

ISSN: 2181-4120

Scientific Journal

GOLDEN BRAIN

Social Sciences & Humanities

Volume 3, Issue 3

webgoldenbrain.com

February
2025/3

ISSN 2181-4120
VOLUME 3, ISSUE 3
FEBRUARY 2025

<http://webgoldenbrain.com/>

“GOLDEN BRAIN” SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 3, ISSUE 3, FEBRUARY, 2025

EDITORIAL BOARD

G. Kholmurodova

Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

A. Madaliev

Professor, Doctor of Economics, Tashkent State Agrarian University

G. Sotiboldieva

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Rashidova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Philological Sciences, Samarkand State University

D. Darmonov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

X. Abduxakimova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

U. Ruzmetov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Chemical Sciences, National University of Uzbekistan

M. Yusupova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Fergana State University

M. Kambarov

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Pedagogical Sciences, Namangan State University

S. Sadaddinova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Physics and Mathematics Sciences, Tashkent University of Information Technologies

M. Fayzullaev

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) Geographical Sciences, Karshi State University

Z. Muminova

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

B. Kuldashov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Samarkand Institute of Veterinary Medicine

Kh. Askarov

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Fergana Polytechnic Institute

S. Nazarova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Bukhara State University

O. Rahmonov

Doctor of Philosophy (Phd) in Technical Sciences, Fergana Polytechnic Institute

G. Tangirova

Associate Professor, Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

Z. Koryogdiev

Doctor of Philosophy (Phd) in Historical Sciences, Bukhara State University

S. Ubaydullaev

Doctor of Philosophy (Phd) in Agricultural Sciences, Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnology

R. Yuldasheva

Associate Professor, Doctor of Agricultural Sciences, Tashkent State Agrarian University

M. Yuldashova

Doctor of Philosophy (Phd) in Biological Sciences, Namangan State University

Editorial Secretary: J. Eshonkulov

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928752>

ДЕТСКОЕ ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Терехова Ольга Евгеньевна

PhD, доцент ТГПУ имени Низами,

Ташкент, Узбекистан

terehova0907@gmail.com

***Аннотация:** В данной статье рассматриваются вопросы детского экспериментирования как способа познавательной деятельности, познания свойств и связей объектов разными способами действий, что способствует развитию мышления и других сторон личности ребенка.*

***Ключевые слова:** детское экспериментирование, экология, познание, образовательный процесс, исследовательские навыки.*

CHILDREN'S EXPERIMENTATION AS A WAY OF COGNITIVE ACTIVITY

Terekhova Olga Evgenievna

PhD, Associate Professor, Nizami TSPU

terehova0907@gmail.com

***Abstract:** This article discusses the issues of children's experimentation as a way of cognitive activity, knowledge of the properties and connections of objects in different ways of action, which contributes to the development of thinking and other aspects of the child's personality.*

***Keywords:** children's experimentation, ecology, cognition, educational process, research skills.*

ВВЕДЕНИЕ

Детское экспериментирование – это не просто забава или способ развлечь ребенка. Это фундаментальный механизм познания окружающего мира, естественный и неотъемлемый компонент развития ребенка, который позволяет ему активно исследовать, открывать новое и строить свои собственные представления о реальности. Экспериментирование пронизывает все сферы детской жизни, от спонтанных манипуляций с предметами до сложных, продуманных опытов.

Сущность детского экспериментирования заключается в активном взаимодействии ребенка с окружающим миром, в стремлении понять причинно-следственные связи, закономерности и свойства объектов и явлений. Ребенок, проводя эксперименты, не просто наблюдает, а активно вмешивается в происходящее, изменяет условия и отслеживает результаты. Именно этот активный характер отличает экспериментирование от простого наблюдения и делает его столь эффективным методом познания.

МЕТОДОЛОГИЯ И АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ

Понятие экологии, его различные аспекты, такие, как экономические, социальные, правовые, изложены в трудах многих ученых. Первыми учеными, затрагивавшими данные проблемы, были Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо, И.Г.Песталоцци, Ф.Фребель, К.Д.Ушинский. Среди ученых Узбекистана также проводились исследования различных областей экологии. Ю.Шодиметов (“Введение в социальную экологию”, 1994 г.), Б. Зиёмухамедов (“Экология и духовность”, 1997 г.), А.С.Тухтаев (“Экология”, 1998 г.), Э.В.Кодиров (“Экологические основы охраны окружающей среды”, 1999 г.), О.Кудратов (“Промышленная экология”, 1999 г.), Ж.Холмуминов (“Экология и закон”, 2000 г.), А.Н.Нигматов (“Экологическое право Республики Узбекистан”, 2004 г.) и др.

Экспериментирование как способ познавательной деятельности имеет ряд важных особенностей. Во-первых, оно носит практический характер. Ребенок познает мир через действие, через непосредственный опыт. Он трогает, пробует,

смешивает, бросает, разбивает – словом, активно манипулирует с предметами, чтобы понять, как они устроены и как работают. Во-вторых, экспериментирование наглядно и доступно. Ребенок видит результаты своих действий, и это помогает ему лучше усваивать информацию и делать выводы. В-третьих, экспериментирование стимулирует любознательность и творчество. Ребенок не ограничивается готовыми знаниями, а сам ищет ответы на свои вопросы, выдвигает гипотезы и проверяет их на практике. В-четвертых, экспериментирование способствует развитию мышления, речи и воображения. Ребенок учится анализировать, сравнивать, обобщать и делать выводы. Он учится выражать свои мысли и чувства словами, а также представлять себе то, чего нет в действительности.

РЕЗУЛЬТАТЫ

Развитие детского экспериментирования проходит несколько этапов. На младенческом этапе экспериментирование проявляется в спонтанных манипуляциях с предметами, в исследовании своего тела и окружающего пространства. Ребенок трогает, пробует на вкус, бросает предметы, чтобы узнать, как они реагируют. На раннем детстве экспериментирование становится более целенаправленным и осознанным. Ребенок начинает экспериментировать с разными материалами, такими как вода, песок, глина. Он строит башни, лепит фигурки, рисует. На дошкольном этапе экспериментирование становится еще более сложным и разнообразным. Ребенок начинает экспериментировать с разными явлениями, такими как свет, звук, тепло. Он проводит простые опыты и пытается объяснить их результаты. На младшем школьном этапе экспериментирование становится более систематическим и научным. Ребенок учится планировать эксперименты, собирать данные и делать выводы.

ОБСУЖДЕНИЕ

Для успешного развития детского экспериментирования необходимо создать определенные условия. Во-первых, необходимо обеспечить ребенку безопасную и стимулирующую среду. В ней должны быть доступны различные

материалы и оборудование, а также возможность свободно двигаться и исследовать. Во-вторых, необходимо предоставить ребенку возможность задавать вопросы и искать ответы на них. Важно поощрять его любознательность и стремление к познанию. В-третьих, необходимо поддерживать ребенка в его экспериментах, помогать ему, если это необходимо, но не вмешиваться в процесс слишком активно. Важно дать ребенку возможность самому открывать новое и делать свои собственные выводы. В-четвертых, необходимо обеспечить ребенка достаточным количеством времени и ресурсов для проведения экспериментов. Важно не торопить его и не ограничивать его свободу.

В контексте образовательного процесса, детское экспериментирование становится мощным инструментом развития исследовательских навыков. Правильно организованная экспериментальная деятельность в детском саду или школе позволяет детям не только углублять свои знания об окружающем мире, но и учиться выдвигать гипотезы, планировать исследования, анализировать результаты и делать обоснованные выводы. Педагог выступает в роли фасилитатора, направляя детскую любознательность в конструктивное русло и помогая систематизировать полученные знания. Использование проблемно-поисковых ситуаций, стимулирующих детей к самостоятельному поиску ответов, способствует развитию критического мышления и умения решать сложные задачи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение, можно сказать, что детское экспериментирование является важнейшим способом познавательной деятельности, который способствует развитию любознательности, творчества, мышления, речи и воображения. Создание условий для развития детского экспериментирования является важной задачей родителей, педагогов и общества в целом. Поддерживая детское экспериментирование, мы помогаем детям стать активными, творческими и успешными людьми.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Ким, И. Н. (2022). СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. In *Информационные технологии и цифровое образование: приоритетные направления развития и практика реализации* (pp. 25-28).
2. Ким, И. Н. (2022, October). РАЗВИТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 8, pp. 180-183).
3. Ким, И. Н. (2021). ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ КАК СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМОЕ НАПРАВЛЕНИЕ. In *Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста* (pp. 75-79).
4. Ким, И. Н. (2021). ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ STEAM-ТЕХНОЛОГИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКОМ ВОСПИТАНИИ ДОШКОЛЬНИКОВ. In *Современная наука. XXI век: научный, культурный, ИТ контекст* (pp. 96-99).
5. Ким, И. Н. (2024). РАЗВИТИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ АКТИВНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЯ. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 18(1), 58-60.
6. Ким, И. Н. (2024). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ SMART-ОБУЧЕНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 18(1), 55-57.
7. Ким, И. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ЭКОЛОГИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ ДОШКОЛЬНИКОВ. *MAKTABGASNA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, 3(1).
8. Ким, И. Н. (2024). ФОРМИРОВАНИЕ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДИАГНОСТИКЕ РЕЧЕВОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. *Лучшие интеллектуальные исследования*, 18(1), 61-43.
9. Ким, И. Н. (2021). ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ КАК СОЦИАЛЬНО ЗНАЧИМОЕ НАПРАВЛЕНИЕ. In *Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста* (pp. 75-79).
10. Ким, И. Н. ОСОБЕННОСТИ И ФОРМЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. *ТОШКЕНТ-2021*, 34.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928821>

BOSHLANG‘ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA SIFAT SO‘Z TURKUMINI O‘RGATISH METODIKASI

Karimova Rayhona

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 201-guruh talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola boshlang‘ich ta‘limda va boshlang‘ich sinfi ona tili darslarida sifat so‘z turkumini o‘rgatish metodikasi haqida.

Kalit so‘zlar: darslik, sifat so‘z turkumi, ta‘lim, savod, belgi bildiruvchi so‘zlar.

Аннотация: В этой статье речь идет о методике преподавания качественной лексики в начальной школе и на уроках родного языка в начальных классах.

Ключевые слова: учебник, прилагательное словосочетание, образование, грамотность, жестовые слова.

Anotation: This article is about the method of teaching quality vocabulary in primary education and in primary-grade mother tongue classes.

Key words: textbook, adjective phrase, education, literacy, sign words.

Bugungi kunda ta'limga va uning barcha sohalariga katta e'tibor qaratilmoqda. Chunki ta'lim dunyoni qutqaruvchi eng kuchli quroldir. Buni dunyo pedagoglari ham ta'kidlab o'tishgan. Bolaning bilim olishida eng muhim davr bu - boshlang'ich ta'limdir. Ayniqsa, bu bilim ularga yoshlik chog'ida berilgan bo'lsa. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning qiziqishini oshirishga katta e'tibor berish kerak.

So'z turkumlari mavzusi boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun alohida ahamiyatga ega bo'lgan mavzu hisoblanadi. Boshlang'ich sinf darsligida ot, sifat, son, fe'l va olmosh so'z turkumlari yengillashtirilgan holatda o'tiladi. Sifat deb: "Narsaning belgisi, xususiyati yoki holatini bildiruvchi so'z turkumi. U qanday?, qanaqa?, qaysi?, so'roqlariga javob beradi".

Boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumini o'rgatish tizimi o'quv materialini leksik va grammatik tomondan izchillik bilan boyitib, murakkablashtirib borishni ko'zda tutadi. O'quvchilar savod o'rgatish davridan boshlab, to 4 - sinfga qadar belgi bildiruvchi so'zlarning - sifatning leksik va grammatik ma'nolarini boshlang'ich sinf ona tili dasturi hajmida o'rganadilar. Savod o'rgatish davrida belgi bildirgan so'zlarning ma'nolarini o'qituvchining "Olmaning rangi qanday?, Olmaning hajmi qanday?, Olmaning mazasi qanday?" kabi savollar asosida kuzatish orqali amaliy bilib boradilar.

1- va 2- sinfdan "Shaxs va narsaning belgisini bildirgan so'zlar" mavzusida o'quvchilar belgi bildirgan so'zlarni ma'nolariga ko'ra guruhlariga ajratishni o'rganadilar. Masalan, narsaning xususiyatini, belgisini, hajmini, rang - tusuni, shakl va ko'rinishini, maza va ta'mini, hidini ajratishni o'rganadilar.

Boshlang'ich sinflarda sifat so'z turkumini o'rgatishda yana rangli rasmlardan foydalanish juda katta samara beradi. Rasm bolalar sezgisiga ta'sir etib, uning hayot tajribasida hali uchramagan tomonlarini ochadi, ularga tanish bo'lgan hodisalarni chuqur anglashga ham yordam beradi.

O'quvchilarga bu narsalarni tushuntirish jarayonida ko'p metodlardan foydalanishimiz mumkin. Ulardan misollar qilib ko'rsatishimiz mumkin:

- suhbat metodi
- induksiya
- deduksiya

- analiz metodi
- sintez metodi
- hikoya metodi
- yarim izlanishli muammoli metod

Yana bulardan tashqari dars jarayonida turli xildagi ta'limiy o'yinlardan foydalansak ham bo'ladi. Masalan: **“Sifatlarni top!”** o'yini. Bunda o'quvchilarga ichida sifat so'z turkumi mavjud bo'lgan matn yoki jumlar beriladi. Ular bu matndan sifatlarni ajratib, topib yozishlari kerak bo'ladi. Yana **“Men kimman?”** o'yini. Bunda o'quvchilardan biri biror sifatni o'ylaydi va boshqalarga tavsif berib aytadi. Boshqalar esa bu qaysi sifat ekanini topishlari kerak bo'ladi. Bu o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi va juda qiziqarli bo'ladi.

Bu o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini orttiradi va juda qiziqarli bo'ladi.

Sifat mavzusi bo'yicha darslikda ham turli xildagi mashqlar beriladi. Ularni bajarish orqali o'quvchilarning fikrlashi va bilimini oshiramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. G'afforova T. "Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar", o'quv qo'llanma.
2. Qosimova K va boshqalar. "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent - 2009.
3. M. Hamrayev. "Ona tili", T., 2014.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928832>

INKLYUZIV TA'LIMNI AMALIYOTGA JORIY QILISH UCHUN ZARUR BO'LGAN TASHKILY VA USLUBIY ISHLAR

Mamatraximova Oygul Mamatmurodovna

University of management and future technologies

2-kurs 558-guruh talabasi

Annotatsiya: Maqolamizda hozirgi kunda Respublikamizda amalga oshirilayotgan alohida yordamga muhtoj bolalar va o'smirlar ta'limi uchun, ularning nuqson turlari va uning darajalarini inobatga olgan holda maxsus ta'limning 5 ta yo'nalishi (aqli zaif, ruhiy rivojlanishi sustlashgan, nutqida, ko'rishida va eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar) bo'yicha korreksion ta'lim tashkil etish bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlarning mohiyati haqida fikr mulohaza yuritamiz.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ta'lim, ta'lim-tarbiya, muhit, nuqson, jamiyat, islohotlar, individuallik, pedagogik mahorat, shaxsiylik faoliyat, bola.

Avvalo so'zimizni inklyuziv ta'lim mohiyati bu-barcha bolalar, qanday bo'lishidan qat'i nazar, o'ziga xos ehtiyojlari bo'lsin yoki bo'lmasin, birgalikda o'qish imkoniyatiga ega bo'lgan ta'lim tizimi. 2020-2025-yillarda xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini 2020-2021-yillarda amalga oshirish bo'yicha "yo'l xaritasi" ishlab chiqilgan.[1] Bu tizimda har bir bola o'ziga xos qobiliyatlarini rivojlantirish va o'z potentsialini to'liq ochish imkoniyatiga ega bo'ladi. Inklyuziv ta'limning asosiy tamoyillari bu teng imkoniyatlar barcha bolalar, qanday bo'lishidan qat'i nazar, o'qishga teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishlari kerak. Vazirlar Mahkamasi "Yo'l xaritalari" hamda maqsadli ko'rsatkichlarning

(indikatorlarning) bajarilishi ustidan doimiy monitoring olib borsin hamda yiliga bir marta uning natijalarini Hukumat rayosati majlislarida tanqidiy ko'rib borilgan.

Konsepsiya ikki bosqichda amalga oshiriladi, jumladan:

a) 2020 — 2022-yillar davomida: inklyuziv ta'lim tizimi sohasidagi normativ baza takomillashtiriladi;

inklyuziv ta'lim tizimi uchun malakali pedagog kadrlar tayyorlanadi, qayta tayyorlanadi va malakasi oshiriladi;

inklyuziv ta'lim joriy etilgan muassasalarning moddiy-texnika bazasi mustahkamlanadi, ular maxsus moslamalar (ko'tarish qurilmasi, pandus, tutqich va boshqalar), zarur adabiyotlar, metodik qo'llanmalar, turli kasblarga o'qitish uchun uskuna va jihozlar bilan ta'minlanadi. [2]

Farqlarni bilishda bolalarning turli xil ehtiyojlari va qobiliyatlari qadrlanishi va ularning o'ziga xos xususiyatlarini rivojlantirishga yordam berilishi kerak. Hamkorlik nuqtaiy nazardan o'qituvchilar bilan ota-onalar, mutaxassislar va jamoatchilik o'rtasida hamkorlik o'rnatilishi ta'lim tizimida katta natijalarga erishishga sababchi omil bo'lishi kerak. Moslashuvchanlikni ta'lim dasturlari va o'quv jarayoni barcha bolalarning ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

Nuqsonli va jismoniy, ruhiy salomatligida kamchiligi bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limning afzalliklarini quydagicha izohlashni lozim topdik. Barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratilishi inklyuziv ta'limdagi barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadi va ularning potentsialini to'liq ochishga yordam beradi. Ijtimoiy va madaniy xilma-xillikni qadrlashda inklyuziv ta'lim bolalarni turli xil madaniyatlar, til va ehtiyojlarga ega bo'lgan odamlar bilan birgalikda o'qishga o'rgatadi va ularning o'zaro hurmat va qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

O'quvchi bolalarning o'zaro ta'lim olishdagi ta'sirini kuchaytirishda inklyuziv ta'lim muhitda turli xil qobiliyatlarga ega bo'lgan bolalar bir-birlaridan o'rganish va bir-birlariga yordam berish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Jamiyatni rivojlantirishda inklyuziv ta'lim jamiyatni yanada bardoshli va adolatli qilishga yordam beradi. Ta'lim oluvchi bolalarda inklyuziv ta'limni amalga oshirish, inklyuziv ta'limni amalga

oshirish uchun quyidagi choralar ko'rilishi kerak. O'qituvchilarni tayyorlash jarayonida o'qituvchilar inklyuziv ta'lim printsiplari va usullarini o'rganishlari va bolalarning turli xil ehtiyojlariga moslashishga tayyor bo'lishlari kerak. Inklyuziv ta'lim uchun zarur bo'lgan resurslar, masalan, maxsus o'quv materiallari, texnologiyalar va qo'llab-quvvatlovchi xizmatlar taqsimlanishi kerak. Ota-onalar bilan hamkorlik o'rnatish va ularni bolalarning ta'lim jarayoniga jalb qilish kerak.

Jamoatchilikni xabardor qilish jamoatchilikni inklyuziv ta'limning ahamiyati va afzalliklari haqida xabardor qilish va ularning qo'llab-quvvatlashini ta'minlash kerak. Inklyuziv ta'lim barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratadigan va ularning potentsialini to'liq ochishga yordam beradigan ta'lim tizimidir. Bu tizim jamiyatni rivojlantirishga va barcha odamlar uchun adolatli va bardoshli jamiyat yaratishga hissa qo'shadi. Inklyuziv ta'limni amalga oshirish uchun o'qituvchilar, ota-onalar, mutaxassislar va jamoatchilikning birgalikdagi sa'y-harakatlari zarur.

Har bir bola individualshaxs sifatida o'ziga xos xususiyatga va takrorlanmas hayotga moslashish jarayonlarini va rivojlanishning turli bosqichlarini va ularga ko'rsatiladigan amaliy yordamni taqazo etadi. Ayrim toifaga kiruvchi bolalar esa boshqalardan ko'ra ko'proq va individual yordam va e'tiborga muhtoj hisoblanadilar. Misol keltiradigan bo'lasak, umum ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan bir guruh o'quvchilar individual yordam va etiborga muhtoj sezadilar va ularga maxsus qo'shimcha ta'lim-tarbiya va rivojlantiruvchi mashg'ulot tashkil etish uchun ehtiyoj yug'uladi. Bu esa bugungi kunda "Maxsus ta'lim" jarayonlariga borib taqaladi.

Ammo biz o'z etiborimiz manashu kabi muamolarga va maxsus ta'limga ehtiyoj sezayotgan bolalarga qaratishimiz lozim. Lekin bir qator muammolar duch kelamiz chunki hozirgi kunda umumiy ta'lim muassasalarida faoliyat yutayotgan pedagog mutaxasislarning bu toifaga kiruvchi bolalar bizning bolalarimiz emas ular "Maxsus ta'lim" toifasidagi bolalar degan gaplarini juda ko'p takrorlashlariga guvoh bo'lib kelmoqdamiz. buu kabi bugungi ta'lim-tarbiya tizimiga boshqa va keng ko'lamdagi asoslangan klassifikatsiyalar va "Maxsus ta'lim"ga muhtoj bolalar tushunchalarini o'zgartirish orqali ularga amaliy yordam ko'rsatish va jamiyatda o'z o'rnlarini

topishga imkon yaratishga amaliy yordam bermoqda. Umum ta'lim muassasalarida nuqsonlarni turiga ko'ra sharoitlarni o'rganib chiqib yaratish orqali ko'plab maxsus ta'limga muhtoj bolalarni ehtiyojlarini oddiy umum ta'lim muassasalarida ham tashkil etish va u yerning o'zida ham maxsus dastur, darsliklar va yordamchi texnik vositalarni qo'llash imoni yaratiladi.

Shuning uchun han imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim-tarbiyasi jamiyatda mavjud teng-teng huquqlilik tamoyilli asosida muammosini hal eta olishi, bugungi kunda amalga oshiriladigan siyosiy jarayonlarning dolzarb muammolari qatoriga qo'shilmoqda, bunga saba esa juda ko'plab bolalar turli sabablarga ko'ra ta'lim-tarbiyadan chetda qolib ketmoqda, buesa ularni jamiyatda o'z o'millarini topishdagi turli inqirozlarga sabba bo'lmoqa. Inklyuziv ta'limga jalb qlish jarayonlarini amaliy tashkiliy, ilmiy-uslubiy chora-tadbirlarini ko'rib chiqish orqali, ya'ni mutaxassis kadrlarni tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbir va o'quv jarayonlarini ishlab chiqish va tashkil qilish orqali, alohida yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni umum ta'lim muassasalariga jalb qilish chora tadbirlarini ishlab chiqish lozim. Ta'lim-tarbiya soxasida imkoniyati cheklangan bola ham barcha bolalar qatorida bola inson hisoblanadi va u ham jamiyatda tan olinishi, hurmatga sazovor bo'lishi o'z orniga ega bo'lishga haqli, shuningdek u uchun mavjud nuqson bilan atalish pomaqbul (odobsizlik) holat hisoblanib, bola uchun shaxsiy chegaralarni buzush kabi axloqsizlikka tenglashtiriladi. Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj, jamiyatga va maxsus ehtiyojli bolalar uchun quyidagi imtiyoz va foydali jihatlari bilan axamiyatli hisoblanadi.

inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolalarga doimo o'z oilasi, mahallasi va qarindosh - urug'lari davrasida bo'lish imkoniyatini yaratadi;

inklyuziv ta'lim bolalar uchun ta'lim sifatini yaxshilovchi katalizator vazifasini bajaradi;

bolalarni turar joylaridan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning uyi, oilasi, jamiyat hayotida ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qilar edi;

uyidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi, va bu uning psixologiyasida chuqur iz qoldirar edi.

Oila bola uchun tarbiya maskani bo'lib qoladi. Yuqoridagi fikrlardan xulosa qiladigan bo'lsak Maxsus ehtiyojli bolalarni umum ta'lim muassasalariga qabul qilinishi jamiyatda ulani o'z o'rnilariga ega bo'lishlari o'zlarini huqu va imkoniyatlaridan foydalana olishlari uchun ham muhim omildir. Bo'lajak mutaxassislardan kasbiy tayyorgarlik va kuchli tajribani talab qiladi.

Inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan umumta'lim muassasalariga tyutor (yordamchi pedagog xodim) sifatida tegishli malakaga ega volontyorlar va oliy ta'lim muassasalarining pedagogika yo'nalishidagi yuqori kurs talabalari pedagogik amaliyot davrida ixtiyoriylik asosida jalb qilinadi.[3]

Inklyuziv ta'lim tizimi joriy qilingan va tayanch korreksion sinflar ochilgan umumta'lim maktablari Kuzatuv kengashi tarkibiga alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalaridan (ularning qonuniy vakillaridan) biri kiritiladi.[4]

Nogironligi bo'lgan shaxslarning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda professional ta'lim muassasalari uchun umumiy davlat granti asosida qabul ko'rsatkichlarining ikki foizgacha bo'lgan qismi ushbu shaxslarga ajratiladi. Ta'lim vazirligi mavjud muamolarni xal qilish maqsadida maxsus maktablar qoshidagi alohida bo'lim va muqobil sifatida inklyuziv ishlash usul va uslublarini ishlab chiqilsa va bu tavsiyalarni ta'limda to'laqonli ijrosi qo'llaniladi, samarali bo'ladi.

Inson qadri deganda, biz har bir fuqaro uchun munosib turmush sharoiti va zamonaviy infratuzilma tashkil etishni, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, sifatli ta'lim, ijtimoiy himoya tizimi, sog'lom ekologik muhit yaratib berishni tushunamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 13.10.2020-yildagi PQ-4860-son. www.lex.uz
2. Imkoniyati cheklangan bolalar va o‘smirlar uchun inklyuziv ta’limni tashkil yetish to‘g‘risida muvaqqat NIZOM. O‘RXTV 234-sonli buyrug‘i T.:19-sentyabr. 2005.
3. “Maktablar hamma uchun”- “Bolalarni qutqaring jamg‘armasi” -2002 yil.
4. “Maktablarin olqishlab-inklyuziv maktablardagi nogiron o‘quvchilar”- YuNESKO -1999-yil.
5. Inklyuziv ta’lim. Darslik / Madatov I.Y.; O‘zR Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi Samarqand davlat universitetining Kattaqo‘rg‘on filiali, 2024. – 240 b.
6. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi asosida demokratik islohotlar yo‘lini qat’iy davom ettiramiz // «Xalq so‘zi» gazetasi, 2021-yil 7-noyabr. №238 (8018)
7. Ta’lim barchaga birdek –maqola. N.Xolmatova, -Ma’rifat , 2003-yil 15-oktyabr.
8. Inklyuziv ta’lim. muvaqqat Nizomi. 2005 yil.
9. <https://lex.uz/docs/-5044711>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928837>

ПРИМЕНЕНИЕ СЮЖЕТНЫХ ИНСЦЕНИРОВОК НА УРОКАХ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Мусахожиева Д.Б.

Магистрантка 1-курса Теории и методики обучения и воспитания (начальное образование) ТГПУ им. Низами

Ахмедова М. С.

Доцент кафедры «Родной язык и его методика преподавания в начальном образовании» ТГПУ им. Низами

Аннотация: Статья посвящена исследованию эффективности применения сюжетных инсценировок на уроках в начальной школе как метода развития читательской грамотности у младших школьников. Рассматриваются основные преимущества использования инсценировок, таких как улучшение навыков понимания текста, развитие критического мышления и творческого подхода к обучению.

Ключевые слова: сюжетные инсценировки, развитие творческого мышления, коммуникативные навыки, интерактивные методы обучения, критическое мышление, образовательные технологии, мотивация, командная работа, эмоциональное восприятие текста.

Annotatsiya: Maqola kichik maktab o'quvchilarida o'qish savodxonligini rivojlantirish usuli sifatida boshlang'ich maktab darslarida hikoya dramatizatsiyasidan foydalanish samaradorligini o'rganishga bag'ishlangan. Sahnalashtirishdan foydalanishning asosiy afzalliklari, masalan, matnni tushunish ko'nikmalarini oshirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va o'rganishga ijodiy yondashish kabilar muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: syujetli sahnalashtirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, muloqot qobiliyatlari, o'qitishning interfaol usullari, tanqidiy fikrlash, ta'lim texnologiyalari, motivatsiya, jamoada ishlash, matnni hissiy idrok etish.

Annotation: *The article is devoted to the study of the effectiveness of the use of story dramatizations in lessons in primary school as a method of developing reading literacy in younger schoolchildren. The main benefits of using dramatizations are discussed, such as improving text comprehension skills, developing critical thinking and a creative approach to learning.*

Key words: *plot dramatizations, development of creative thinking, communication skills, interactive teaching methods, critical thinking, educational technologies, motivation, teamwork, emotional perception of the text.*

Сюжетные игры на уроках читательской грамотности в начальной школе являются эффективным инструментом для развития навыков чтения и понимания текста у детей. Эти игры помогают учащимся лучше усваивать материал, так как они включают элементы творчества, воображения и активного взаимодействия с текстом. В ходе таких игр дети могут разыгрывать сцены из прочитанных книг, инсценировать различные ситуации, что способствует глубже восприятию содержания произведений.

Кроме того, сюжетные игры способствуют улучшению навыков общения и командной работы, так как часто они включают групповую деятельность. Дети учат друг друга, обсуждают события книги, делятся мнениями, что развивает их умение слушать и аргументировать. Такой подход помогает ученикам не только улучшить свои навыки чтения, но и повышает интерес к литературе, формируя положительное отношение к книгам с самого раннего возраста.

Использование сюжетных игр на уроках позволяет также развивать творческое мышление, так как дети могут изменять сюжет, придумывать новые окончания или персонажей. Это не только развивает фантазию, но и улучшает способности к анализу текста, умение понимать мотивы героев и их действия.

Также важно отметить роль применения сюжетных инсценировок на уроках у младших школьников показывает высокую эффективность в развитии различных учебных навыков. Такие активности позволяют детям не только активно взаимодействовать с текстом, но и погружаться в его содержание через ролевую игру. В процессе инсценировок учащиеся учат наизусть фрагменты

произведений, что способствует лучшему запоминанию и пониманию текста. Игра помогает детям пережить эмоции персонажей, осмыслить их поступки, что развивает критическое мышление и способность анализировать поведение героев.

Наряду с этим, инсценировки стимулируют командную работу, поскольку дети часто работают в группах, обсуждают роли и совместно создают сценки. Это развивает навыки общения, координации и взаимопонимания среди школьников. Важным моментом является то, что дети становятся более уверенными в себе, преодолевая страх публичных выступлений, развивают выразительность речи, интонацию и дикцию.

Сюжетные инсценировки также стимулируют творческий подход к изучаемому материалу. Учащиеся могут вносить свои идеи в развитие сюжета, изменять окончания, придумывать новые детали. Это способствует развитию воображения и творческого мышления. В итоге, такие занятия делают процесс обучения более живым, интересным и увлекательным, что помогает улучшить учебные результаты и повысить общий уровень грамотности младших школьников.

Исследования доказывают, что применение сюжетных инсценировок на уроках читательской грамотности в начальной школе демонстрирует высокую эффективность как метод активного обучения. Этот подход способствует не только лучшему усвоению текста, но и развитию важных личных качеств у детей, таких как уверенность в себе, способность к коллективной работе и развитию коммуникативных навыков. Инсценировки помогают младшим школьникам не только глубже понять произведения, но и развивают их творческое и критическое мышление, что в свою очередь положительно влияет на общую грамотность и мотивацию к чтению. Таким образом, использование сюжетных инсценировок представляет собой мощный инструмент для повышения качества образования и формирования у детей устойчивого интереса к литературе.

Литература:

1. Львов М.Р. Методика преподавания русского языка в начальных классах. Учебное пособие /М.Р.Львов, В.Г.Горецкий, О.В.Сосновская. - М.: Academia, 2015. - 664 с.
2. Герасимова Н. В. "Игровые технологии на уроках чтения и письма" / город Москва 2012 г. – 201 с.
3. Горячев И. А. "Сюжетные игры в обучении младших школьников" / город Санкт-Петербург 2011 г. – 98 с.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928895>

BOSHLANG‘ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA IJODIY MASHQLARDAN FOYDALANISH

Mardonova Nozima,

Nizomiy nomidagi TDPU, 3-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Sh.U.Sariyev,**

Nizomiy nomidagi TDPU, “Boshlang‘ich ta’limda ona tili va uni o‘qitish metodikasi”
kafedrasi dotsenti, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarga ona tili darslarini samarali va qiziqarli tashkil etishda qo‘llaniladigan bir qancha ijodiy mashqlar va ulardan foydalanishning ahamiyati haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, savodxonlik, yozma va og‘zaki nutq, usul, ta’lim metodikasi, o‘yinli mashqlar, kreativ yondashuv, pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В этой статье рассказывается о некоторых творческих упражнениях и важности их использования для организации эффективных и интересных уроков родного языка в начальных классах.

Ключевые слова: образование, грамотность, письменная и устная речь, метод, методика обучения, игровые упражнения, творческий подход, педагогические технологии.

Annotation. This article talks about some creative activities and the importance of using them to create effective and interesting mother tongue lessons in primary classes.

Key words: education, literacy, written and oral speech, method, teaching methods, game exercises, creative approach, pedagogical technologies.

Ma'lumki, qadimdan yosh avlod ta'lim-tarbiyasiga eng dolzarb masala sifatida qaralgan. Bugungi kunga kelib ham yosh avlodning ta'lim-tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Yurtning kelajagi bo'lmish farzandlarni bilimli, tarbiyali va har tomonlama barkamol qilib tarbiyalash doimo diqqat markazida bo'lishi lozim. Bu dolzarb masala yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ham alohida ta'kidlab, "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Tarbiya" fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorda ham yoshlarning odob-axloqi, bilimiga alohida to'xtalib bunday deganlar: "Bizni hamisha o'ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so'z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog'liq. Bu zamon shiddat bilan o'zgaryapti. Bu o'zgarishlarni hammadan ham ko'proq his etadigan kim – yoshlar. Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin. Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishiga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan [1].

Darhaqiqat, bolaga uning yoshlik davridan boshlab bilim berish g'oyat muhim. Shunday ekan, bunday mas'uliyatli vazifaning asosiy qahramonlari deya boshlang'ich sinf o'qituvchilarini olsak, yanglishmagan bo'lamiz. Chunki ushbu davrda bola kunining eng ko'p vaqtini maktabda, ya'ni o'qituvchisi bilan birgalikda o'tkazadi. Aynan shu o'qituvchi unga hayoti davomida zarur bo'ladigan tarbiya va tayanch bilimlarni o'rgatadi. Matematika, o'qish savodxonligi va ona tili fanlari shular jumlasidandir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun "Ona tili" g'oyat kerakli fanlardandir. Chunki bu fan bola ilk tili chiqqan davrdan boshlab uning hayotiga chambarchas bog'langandir. Shunday bo'lsa-da, uni yanada chuqurroq o'rgatish ustozlar zimmasidagi vazifadir. Ona tilini tushuntirish uchun ham o'qituvchiga darslik, metodik qo'llanmalar va tavsiyalar ham kerak bo'ladi.

“Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslari bolaning nutqiy, yozma va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishda muhim o‘rin tutadi. Ushbu davrda samarali mashqlardan foydalanish bolalarning lug‘at boyligini kengaytirish, savodxonligini oshirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi” [2].

Boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarini o‘rgatish davomida o‘quvchilar harflarni taniydilar, so‘z va gaplarni tuzishni o‘rganadilar, imlo qoidalarini ham o‘zlashtira boshlaydilar. Bolalar to‘g‘ri talaffuz qilishni o‘rganadilar, o‘z fikrlarini to‘liq, mantiqiy va tushunarli bayon etish ko‘nikmalarini ham egallaydilar. Shu bilan birga, ona tilining me‘yorlarini o‘rganish orqali kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishlarni oshirishga ham erishish mumkin.

Boshlang‘ich sinflar uchun ona tilidan mashqlar quyidagi asosiy guruhlariga ajratiladi:

- savodxonlikni oshirishga qaratilgan mashqlar;
- so‘zlarni bo‘g‘inga bo‘lib yozish mashqlari;
- to‘g‘ri va noto‘g‘ri yozilgan so‘zlarni farqlash mashqlari;
- berilgan so‘zlarning to‘g‘ri yozilishini tekshirish va hok.

Bu turdagi mashqlar bolaning yozma savodxonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega [3].

Shuni ta’kidlash kerakki, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘qituvchilar ijodiy mashqlardan unumli foydalanish juda yaxshi samara beradi. Quyida shu turdagi mashq namunalarini keltiramiz.

1-mashq.

Quyida berilgan rasmlarning har biri uchun mos bo‘lgan sifatlarni to‘g‘ri tanlab, jadvalga joylashtiring. Har bir fasl haqida bittadan gap tuzing.

Bahor	Yoz	Kuz	Qish

Foydalanish uchun soʻzlar: yorqin, issiq, salqin, sovuq, iliq, quyoshli, serhosil, qorli, rang-barang, lazzatli, yomgʻirli, oppoq, nafis, sermeva, xazonli, qahraton.

2-mashq.

Berilgan sheʼrni oʻqing va daftaringizga koʻchiring. Sifatlarni aniqlab, tagiga chizing. Sheʼrni uyda yod oling.

CHUMOLI

Mehnatingga qoyil qolaman,
Gʻayratingdan oʻrnak olaman.
Sendek ixcham, epchil boʻlaman,
Nimjon emas, boʻlaman chaqqon,
Chumolijon, ey, chumolijon!

Aslida sen jonzot qiroli -
 Tinmaysan hech dehqon misoli.
 Do'stlashaylik, kel, ey chumoli,
 Menga yoqib qolding sen chunon,
 Chumolijon, ey, chumolijon!

Qachon ko'rsam, ahil-u inoq,
 Hashar qilib yasharlar har choq.
 Odamlarga o'xshaydi ko'proq,
 Goh kuzatib, goh kutar mehmon-
 Chumolijon, ey, chumolijon!

❖ She'rdagi sifatlarning o'zaro qarama-qarshi ma'nolarini bir-biriga chiziqlar yordamida birlashtiring.

Ixcham	Og'ir
Epchil	Noahil
Nimjon	Sust
Chaqqon	Beso'naqay
Ahil	Noittifoq
Inoq	Baquvvat

3-mashq.

Jadvalda berilgan sifatlar bilan qo'llash mumkin bo'lgan otlarni chiziqlar yordamida birlashtiring va ular ishtirokida matn tuzing.

Baland	Olma
Chiroyli	Ifor
Chuqur	Daraxt
Katta	Shoir
Shirin	Shamol
Buyuk	Qiz
Xushbo'y	Quduq
Qattiq	Bino

4-mashq.

Ertakni o'qing, undagi sifatlarni topib, tahlil qiling va daftaringizga yozing. Har bir hayvonga xos bo'lgan ta'riflarni yozing va uni muhokama qiling.

Haqiqiy do'stlik

Bir vaqtlar, katta bir o'rmonning chekkasida, bir necha hayvonlar birgalikda yashar edi. Ular bir-biriga yordam berib, tinch va baxtli hayot kechirishardi. O'rmonning eng go'zal joyida, bir dala qushi, bir tulki, bir sher va bir quyon yashardi. Har biri o'zining ustunliklariga ega edi, lekin ular hech qachon bir-birlariga zarar bermasdi.

Bir kuni, o'rmonda katta yovuz bir bo'ri paydo bo'ldi. U juda ochko'z va hiylanayrangkor edi. Bo'ri hayvonlarni qo'rqitib, ularni ov qilishni boshladi. O'rmon hayvonlari bir-birini ogohlantirib, bo'ridan qanday qutulishni o'ylashdi. Quyon, juda tez va o'zgaruvchan bo'lib, o'rmon ichida boshqalardan tezroq yugurishni bilardi. U tulkiga murojaat qilib, debdi:

- Men juda tez yuguraman, bo'ri menga yetolmaydi. Agar siz yordam bersangiz, uni o'zini aldash orqali tuzoqqa tushuraylik.

Tulki esa juda aqlli va hiylanayrangkor edi. U bo'ri haqida yaxshi o'ylab, shunday debdi:

- Bo'ri men bilan yuzma-yuz kelganida, uni aldash oson bo'ladi. Men unga ov qilish uchun boshqa bir o'rmon hayvonini ko'rsataman, shunda u ularni quvib ketadi.

Sher esa kuchli va jasur edi. U ham qo'shilishni taklif qildi:

- Men bo'ri bilan kurashishga tayyorman. Agar u bizga hujum qilsa, men unga qarshi turaman.

Hayvonlar o'zaro kelishib, bo'ri bilan qanday kurashish bo'yicha reja tuzdilar. Quyon bo'ri ta'qibga tushganida uni chalg'itdi. Tulki esa bo'riga o'rgatgan hiylanayrangi bilan uni yutdi. Nihoyat, sher bo'rini qo'lga kiritdi va o'rmon hayvonlari uni xavfsiz tarzda o'z hududidan haydab chiqarishdi. O'rmondagi barcha hayvonlar bu kurashdan keyin bir-birlariga yanada yaqinlashdi. Ular birgalikda yashashni, o'zaro yordam berishni va bir-birlarini hurmat qilishni o'rganibdilar. O'rmon yana tinch va osoyishta bo'libdi, hayvonlar bir-biriga do'st bo'lib yashashibdi.

Savol-topshiriqlar:

1. Sizningcha, quyida berilgan maqollardan aynan qaysi biri ertak mazmuniga mos keladi:

Do 'st achitib gapiradi, dushman kuldirib.

Kuch birlikda.

Mehnatning tagi rohat.

2. Ertakdan qanday xulosa chiqardingiz?

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash mumkinki, boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'rgatiladigan har bir fan uning ilk tayanch bilimlari hisoblanadi. Shunday ekan, har bir fan ular uchun kerak. Ammo shuni ham unutmaslik kerakki, faqatgina nazariy bilimlarga tayangan holda berilgan bilimlar kichik yoshdagi o'quvchilarni juda tez zeriktiradi hamda ularning ilm olishga bo'lgan ishtiyoqlarining so'nishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'qituvchilari oldidagi eng ustuvor vazifalardan biri shuki, dars jarayonini samarali tashkil etish, amaliy ishlarni va mashqlarni o'z o'rnida qo'llab borishdir. Ayniqsa, ona tili darslarida qiziqarli mashqlarni taqdim etib, o'quvchilarning bilimlarini va ko'nikmalarini sezilarli darajada oshirish mumkin.

“Boshlang'ich sinf ona tili darslari o'quvchilarning savodxonligi, mantiqiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi”[4].

Ona tili darslari faqatgina to'g'ri yozish, grammatika, imlo qoidalarini o'rgatibgina qolmay, bolalarga o'z fikrlarini mustaqil bayon etish, odamlar bilan erkin muloqot qilish va mustaqil fikrlash hamda tafakkur qilish imkoniyatini yaratadi.

Shunday qilib, boshlang'ich sinflarda ona tili fanini to'g'ri va samarali o'qitish nafaqat savodli, balki ijodiy fikrlaydigan, muloqotga tayyor va bilimga chanqoq shaxslarni shakllantirishga ham xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim jarayonida bunday darslarning ahamiyati ortib bormoqda, shu sababli o'qituvchilarning metodik yondashuvlarini takomillashtirish va ilg'or tajribalarni joriy etish muhim sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – T.: 2020-yil.
2. Mahmudov N., Rasulov A. Ona tili va adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. Karimova D. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun innovatsion ta’lim metodlari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021.
4. Yo‘ldoshev B. Boshlang‘ich ta’limda ona tili o‘qitish metodikasi. Toshkent: Fan, 2020.
5. To‘xtayev R. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun til o‘rgatishning samarali usullari. Buxoro:Yangi asr avlodi, 2023.
6. K.Qosimova, Safo Matchonov, Xolida G‘ulomova, Sharofat Yo‘ldosheva, Sharafjon Sariyev. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent, “Methodist” nashriyoti, 2024.
7. Sh.Sariyev. Boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarini 4 “K” modeli asosida tashkil etish usullari // “Boshlang‘ich ta’lim mazmunini takomillashtirish: o‘quv dasturi – o‘qituvchi – baholash” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. – Buxoro: 2023-yil 19-oktabr.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928929>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA TALAFFUZI VA YOZILISHI FARQ QILADIGAN UNDOSHLARNI O‘RGATISH METODIKASI

Nabiyeva Dilnavo Oybekovna

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 202-kurs talabasi

M.A.Hamrayev

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinflarda talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni o‘rgatish metodikasi maktabgacha va maktab ta‘limining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Ushbu maqolada, bolalar uchun og‘zaki nutqni rivojlantirish va yozma nutq bilan bog‘liq ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida undosh tovushlarining talaffuzi va yozilishi orasidagi farqlar qanday tushuntirilishi kerakligi, bu jarayonda qo‘llaniladigan uslubiy yondashuvlar va pedagogik vositalar haqida so‘z yuritiladi. Maqola, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilariga amaliy tavsiyalar berish va ularning darslarni samarali tashkil etishga yordam berish maqsadida yozilgan.

Kalit so‘zlar: talaffuz, yozuv, undoshlar, nutq rivojlanishi, boshlang‘ich sinflar, o‘qitish metodikasi, fonetika.

Аннотация: Методика обучения согласным звукам, произношение и написание которых различаются, является одним из важных направлений дошкольного и школьного образования. В данной статье рассматривается, как объяснять детям разницу между произношением и написанием согласных звуков в процессе развития их устной речи и формирования навыков письменной речи. Особое внимание уделяется методическим подходам и педагогическим средствам, применяемым в этом процессе. Статья предназначена для учителей начальных классов и содержит практические рекомендации, помогающие эффективно организовать уроки.

Ключевые слова: произношение, письмо, согласные, развитие речи, начальные классы, методика обучения, фонетика.

Annotation: *The methodology of teaching consonant sounds with differences in pronunciation and spelling is an important aspect of both preschool and school education. This article discusses how to explain the differences between the pronunciation and spelling of consonant sounds in the process of developing children's oral speech and forming writing skills. Special attention is given to methodological approaches and pedagogical tools used in this process. The article is intended for primary school teachers and provides practical recommendations to help them effectively organize lessons.*

Keywords: *pronunciation, writing, consonants, speech development, primary school, teaching methodology, phonetics.*

KIRISH

Boshlang'ich sinflar davri bolani umumiy ta'lim oluvchi sifatida shakllantirishning eng muhim bosqichlaridan biridir. Ushbu davrda bolalar nutqini rivojlantirish, talaffuz qobiliyatlarini mustahkamlash va yozish ko'nikmalarini shakllantirish kabi vazifalar muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Biroq, o'zbek tilida ba'zi undoshlarning talaffuzi va imlosi o'rtasida farqlar mavjud bo'lib, bu talabalar uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Masalan, "h", "q", "g", " " kabi tovushlar talaffuzda bir xilda eshitilsa-da, imloda farqlanadi. Shuningdek, hatto "S" va "z", "t" va "d" kabi undoshlar ham bolalar e'tiborini jalb qilishi va chalkashlikka olib kelishi mumkin. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun talaffuzi va imlosi turlicha bo'lgan undoshlarni o'qitishning samarali metodikasi taklif qilingan. Buning maqsadi bolalar nutqini to'g'ri rivojlantirish va yozish ko'nikmalarini mustahkamlashdir.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Boshlang'ich sinflarda talaffuzi va imlosi turlicha bo'lgan undosh tovushlarni o'qitish metodikasi bolalar nutqini rivojlantirish va yozma ko'nikmalarni shakllantirishdagi muhim bo'g'inlardan biridir. Ushbu jarayonni chuqur tahlil qilish orqali o'qituvchilar uchun amaliy tavsiyalar berish, shuningdek, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish imkoniyatlari kengayadi. Quyida biz ushbu mavzuni batafsil tahlil qilamiz.

Nutqni rivojlantirish jarayonida talaffuz va yozish bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Talaffuz nutqning og'zaki shakli, yozish esa uning grafik ifodasidir. Bola avval so'zlarni eshitish orqali talaffuz qilishni o'rganadi, keyinchalik ularni yozish orqali ifoda etishni o'zlashtiradi. Shuning uchun talaffuzni to'g'ri o'zlashtirish va uni yozuv bilan moslashtirish juda muhimdir. Agar bola talaffuzda qandaydir kamchilikka yo'l qo'ysa, bu uning keyingi ta'lim jarayoniga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi

mumkin. Masalan, "h" va "x", "q" va "g" kabi undoshlar talaffuzda o'xshashliklarga ega bo'lsa-da, ularning imlosidagi farqlar bolalarni chalkashtirib yuborishi mumkin. Agar o'qituvchi bu farqlarni to'g'ri tushuntirmasa, bu holat bolalarning yozish xatolariga olib kelishi mumkin.

Talaffuz va yozuv o'rtasidagi bog'liqlikni tushunish bolalarning fonetik eshitishini rivojlantirishga ham yordam beradi. Fonetik eshitish-bu har bir tovushni so'z bilan aniq idrok etish va ularni bir-biridan farqlash qobiliyati. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun ushbu mahoratni rivojlantirish keyingi tilni o'rganish jarayonini osonlashtiradi.

O'zbek tilida ba'zi undoshlar talaffuzda bir xilda eshitilishi mumkin, lekin ular yozilishida farq qiladi. Bu holat, bolalar uchun chalkashlik tug'dirishi mumkin. Quyida eng ko'p uchraydigan misollarni ko'rib chiqamiz:

- **"H" va "X"** : "Harakat" va "xarakat" so'zlari talaffuzda deyarli bir xilda eshitiladi, lekin yozilishida farq bor. "H" yumshoqroq talaffuz qilinadi, "x" esa biroz qattiqroq eshitiladi. Biroq, bolalar uchun bu farqni sezish qiyin bo'lishi mumkin.

- **"Q" va "G"** : "Qo'l" va "g'o'l" so'zlari ham talaffuzda o'xshash bo'lishi mumkin. Ammo, "q" tovushi og'izning old tomonida, "g" tovushi esa og'izning orqa qismida shakllanadi. Bu farqni bolalarga tushuntirishda namoyish usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

- **"'" (Apostrof)** : "O'qituvchi" so'zidagi apostrofni talaffuzda eshitib bo'lmaydi, lekin yozuvda zarur. Bolalar uchun bu belgining ahamiyatini tushuntirish, ularning yozuv malakalarini mustahkamlashga yordam beradi.

- **Juft undoshlar ("S" va "Z", "T" va "D")** : "Somon" va "zamon", "tong" va "dong" kabi so'zlarda juft undoshlar talaffuzda o'xshash bo'lishi mumkin. Biroq, ular yozilishida farq qiladi. Bolalar uchun bu farqni aniqlashga o'rgatish kerak.

Boshlang'ich sinflarda talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni o'rgatishda quyidagi metodik yondashuvlardan foydalanish mumkin:

Namoyish usuli – bu o'qituvchining o'zining tovushlarni to'g'ri talaffuz qilib, bolalarga eshitish orqali o'rganish imkoniyatini berish usuli hisoblanadi. Masalan, "q" va "g" tovushlarini turli so'zlardan foydalanib talaffuz qilish. Bu usul, bolalarning fonetik eshitish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Taqqoslash texnikasi – bu bolalarga talaffuzi o‘xshash bo‘lgan so‘zlarni taqqoslashga o‘rgatish usuli. Masalan, "qo‘l" va "g‘o‘l" so‘zlarini talaffuz qilib, ulardagi farqni sezdirish. Bu usul, bolalarning diqqatini jalb qilish va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.

Ko‘rgazmali materiallar – bu rasmi kartochkalar, diagrammalar va slaydlar yordamida undoshlar talaffuzi va yozilishi o‘rtasidagi farqlarni ko‘rsatish usuli. Masalan, "h" va "x" tovushlarini ifodalovchi rasmlar yoki slaydlar yordamida bolalarga bu farqlarni tushuntirish.

O‘yinlar va mashqlar – bu bolalarning diqqatini jalb qilish va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradigan usullar. Masalan, "To‘g‘ri yozuv" yoki "So‘z topishmoq" kabi o‘yinlar orqali bolalarga talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni o‘rgatish.

Audio materiallardan foydalanish – bu bolalarga audio materiallar orqali to‘g‘ri talaffuzni tinglab o‘rganish imkoniyatini berish usuli. Masalan, "q" va "g" tovushlarini eshitish uchun maxsus audio darsliklardan foydalanish.

Boshlang‘ich sinflarda talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni o‘rgatishda quyidagi amaliy tavsiyalarga amal qilish lozim:

- **Har bir undoshning talaffuzi va yozilishi ustida alohida e‘tibor berish** : Har bir yangi undoshni o‘rgatishda, uning talaffuzi va yozilishi ustida alohida e‘tibor berish kerak. Masalan, "h" va "x" tovushlarini o‘rgatishda, ularning talaffuzidagi farqlarni tushuntirish.

- **So‘zlarni talaffuz qilishda og‘zaki mashq qilish** : Bolalarga so‘zlarni talaffuz qilishda og‘zaki mashq qilish va ularga yozuvda qanday ifodalanishini ko‘rsatish. Masalan, "qo‘l" va "g‘o‘l" so‘zlarini talaffuz qilib, ulardagi farqni sezdirish.

- **Testlar va mashqlar orqali bilimlarni tekshirish** : Har bir yangi mavzu oxirida testlar va mashqlar orqali o‘quvchilarning bilimlarini tekshirish. Masalan, "h" va "x" tovushlarini farqlashga oid mashqlar berish.

- **Bolalarga xatolar uchun intilmaslik va ularga sabrli munosabatda bo‘lish**: Bolalar xatolarga yo‘l qo‘yishi tabiiydir. Shuning uchun, o‘qituvchilar bolalarga xatolar uchun intilmaslik va ularga sabrli munosabatda bo‘lishi lozim.

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni o'rgatish – bu bolalarning nutqini to'g'ri rivojlantirish va yozuv ko'nikmalarini shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Bu jarayonda o'qituvchining ish uslubi, pedagogik mahorati va metodik yondashuvi juda muhim rol o'ynaydi. Namoyish usuli, taqqoslash texnikasi, ko'rgazmali materiallar va o'yinlardan foydalanish kabi metodik yondashuvlar bolalarning diqqatini jalb qilish va ularning bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi. Natijada, o'quvchilar talaffuzi va yozilishi farq qiladigan undoshlarni osonroq o'zlashtiradilar va keyingi ta'lim bosqichlarida muvaffaqiyatli bo'ladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaev, A. (2015). *O'zbek tili fonetikasi*. Toshkent: O'zbekiston.
2. Karimov, I. (2018). *Boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasi*. Toshkent: Ilm Zamin.
3. Mirzaahmedov, M. (2020). *Nutq rivojlanishi va yozuv ko'nikmalari*. Toshkent: Sharq.
4. Rahmonova, N. (2017). *Pedagogika va psixologiya asoslari*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
5. To'xtasinova, Z. (2019). *Til o'rganishda innovatsion uslublar*. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928939>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GAP VA GAPDA TINISH BELGILARINING QO‘LLANILISHINI O‘RGATISH

Mansurova Xosiyatxon Majidxo‘ja qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim
fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 202-guruh talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga gap va unda tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishi ustida ishlash ona tili ta‘limining muhim bo‘g‘inlaridan biridir. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga gap tushunchasini yetkazish va tinish belgilarini o‘rgatish metodikasi ko‘rib chiqilgan. Maqola o‘quv jarayonida pedagogik yondashuvlar, mashqlar va misollar asosida tushuntirilgan holda berilgan. Gapning tuzilishi, tinish belgilari orqali matn mazmunini anglash va ifodalilikni oshirishga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Gap, tinish belgilari, boshlang‘ich sinflar, nutq madaniyati, tilshunoslik, o‘quvchi, pedagogik texnologiya, matn, nuqta, vergul, undov, so‘roq belgisi.

Аннотация: Работа над правильным использованием предложений и знаков препинания у учащихся начальных классов является важным звеном в преподавании родного языка. В данной статье рассматривается методика объяснения понятия предложения и обучения знакам препинания для младших школьников. Статья представлена с объяснением на основе педагогических подходов, упражнений и примеров в учебном процессе. Особое внимание уделяется структуре предложений, пониманию содержания текста через знаки препинания и повышению выразительности речи.

Ключевые слова: Предложение, знаки препинания, начальные классы, культура речи, лингвистика, ученик, педагогическая технология, текст, точка, запятая, восклицательный знак, вопросительный знак.

Annotation: Working on the correct use of sentences and punctuation marks in primary school students is an important component of native language education. This article examines the methodology for introducing the concept of sentences and teaching punctuation marks to young learners. The article explains the topic using pedagogical approaches, exercises, and examples in the learning process. Special attention is given to sentence structure, understanding text meaning through punctuation marks, and enhancing expressiveness.

Keywords: Sentence, punctuation marks, primary school, speech culture, linguistics, student, pedagogical technology, text, period, comma, exclamation mark, question mark.

KIRISH

Ona tili – bu har bir insonning hayotiy faoliyatini shakllantiruvchi va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiruvchi asosiy vosita. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga tilning grammatik va stilistik qoidalarini o‘rgatish, ularda mustaqil fikrlash va nutq madaniyatini shakllantirish uchun muhimdir. Gap – bu tilning eng kichik bayon etuvchi birliklaridan biri bo‘lib, unda tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishi matnning mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Tinish belgilari esa gapning tugallanganligini, mantiqiy bog‘liqligini, hissiy rang-barangligini va ifodaliligini aniqlaydi. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinflarda gap va tinish belgilarini o‘rgatishga alohida e‘tibor qaratish zarur. Bu maqolada ushbu mavzu bo‘yicha amaliy tavsiyalar, dars ishlanmalari va pedagogik yondashuvlar taklif etilgan.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Gap – bu nutqning biror mazmunga ega bo‘lgan va tinish belgisi bilan tugaydigan qismidir. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga gap tushunchasini yetkazishda quyidagi bosqichlar ajratiladi:

- **Gapning mazmuni:** O‘quvchilarga gapning nima uchun kerakligi, uning mantiqiy tugallanganligi va nutqda tutgan o‘rni tushuntiriladi. Gaplar orqali odamlar o‘z fikr-mulohazalarini bayon qilishadi. Masalan, "Mening do‘stim kitob o‘qiyapti." degan gapda kim (mening do‘stim) va nima qilayotganligi (kitob o‘qiyapti) aniq ifodalangan. Bu turdagi misollar orqali o‘quvchilar gapning mazmunini chuqurroq tushunib yetishadi.

- **Gapning tuzilishi:** Gapda bo‘lgan so‘zlarning ketma-ketligi va ularning bir-biriga

bog'liqligi o'rganiladi. O'quvchilarga gapning tuzilishi oddiy va tushunarli ko'rinishda tushuntiriladi. Masalan, "Ota bola bilan sayr qildi." degan gapda kim (ota), kim bilan (bola bilan) va nima qildi (sayr qildi) aniq ajratiladi. Bu yerda o'quvchilarga gapning elementlari – bosh harf bilan boshlanishi, oxirida tinish belgisining bo'lishi, undagi so'zlar orasidagi bog'liqlik kabi tushunchalar beriladi.

- **Gapning nutqda roli:** Gaplar orqali odamlar o'z fikr-mulohazalarini bayon qilishadi. Nutqda gaplar alohida ma'noga ega bo'lib, ulardan foydalanib biz o'zimizni tushuntirishimiz, savol-javob qilishimiz yoki his-tuyg'ularimizni bildirishimiz mumkin. Masalan, "Qanday chiroyli kun!" degan gapda his-hayajon ifodalanadi. Shu tarzda o'quvchilarga gapning nutqdagi ahamiyati va vazifasi tushuntiriladi.

Tinish belgilari gapni tugatadi va uning mazmunini aniqlaydi. Boshlang'ich sinflarda quyidagi tinish belgilari o'rgatiladi:

- **Nuqta (.):** Nuqta gapning tugaganini bildiradi. Masalan: "U maktabga bordi." Bu yerda nuqta gapning yakunlanganligini va undagi mazmunning tugallanganligini bildiradi. Nuqtani to'g'ri qo'llashni o'rgatishda o'quvchilarga matnlarni o'qish va undagi nuqtalarni topishga oid mashqlar beriladi.

- **Vergul (,):** Vergul so'zlarni ajratish yoki gapning davom etayotganligini bildiradi. Masalan: "Daryo, ko'l va suv havzalari tabiatning boyliklaridir." Bu yerda vergul so'zlarni ajratib turish vazifasini bajaradi. Vergulni o'rgatishda o'quvchilarga matnlardagi vergullarni topish va ularning qo'yilish sabablarini tushuntirish lozim.

- **So'roq belgisi (?):** So'roq belgisi so'rovchi gaplarni bildiradi. Masalan: "Sen qayerga borasan?" Bu yerda so'roq belgisi gapning savol shaklidagi mazmunini anglatadi. O'quvchilarga so'roq belgisini qo'llashni o'rgatishda, ularni savol-javobga oid mashqlar bilan tanishtirish foydali bo'ladi.

- **Undov belgisi (!):** Undov belgisi his-hayajonni bildiradigan gaplarni ajratadi. Masalan: "Qanday chiroyli tabiat!" Bu yerda undov belgisi gapning hissiy rang-barangligini ifodalaydi. O'quvchilarga undov belgisini qo'llashni o'rgatishda, ularga ifodali o'qish va hissiy jihatdan boy gaplar tuzishga oid mashqlar beriladi.

Boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatishda quyidagi bosqichlar qo'llaniladi:

- **Namoyish va tushuntirish:** O'qituvchi doskaga turli xil gaplarni yozib, ulardagi tinish belgilarining ahamiyatini tushuntiradi. Masalan:

- "Kitob yoqimli edi." (nuqta)
- "Kitob yoqimli edi?" (so'roq belgisi)

Bu yerda o'quvchilarga ikki gapning mazmuni va ma'nosi farq qilishi tushuntiriladi.

- **Mashqlar va topshiriqlar:** O'quvchilarga quyidagi mashqlar beriladi:
- Berilgan gaplarga mos keladigan tinish belgisini tanlash.
- Matndagi noto'g'ri qo'yilgan tinish belgilarini topish va to'g'rilash.
- **Rolli o'qish:** O'quvchilarga biror matnni rolga bo'lib o'qishga buyurtma beriladi.

Unda tinish belgilarining ifodalilikka qanday ta'sir qilishi ko'rsatiladi.

- **Hayotiy misollar:** Kichik hikoya yoki she'rlar asosida tinish belgilarining ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, biror she'rni o'qishda undov belgisining hissiy ta'sirini namoyish qilish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar tez-tez quyidagi xatolarga yo'l qo'yishadi:

- **Nuqta va vergulni adashtirish:** O'quvchilar ba'zan nuqta va vergulni noto'g'ri joylashtirishadi. Masalan, "Men maktabga bordim," deb yozishadi. Bunday xatolarni oldini olish uchun ko'proq amaliy mashqlar beriladi.

- **So'roq va undov belgilarini noto'g'ri qo'llash:** Ba'zi o'quvchilar so'roq belgisini undov belgisi bilan aralashtirib yuborishadi. Masalan, "Sen qayerga borasan!" deb yozishadi. Bunday xatolarni bartaraf etish uchun o'quvchilarga so'roq va undov belgilarining farqi tushuntiriladi.

Bu xatolarni oldini olish uchun ko'proq amaliy mashqlar va didaktik o'yinlardan foydalanish lozim. Masalan, "Topishmoq" yoki "Belgi tanlov" kabi o'yinlar orqali o'quvchilarga tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni o'rgatish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda gap va tinish belgilarini o'rgatish – bu o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning birinchi qadami. Gap tushunchasini chuqurroq tushunish va tinish belgilarini to'g'ri qo'llash o'quvchilarning nutqini boyitadi, matnlarni mantiqiy va ifodali o'qish malakalarini oshiradi. Pedagogik yondashuvlar, mashqlar va hayotiy misollar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tilga nisbatan qiziqish uyg'otadi va ularning bilim darajasini

oshiradi. Natijada, o'quvchilar nutq madaniyatini rivojlantirish bilan birga, o'z fikr-mulohazalarini to'g'ri va aniq bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'ladilar

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda gap va tinish belgilarini o'rgatish – bu o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning birinchi qadami. Gap tushunchasini chuqurroq tushunish va tinish belgilarini to'g'ri qo'llash o'quvchilarning nutqini boyitadi, matnlarni mantiqiy va ifodali o'qish malakalarini oshiradi. Pedagogik yondashuvlar, mashqlar va hayotiy misollar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tilga nisbatan qiziqish uyg'otadi va ularning bilim darajasini oshiradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaev, A. (2018). *Ona tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: Ilm Ziya.
2. Karimova, M. (2020). *Boshlang'ich sinflarda nutq madaniyati*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. To'xtasinova, N. (2021). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O'zbekiston.
4. O'zbekiston Respublikasi Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darsliklar (*1-sinf, Ona tili*

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928954>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA NUTQ TOVUSHLARNI O‘QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Reimbayeva Mehribon Quvondiq qizi

Nizomiy nomidagi TDPUning Boshlang‘ich ta‘lim
Fakulteti, Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

Hamrayev. M.

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang‘ich ta‘lim dotsenti, Filologiya
fanlar nomzodi E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda nutq tovushlarni o‘qitish samaradorligini oshirish hamda o‘quvchilarning og‘zaki va yozma nutqini to‘g‘rilash, adabiy til meyyorlariga rioya qilgan holda fikrlarini bayon qila olish ko‘nikmalarini shakllantirish, tilning inson hayotida tutgan o‘rnining beqiyosligi masalalari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Fonetika, harf, unli, undosh, jarangli, jarangsiz, grammatika, imlo, nutq tovushlari, bo‘g‘iz undoshi, artikulyatsiya.

Abstract: This article examines the issues of increasing the effectiveness of teaching phonetic sounds in primary grades, correcting students' oral and written speech, forming the skills to express their thoughts in accordance with the norms of the literary language, and the incomparable role of language in human life.

Keywords: Phonetics, letter, vowel, consonant, voiced, voiceless, grammar, spelling, speech sounds, larynx, articulation.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы повышения эффективности обучения фонетическому звучанию в начальных классах, коррекции устной и письменной речи учащихся, формирования у них навыков изложения своих мыслей в соответствии с нормами литературного языка, а также непревзойденная роль языка в жизни человека.

Ключевые слова: Фонетика, буква, гласный, согласный, звонкий, глухой, грамматика, орфография, звуки речи, гортань, артикуляция.

Tobora rivojlanib borayotgan yurtimizda ilm-fanga bo'lgan e'tibor ham kundan-kunga oshib bormoqda, jumladan, ona tilimizga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Uni yana isloh qilish maqsadida bir qancha qonun, farmon va loyihalar ishlab chiqilmoqda. "O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini va mavqegini tubdan oshirish chora tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni ijrosini ta'minlash maqsadida "2020-2030-yillarda o'zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi" qabul qilindi. Bu respublikamizda davlat tili to'g'risidagi qonunchilikni takomillashtirish va o'zbek tilining xalqaro miqiyosdagi obro'-etiborini oshirishga xizmat qiladi". [1]

Til fikrlarni bayon qilish va shakllantirish, taassurot va ichki kechinmalarni ifodalay olish, insonlar o'zaro muloqot qila olishlari hamda bir-birlarini anglay olishlari uchun muhim vosita hisoblanadi. Til aloqa vositasi bo'lganligi sababli, bu vosita qanchalik rivojlansa fikrlarni bayon qilish shu qadar aniq va tasirchan bo'ladi. Shu sababli ham tilga bo'lgan e'tibor ortib, uning nufuzi yanada oshmoqda. Respublikamiz hududida yashovchi barcha millat o'zbek tilini chuqur o'rganishi uchun ham ko'plab kitoblar va darsliklar, qo'llanmalar ishlab chiqilmoqda. Ayniqsa maktablarda boshlang'ich ta'limda ona tili hamda o'qish savodxonligi kabi fanlarni o'rgatish samaradorligini oshirish bo'yicha ham chora tadbirlar ko'rilmogda va o'quvchilar yanada yaxshiroq o'zlashtirishlari uchun ham darsliklar qayta ishlab yangilanishlar kiritib borilmoqda. Ushbu ishlab chiqarilayotgan darsliklarning asl maqsadlari avvalo o'quvchilarda o'z ona tiliga bo'lgan muhabbat va hurmat tuyg'ularini oshirish bilan bir qatorda, ularni og'zaki hamda yozma nutqida adabiy til meyyorlariga amal qilgan holda fikrlarini bayon qila olishlariga o'rgatish hisoblanadi. "Og'zaki hamda yozma nutqni adabiy til meyyorlariga amal qilgan holda bayon

qilish va ulaming savodxonligini yanada oshirishdan iborat bo'lgan ona tili o'quv dasturi quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi:

1. Savod o'rgatish va nutq o'stirish.
2. Fonetika, grammatika, imlo va nutq o'stirish.

“Fonetika” bo'limining izchil kursi “Fonetika va grafika”, “Nutq tovushi va harf”, “Unli tovushlar”, “Undosh tovushlar”, “Nutq a'zolari”, “Lab tovushlari”, “Til tovushlari”, “Burun tovushlari”, “Bo'g'iz tovushi”, “Nutq tovushlarining ma'no farqlash vazifasi” singari mavzularni o'z ichiga oladi. [1] Nutq tovushlarini turli tomondan o'rganish mumkin: tarixiy nuqtai nazardan, qiyosiy tomondan, hozirgi o'zbek tili va mahalliy dialektlarning nutq tovushlarini taqqoslash jihatidan, nutq tovushlarini turli asboblarda yordamida eksperiment qilish yo'li bilan va boshqalar. Shunga ko'ra, fonetika nazariy planda umumiy fonetika va xususiy fonetikaga, amaliy planda esa tarixiy fonetika, qiyosiy fonetika, tavsifiy fonetika, eksperimental fonetika kabi bir necha sohaga bo'linadi. [3]

Umumiy fonetika turli tipdagi tillarning nutq tovushlarining xilma-xilligini o'rganuvchi bo'lim. U turli sistemalar tillarida inson nutq apparatining tovush hosil qilish imkoniyatlarini, nutq organlari yordamida tovushlarni hosil qilish usullari va ulardan nutqda foydalanish imkoniyatlarini o'rganish kabi masalalar bilan shug'ullanadi. U alohida va qarindosh tillarning fonetik sistemasini batafsil va chuqur o'rganish hamda natijalarni umumlashtirish asosida hosil qilinadi. Demak, tillarning fonetik xususiyatlari qanchalik chuqur va izchil o'rganilsa, umumiy fonetika uchun manba shunchalik boy bo'ladi. Xususiy fonetika muayyan bir tilning fonetik bazasini, fonetik qonuniyatlarini umumiy fonetika qonuniyatlariga bo'ysunadi va uning qonuniyatlari asosida faoliyat olib boradi. Xususiy fonetika muayyan bir tilning amaliy fonetikasi hisoblanadi. U turli farazlar, gipotezalar, postulatlardan xoli bo'ladi. Muayyan tilning artikulyatsion bazasi, uning artikulyatsion imkoniyati, akustik refrezentatsion usuli asosida ish ko'radi. Mazkur tilning fonetik ifoda bazasi bilan bog'liq barcha jarayonlar xususiy fonetikada o'rganiladi. Hozirgi o'zbek adabiy tilida tovushlar ikki guruhga bo'linadi: Unli tovushlar va undosh tovushlar. Unli va undosh tovushlarni farqlovchi uchta belgi bor:

1. To'siqqa uchrash, uchramaslik; (unli to'siqqa uchramaydi, undosh uchraydi.)
2. Bo'g'in hosil qilish yoki qilmasligi; (unli hosil qiladi, undosh hosil qilmaydi)
3. Shovqinning bor yoki yo'qligiga ko'ra. (unlida yo'q, undoshda bor) [4]

Nutqimizdagi tovushlarni o'quvchilarga o'rgatishda ularga unli va undosh tovushlarni farqlashni, qanday talafuz qilishimiz kerak ekanligini, talafuzdagi farqlar va xususiyatlarini, talafuz qilganda ishtirok etadigan nutq a'zolari haqida chuqur bilim berish, o'rgatish zarur hisoblanadi. Fonetikaga oid savodlarni o'rgatish asosan analitik tovush metodididan foydalanib boriladi, bunda so'zlar bo'g'inlarga bo'linadi, bo'g'inlardan aynan biz o'rganayotgan kerakli tovush olib o'rganiladi, tahlil qilinadi, mustahkamlab boriladi. Fonetikani o'rganishda oldin unli tovushlardan boshlanadi, o'rganish oson bo'lishi uchun bir bo'g'inli so'zlar olinadi. Chiroyli va aniq talaffuz qilish hamda yozish kerakligi, o'quv qurollari hamda husnixatni ozoda tutish o'rgatiladi. O'rgatish davomida turli qiziqarli metodlardan ham foydalanib borish ta'lim samaradorligini yanada oshiradi. O'quvchilar ancha o'rganib olganlaridan keyin, olgan bilimlarini mustahkamlash maqsadida turli o'yinlar va topshiriqlar berib borish ham samara beradi. Aytaylik ikki bo'g'inli so'zlarning bir bo'g'inini bergan holda ikkinchisini topish va bu so'zda jami qancha unli hamda undosh tovushlar borligini so'rash mumkin bo'ladi.

"Tovushlar va harflar" harflar bo'limida tovushlar va harflarga oid asosiy bilimlar o'quvchilarning savod o'rgatish jarayonida o'rgangan amaliy bilimlariga asoslangan holda, 1-2-sinflarda beriladi, ularga oid ko'nikma va malakalar hosil qilinadi. Tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlar, ularning harfiy ifodasi, bo'g'in jarangli va jarangsiz undosh tovushlar haqida tushuncha beriladi. Bolalar shu bilimlar asosida aytilishi va yozilishida farq qiladigan so'zlar; a va o, u va i, tovushli so'zlarning aytilishi va yozilishi; so'z oxirida kelgan jarangli b va d undoshlarining jarangsiz jufti p va t undoshi eshitilsa ham, b va d harflarining yozilishi; ayrim oxirida kelgan d va t undoshlarining talafuzda tushib qolishi, ammo yozuvda saqlanishi; yonma- yon kelgan ikkita bir xil undoshli so'zlarning aytilishi va yozilishini bilib oladilar. 3 va 4-sinflarda bo'lsa tovushlar va harflarga oid bilimlar mustahkamlanadi. [2] Harflar va tovushlarni o'rgatish uchun 28 soat ajratilgan bo'ladi. Demak, shuni takidlash joizki aynan o'sib, rivojlanib kelayotgan boshlang'ich sinf o'quvchilarida to'g'ri og'zaki va yozma nutqni adabiy til meyyorlariga amal qilgan holda o'rgatish juda muhim hisoblanadi va bunda fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati yuqori hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. “Boshlang‘ich sinflarda fonetikaning nazariy asoslarini shakllantirish usullari” - Jumakulova M. Kh. 2022-y.
2. Kadamova M. M. “Tovushlar va harflar” bo‘limini o‘rganishning ahamiyatli jihatlari.
3. Nabiyeva D. A, Zokirova H. R “O‘zbek tili fonetikasi”. O‘quv-uslubiy qo‘llanma — 2016-y.
4. Qilichev J. Ona tili. Fonetika – abituriyentlar uchun eng qulay qo‘llanma.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928970>

KOSMIK TEXNOLOGIYALAR VA INSONNING KOSMOSDAGI O‘RNI

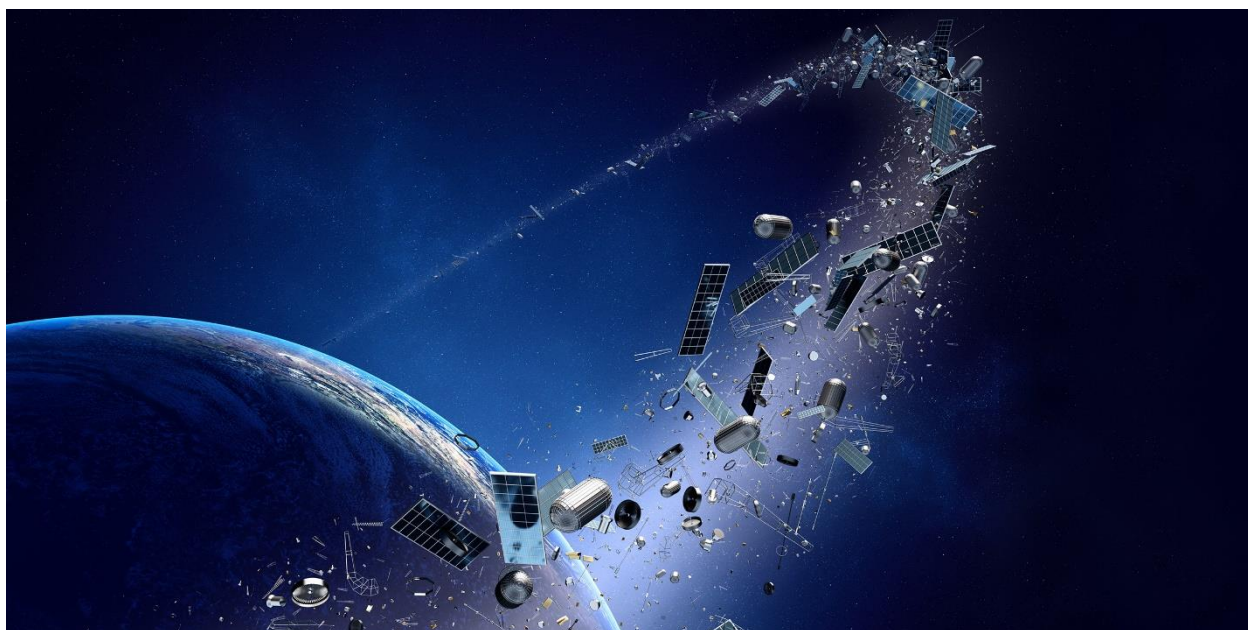
Astonova Nazokat Oybek qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti

3-FA_23 guruh talabasi

Annotatsiya: Bugungi globollashuv davrida inson bilimi tufayli nafaqat butun dunyoni kezishi balki, kosmosga ham sayohatlar amalaga oshirilmoqda. Inson oyog‘i yetmagan koinotga borish emas uni tasavvur qilish hech kimning hayoliga kelmas edi. Vaqtlar o‘tib inson bu qiyinchiliklarni bartaraf etish maqsadida yangilanishlar innovatsiyalar kiritdi. Bugungi kunga kelib esa kosmosga sayohat qilish ham hech bir insonni ajablantirmay qo‘ydi. Mazkur maqolada ham kosmik texnologiyalarning tarixiy rivoji, kashfiyotlar, kosmosga parvozlar, sun‘iy yo‘ldoshlar va zamonaviy kosmik tadqiqotlarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, kosmosga oid zamonaviy missiyalar, yirik kosmik agentliklar, xususiy kompaniyalar va kelajakda insoniyatning kosmosdagi mavjudligi haqida bahs yuritiladi. Kosmik texnologiyalarning kelajagi va insoniyatning kosmosda yashash imkoniyatlari, shuningdek, bu texnologiyalarning yerdagi kundalik hayotga ta‘siri ham maqolada muhokama qilinadi. Maqola kosmosni o‘rganishning ilmiy va amaliy ahamiyatini tushunishga yordam beradi, shuningdek, insoniyatning yangi ufqlarga erishish yo‘lidagi imkoniyatlarini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Kosmik texnologiyalar, kosmos tadqiqotlari, kosmik missiyalar, astronautika, yadro reaktorlar, Sun‘iy yo‘ldoshlar, Marsga kolonizatsiya, astronautika, kosmik sanoat.

Kirish: Kosmosni o'rganish tufayli hayotimizda yangi texnologiyalar paydo bo'ldi. Masalan, CMOS-matritsali kamera va yostiqli krossovkalar. Bunga o'xshash ixtirolarni o'nlab sanab o'tish mumkin.

Kosmosga sayohat qilish nafaqat yer atmosferasidan tashqarida fazoni ko'rish imkoniyatini ochdi, balki biz har kuni foydalanadigan yangi texnologiyalarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. NASA hatto qaysi kosmik texnologiyalar kundalik hayotning bir qismiga aylanganligini ko'rsatadigan maxsus veb-sayt ishlab chiqqan.

Kosmik texnologiyalar so'zi bugungi kunda ilm-fan, sanoat va hatto kundalik hayotda muhim o'rin tutadi. Kosmosni o'rganishning boshlanishi 20-asrning o'rtalariga borib taqaladi, ammo kosmik texnologiyalar insoniyatning eng katta yutuqlaridan biri sifatida tanilgan. 1957-yilda SSSR tomonidan birinchi sun'iy yo'ldoshning uchirilishi, keyinchalik "Apollo" dasturi orqali Oyga inson yuborilishi va ko'plab kosmik missiyalar insoniyatning cheksiz imkoniyatlarini ko'rsatdi. Bugungi kunda, kosmosni tadqiq etish va rivojlantirishda texnologik yutuqlar va ilmiy kashfiyotlar davom etmoqda.

Kosmosni o'rganish tarixiga umumiy nuqtai: Kosmosni o'rganishning boshlanishi 20-asrning o'rtalarida "kosmik poyga" davrida yuzaga keldi. SSSR va AQSh o'rtasidagi raqobat natijasida birinchi sun'iy yo'ldoshlar, yoritkichlar, va

kosmonavtlar kosmosga yuborildi. Bu davrda kosmik texnologiyalarni rivojlantirishda ilm-fan va sanoat kashfiyotlari muhim rol o'ynadi.

Zamonaviy kosmik texnologiyalar: Bugungi kunda, kosmik texnologiyalar nafaqat ilmiy tadqiqotlar, balki kundalik hayotda ham katta o'rin tutmoqda. Sun'iy yo'ldoshlar, meteorologik kuzatuvlar, yerga yaqin fazoviy tizimlar va teleskoplar yordamida insoniyat ko'plab ilmiy yutuqlarni amalga oshirdi. Kosmik sanoatning rivojlanishi va kosmosga chiqishning yangilangan texnologiyalari, jumladan, qo'shni sayyoralar, Marsga kolonizatsiya va boshqa kashfiyotlar mumkin bo'ldi.

Kosmik missiyalar va insoniyatning kosmosdagi roli: Kosmosga birinchi odamning uchirilishi 1961-yilda Yuri Gagarin tomonidan amalga oshirildi. Shundan so'ng, kosmosda turli missiyalar, jumladan, "Apollo" dasturi orqali Oyga borish, Marsga yuborilgan robotlar va orbitadagi kosmonavtlarning tadqiqotlari insoniyatning kosmosdagi o'rnini kengaytirdi. Shuningdek, Yevropa Kosmik Agentligi (ESA), Xitoy Kosmik Agentligi va boshqa davlatlarning kosmosdagi faoliyatlari global kosmik hamkorlikni shakllantirdi.

Kelajakdagi kosmik texnologiyalar va insoniyatning istiqboli: Kosmik texnologiyalarning rivojlanishi davomida, kelajakda kosmosda yangi yashash hududlari yaratish, Mars va boshqa sayyoralarda insoniyatning mavjudligini ta'minlash kabi imkoniyatlar ochilmoqda. Kosmosga parvozlar narxi pasaygan sayin, kommersiyalashgan kosmik parvozlar va xususiy kosmik kompaniyalar, masalan, SpaceX va Blue Origin, kosmosning kelajakdagi imkoniyatlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Kosmik fazoga uchish mumkinligining nazariy asoslarini birinchi bo'lib, XIX asr oxirida K. E. Siolkovskiy yaratdi. U o'zining "Reaktiv qurilmalar yordamida Olam fazosini tadqiq etish" (1903) va boshqa asarlarida kosmik parvozlarni texnik jihatdan amalga oshirish mumkinligini ko'rsatib, kosmonavtikaning asosiy muammolarini hal qilish yechimlarini berdi. Kosmonavtika masalalarini yechishda I. V. Meshcherskiy, Yu. V. Kondratyuk (1897—1942), F. A. Sander (1887—1933) kabi rus olimlari, R. EnoPeltri (Fransiya) va boshqa olimlar o'z ishlari bilan qatnashdilar. XX asr 20-

yillarida kosmonavtikaning asosiy g'oyalarini targ'ib qilish va bu sohaning amaliy muammolarini birgalikda hal etish maqsadida bir necha mamlakatlarda, jumladan, Rossiya (1924), Avstriya (1926), Germaniya (1927), Buyuk Britaniya va AQShda (1930) kosmonavtika jamiyatlari tuzildi. 1921-yilda Rossiyada raketa texnikasiga doir ishlar boshlanib, Gazodinamik laboratoriya tashkil etildi. Davlatlar bo'yicha birinchi kosmik uchishlar tarixi.

1933-yilda S. P. Korolyov boshchiligida birinchi marta suyuq yonilg'ili raketalar uchirildi. 1933-yil oxirida Moskvada Reaktiv ilmiy tadqiqot instituta ishga tushdi.

AQShda suyuq yoqilg'ili reaktiv dvigatellar bo'yicha ishlar R. Goddard tomonidan 1921-yilda boshlandi, suyuq yonilg'ili raketalarni uchirish esa 1926-yilda amalga oshirildi. Germaniyada bu turdagi dvigatellarning lab. sinovi G. Obert tomonidan 1929-yilda, suyuq yonilg'ili dvigatellarni uchirish bo'yicha sinovlar esa I. Venkler tomonidan 1931-yilda boshlandi.

Kosmik eraning boshi — birinchi Yerning sun'iy yo'ldoshi (YESY) uchirilgan kun (1957-yil 4 oktabr)dan hisoblanadi (qarang Yer sun'iy yo'ldoshlari). 1959-yilda sayyoralararo avtomatik stansiya "Luna-2" Oy sirtiga qo'ndirildi. Kosmik eraning boshqa muhim voqealari kosmik fazoga Yu. A. Gagarin (1961-yil 12-aprel) va birinchi ayol-kosmonavt V. Tereshkova (1963-yil 16-iyun)ning uchishi bo'ldi. K. tarixida navbatdagi muhim voqea 1969-yil 16—24-iyulda N. Armstrong, E. Oldrin va M. Kollinzlar (AQSH) tomonidan Oyga uyushtirilgan birinchi ekspeditsiya hisoblanadi.

Quyidagi mamlakatlarda kosmik apparatlar yaratilgan: Rossiyada (1957-yildan), AQShda (1958-yildan), Fransiyada (1965-yildan), Yaponiya va Xitoyda (1970-yildan), Buyuk Britaniyada (1971-yildan), Hindistonda (1980-yildan).

Zamonaviy kosmik uchishlar nazariyasi osmon mexanikasi va uchish apparatlarini boshqarish nazariyasiga tayangan. Klassik osmon mexanikasidan farq qilib, bu yo'nalish astrodinamika deb yuritiladi. Astrodinamikaning eng muhim bo'limlaridan biri — uchish trayektoriyalarini tuzatish (korreksiyalash) nazariyasi deb ataladi. YESY hisoblangan trayektoriyadan chetga chiqishi (og'ishi) ham mumkin; u ushbu omillarga bog'liq bo'ladi: oldindan hisoblash qiyin bo'lgan og'diruvchi kuchlar

(zichligi o'zgarib turuvchi atmosfera qarshiligi, Yerning nosferikligi, bir jinsli emasligi va boshqalar) mavjudligi va boshqa

Kosmik majmualarni yaratish murakkab ilmiy-texnik muammo hisoblanadi. Yirik eltuvchi raketa (ER)larning startoldi massasi 3000 t, uzunligi esa 100 m dan ortiq bo'ladi. Ularda zarur yonilg'i zahiralari (umumiy massasining 90%) ratsional joylashtirish, raketa tuzilishini iloji boricha yengil qilish, yonilg'i ishlatilgandan so'ng shu bosqichni qaytarib tushirish va boshqa raketa tuzilishiga xos muammodir.

ER dvigateli qurilmasining quvvati bir necha GVt gacha boradi. Odatda ER bir necha dvigateldan tashkil topib, ularning sinxron (uyg'unlashib) ishlashi boshqarish tizimi orqali amalga oshiriladi. ER dvigatellari uchun, odatda, qattiq kimyoviy yonilg'i, suyuq yonilg'i ishlatiladi (qarang Raketa dvigateli). Yadro energiyasida ishlaydigan RD dvigatellari sinov bosqichida (2003).

Kosmik apparat (KA)larni orbitaga chiqarish uchun YESYlarga birinchi kosmik tezlik (7,91 km/s) dan ortiq, KK ni boshqa sayyoralar (Mars, Venera)ga chiqarish uchun, ikkinchi kosmik tezlik (11,19 km/s) dan ortiq, Quyosh sistemasidan chiqib ketish uchun esa, uchinchi kosmik tezlik (16,6 km/s) dan ortiq tezlik berish kerak. Orbitaga chiqariladigan KAlarni 2 guruhga ajratish mumkin: Yer atrofida uchuvchi (YESY) va uzoq, kosmosga, masalan, Oy yoki boshqa sayyoralarga uchuvchi apparatlar. Keyingi guruhga kiruvchi KAlarning ERLari (boshlangich tezligining kattaligi sayyoraga yaqinlashgach tormozlovchi impuls va Yerga qaytishi uchun tezlikni orttirish zarurligini e'tiborga olsak) yetarli darajada katta quvvatli bo'lishi kerak. Kosmik apparat kosmik fazoning murakkab sharoitida uzoq, vaqt mustaqil ishlashi uchun unda bir qancha tizimlar — temperaturani saqlash tizimi, elektr manbai (mas, Quyosh batareyalari) va yonilg'i bilan ta'minlash tizimi, Yer va boshqa kosmik jismlar bilan aloqa qilish tizimlari, uchishni boshqarish tizimi va boshqa bo'lishi kerak. Kema bortiga turli-tuman ilmiy tadqiqot asboblari o'rnatiladi. Ularning ishini kema bortidagi boshqarish kompleksi tartibga solib turadi. Tushiriladigan apparat atmosferada qizib ketmasligi uchun issiqqa chidamli maxsus konteynerga joylashtiriladi. Ekipajli kosmik kemalarda qo'shimcha tibbiy-ekologik muammolarni

hal qilishga to'g'ri keladi. Ularda ekipajni zararli nurlar, vakuum va kosmik muhitning boshqa omillaridan saqlash tizimi, hayotni ta'minlash tizimi bo'lishi zarur. Kosmosga uchish inson organizmida vaznsizlikka, o'ta nagruzkaga chidamlilikni talab qiladi. "Vosxod" kemasida bajarilgan eksperiment va tadqiqotlar, insonning ochiq kosmosga chiqishi, "Soyuz" kosmik kemalarida uchishlar orbital stansiyalarning yaratilishiga olib keldi va "Salyut", "Mir", "Skayleb" orbital stansiyalari uchirildi.

Xulosa

Kosmik texnologiyalar insoniyatning kosmosni tadqiq qilish va unga moslashishdagi muhim vositalaridir. Ular ilmiy tadqiqotlar, aloqa, meteorologiya, va boshqa sohalarda katta ahamiyatga ega. Insonlar kosmosda nafaqat ilmiy maqsadlar bilan, balki uzoq muddatli yashash va ish faoliyatini amalga oshirish uchun joy topishga intilmoqda.

Kosmik sayohatlar, marsga eksploratsiya va boshqa sayyoralarga odamlarni yuborish rejalari, insonning kosmosdagi o'rnini yanada kuchaytiradi. Bu jarayonlar, shuningdek, yangi texnologiyalarni rivojlantirish, resurslarni topish va global muammolarni hal qilish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Umuman olganda, kosmik texnologiyalar insoniyat uchun yangi ufqlarni ochmoqda va kelajakda kosmosda yashash va ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Kosmik Texnologiyalar: Tarix va Kelajak", Fizika va Astronomiya Jurnali, 2023.
2. Gagarin, Y. (1961). *"Kosmosni kashfetish: Birinchi qadamlari"*. Moskva: SSSR Nashriyoti.
3. NASA. (2024). *"Marsga Yuborilgan Robotlar va Ularning Kutilgan Natijalari"*. NASA Journal of Space Exploration.
4. Zubrin, R. (2021). *"Marsga Kolonizatsiya: Imkoniyatlar va Muammolar"*. New York: Space Press.
5. SpaceX. (2022). *"Xususiy Kosmik Parvozlar va Ularning Kosmosdagi Roli"*. SpaceX Technologies Report.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928986>

PROSPECTS FOR FINE-FIBER COTTON CULTIVATION

Abdullayeva Durdona Sodiq qizi

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti 1 kurs magistranti

Annotation: *This work explores the development and future prospects of fine-fiber cotton cultivation, focusing on its historical context, challenges, and achievements in the Surkhandarya region and the Uzbek SSR. It highlights advancements in breeding disease-resistant varieties, the expansion of irrigated lands, and the critical role of reservoirs like Southern Surkhan and Uchqizil in ensuring water supply. The study also examines production trends, the significance of Surkhandarya as a leading region, and the potential for increasing yield and expanding cultivation areas in response to economic and agricultural demands.*

Keywords: *Fine-fiber cotton, Surkhandarya region, Irrigation systems, Fusarium wilt resistance, Soviet cotton varieties, Agricultural development.*

The Surkhandarya region of the Uzbek SSR is one of the most intensively developed agricultural zones for cotton cultivation. Based on climatic conditions, the region is divided into two zones: the northern zone, which includes Sariosiyo, Denov, and Shurchi districts, and the southern zone, which comprises Jarkurgan, Termez, and Sherabad districts [2]. One of the unique features of cotton cultivation in the region is that all the necessary conditions for achieving high yields of fine-fiber cotton are available here. Fine-fiber cotton varieties are primarily grown in the southern parts of Surkhandarya, where natural conditions are highly favorable, with a warm climate. In the flat areas of the Surkhandarya and Sherabad river basins, the average annual temperature exceeds 17°C. In the mountainous areas of the region, the temperature

ranges around 15–16°C [3]. Even in Boysun, located 2,000 meters above sea level, the average annual temperature is 14.6°C, which is 1°C higher than in Tashkent, situated 450–500 meters above sea level. During January, the coldest month, temperatures do not fall below +2°C. Such high temperatures are only found in the southern regions of Turkmenistan and Tajikistan.

Due to these climatic conditions, the opening period of cotton bolls and the average date for the first autumn frost – marking the end of the cotton vegetation period – provide a long and productive growing season. In the flat areas of Surkhandarya, the high temperatures create significant opportunities for cultivating fine-fiber cotton. The cotton fruiting period lasts a long time and coincides with warm days.

Additionally, the Sariosiyo and Denov districts are among the region's highest-altitude areas. Most of the land in Sariosiyo consists of brown soils, while the rest is composed of brown semi-soils. A significant portion of these brown semi-soil areas is located in Denov. The lands in Shurchi and Jarkurgan districts are primarily composed of brown soils. However, gray and black soils are also found here, located close to groundwater levels.

Termez and Sherabad districts are classified as lowland deserts. In these areas, the land is mostly saline and semi-saline. Significant measures have been taken in Surkhandarya region to restore existing irrigation networks, construct new canals, reservoirs, and water storage facilities. Particular attention was given to the construction of the Southern Surkhan Reservoir. Additionally, extensive work was carried out to line and fortify irrigation networks, led by the Uchqizil Reservoir.

In the Surkhandarya region, considerable efforts were made to cultivate fine-fiber cotton. The commissioning of the Southern Surkhan, Uchqizil, and Degrez reservoirs significantly improved the water supply for the region's collective and state farms. During periods of water scarcity, the needs were met at 100% of the planned levels. This created bright prospects for cultivating fine-fiber cotton varieties in the region. It is worth noting that the cultivation of fine-fiber cotton in the Uzbek SSR began several years earlier. The first few hundred hectares of such varieties were

planted in the Surkhandarya region during 1930–1931. At that time, only seeds imported from abroad were used, particularly Egyptian varieties such as "Maarad," "Sakilaridis," "Pima," "Ashmuni," and others [1].

This was because Soviet breeders had not yet developed fine-fiber cotton varieties. However, due to the low yield and late maturation of the aforementioned varieties, by 1939–1940, faster-maturing and higher-yielding varieties developed by Soviet breeders – such as 35-1, 36-2, 2-3I, and others – began to be cultivated. Nevertheless, by the early 1940s, even these varieties, which had occupied over 60,000 hectares in the republic, had to be abandoned because they were highly susceptible to fusarium wilt disease. The lack of fine-fiber cotton varieties resistant to fusarium wilt at that time led to a significant reduction in the area planted with fine-fiber cotton in the republic.

By 1954, the area planted with fine-fiber cotton returned to its pre-war size, as Soviet breeders had developed new varieties resistant to fusarium wilt, such as C-10964, C-2836, C-2850, and 5904-I [1]. Gradually, the 5904-I variety became the primary fine-fiber cotton grown in the republic. Although this variety was somewhat susceptible to wilt disease and its fiber quality was not very high, it matured quickly, was high-yielding, and well-suited for machine harvesting.

By 1966, the republic produced 87,000 tons of fine-fiber cotton, of which 54,000 tons were grown by the hardworking people of Surkhandarya region. This demonstrates that Surkhandarya was well-adapted for fine-fiber cotton cultivation and had accumulated considerable experience in the field. The region accounted for 62.1% of the fine-fiber cotton produced in the republic and 12% of the total production in the USSR. It was projected that fine-fiber cotton production in the Uzbek SSR would increase by approximately 1.6 times by 1970. By then, Surkhandarya was expected to contribute 19% and Kashkadarya 22% of the total yield [2]. Thus, Surkhandarya continued to serve as the base for fine-fiber cotton production in the Uzbek SSR. The region had significant reserves for expanding cultivation areas and increasing the productivity of this valuable raw material. Due to the development of new lands and

intensified irrigation efforts in the Sherabad area, it became one of the major centers for fine-fiber cotton cultivation in the country. Similarly, the Karshi steppe offered unparalleled opportunities for fine-fiber cotton cultivation. Despite this, the plans for fine-fiber cotton cultivation and planting in the republic were not consistently met year after year. For example, in 1963, Surkhandarya region planted only 36,000 [1] hectares of the planned 40,700 hectares. In 1964, only 13,600 hectares were planted compared to the planned 40,600 hectares, achieving just 33.5% of the target. In 1963, 60,600 tons of fine-fiber cotton were harvested, but in 1964, the yield dropped to 23,600 tons, or 44.5% of the planned target. In 1965, a total of 47,300 tons of fine-fiber cotton was produced, amounting to 44.5% of the planned target. The regions of Bukhara and Kashkadarya also failed to meet their assigned quotas for planting and cultivating fine-fiber cotton. Consequently, the plan for fine-fiber cotton production across the republic was fulfilled at 86.9% in 1963, 33% in 1964, and only 79% in 1965. This underachievement occurred despite the fact that profits from fine-fiber cotton were significantly higher than those from ordinary cotton. For example, in the southern regions of the Surkhandarya province, 63.2% of the cultivated land was allocated to fine-fiber cotton during 1959–1965 [2], and the income generated from these crops accounted for 74.6% of the total revenue. In 1966, collective farms in Jarkurgan, Termez, and Sherabad districts harvested an average of 22.4 centners per hectare from the 5904-I variety of fine-fiber cotton, compared to 29.8 centners per hectare from medium-fiber varieties. However, the income per hectare was 1,363.8 rubles for fine-fiber cotton and 1,165.4 rubles for medium-fiber cotton. This data demonstrates that although the yield of fine-fiber cotton was 22.8% [3] lower than that of ordinary cotton, the revenue from fine-fiber cotton was 16.7% higher. This is because the state paid higher prices for fine-fiber cotton. For example, advanced farms in the region earned 500–700 rubles more per hectare from fine-fiber cotton compared to ordinary cotton. Therefore, cultivating fine-fiber cotton was economically more advantageous than growing medium-fiber cotton. Other benefits of fine-fiber cotton should also be noted. It produces significantly more fabric per kilogram of fiber compared to ordinary cotton.

According to data from the Central Research Institute of the Cotton Industry, one ton of the 108-F variety of ordinary cotton yields 8,620 meters of fabric, while the first and second grades of fine-fiber cotton yield 15,150 meters per ton. From each hectare of fine-fiber cotton, 9,090 meters of high-quality fabric can be obtained, compared to 6,723 meters from the 108-F variety of ordinary cotton [4].

In conclusion the cultivation of fine-fiber cotton holds significant economic and industrial potential due to its superior profitability and efficiency in textile production. Despite historical challenges in meeting production targets, advancements in disease-resistant varieties, improved irrigation systems, and the economic advantages of fine-fiber cotton have demonstrated its viability as a key agricultural sector. Fine-fiber cotton not only provides higher income for farmers compared to ordinary cotton but also produces more fabric per unit of fiber, making it essential for the textile industry.

Regions like Surkhandarya, with their favorable climate, established irrigation infrastructure, and experience in fine-fiber cotton cultivation, are well-positioned to remain at the forefront of production. Expanding cultivation areas, adopting advanced agricultural practices, and enhancing research on resistant and high-yielding varieties can further strengthen the prospects of fine-fiber cotton. As demand for high-quality textiles continues to grow, fine-fiber cotton represents a vital resource for sustaining agricultural profitability and supporting the economy.

LIST OF REFERENCES

1. Keldiyorov K. Prospects for Fine-Fiber Cotton Cultivation. Tashkent: Central Publishing House of the Communist Party of Uzbekistan, 1969, p. 17.
2. Qobilov Sh.R. The Monopoly of Cotton and Its Devastating Consequences. Tashkent: 2015, p. 45.
3. The Communist Party of the Soviet Union. Nineteenth Congress. Moscow. October 5, 1965.
4. Central Party Committee of the Turkestan Bureau. Additional Resolution on Cotton Harvesting. October 8, 1930. Tashkent.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928996>

BOSHLANG'ICH SINFI ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATIV O'QITISH ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQIY KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI

Jurayeva Dildora Ilhom qizi

Nizomiy nomidagi TDPU

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarning ona tili darslarida nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish hozirgi kunda fanning alohida muammolaridan biriga aylanmoqda. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini o'stirish, anglash va tinglab tushunish kompetensiyalarini shakllantirishga oid integrativ o'qitish jarayonida qo'llanilayotgan hozirgi darslikdagi topshiriqlar mazmuni yoritilgan.

Kalit so'zlar: og'zaki va yozma nutq, nutqiy kompetensiya, tinglab tushunish, integrativ o'qitish, darslik, boshlang'ich sinf.

Abstract. The formation of speech competencies of younger schoolchildren in native language classes is currently becoming one of the specific problems of science. This article discusses the content of the tasks in the current textbooks used in the process of integrative teaching for the development of oral and written speech, comprehension and listening comprehension competencies of primary school students.

Keywords: oral and written speech, speech competence, listening comprehension, integrative teaching, textbook, primary school.

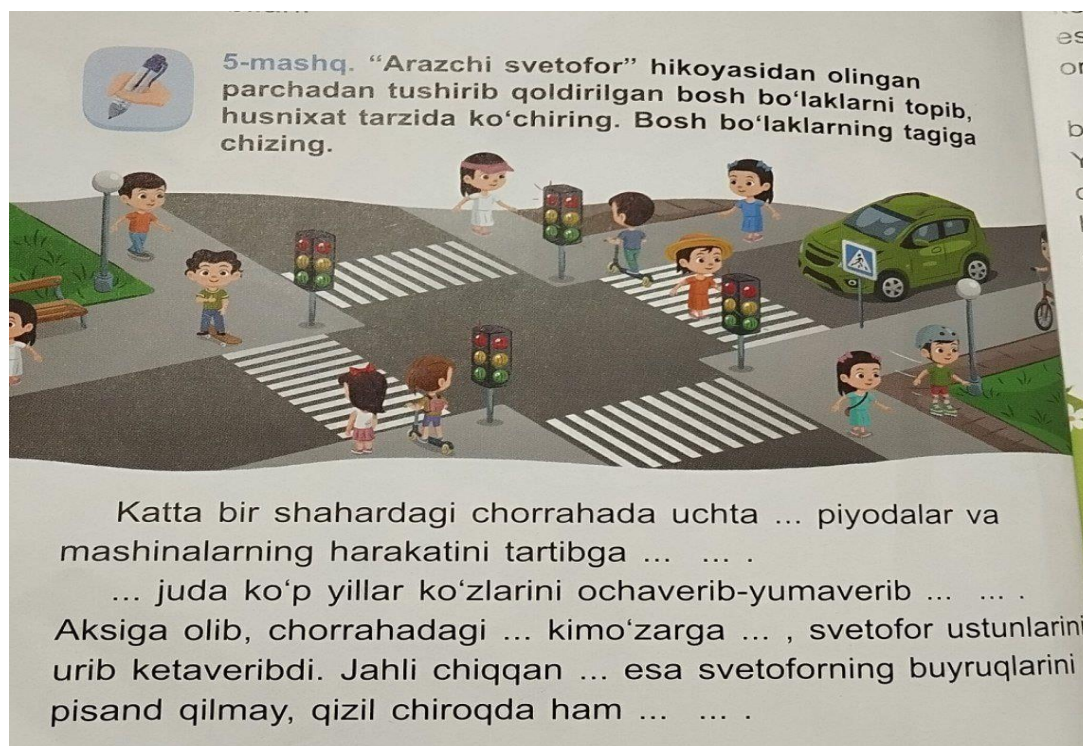
Jamiyat a'zolari o'z faoliyati davomida juda ko'p holatlarda o'qish, so'zlashish jarayoni bilan to'qnashadi. Kundalik vaziyatlarda duch keladigan axborotlar bilan tanishadi, ularni analiz va sintez qiladi hamda foydalanadi. Shu jarayon orqali dunyoni o'rganadi, muhim ma'lumotlarni o'zlashtiradi va shaxs sifatida shakllanib boradi.

2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida oliy ta’lim tizimini kompleks rivojlantirish bo‘yicha ustuvor vazifalardan biri —pedagog kadrlarning kasbiy mahorati sifati va saviyasini uzluksiz yuksaltirish eng muhim vazifalardan biri sifatida belgilangan, bu borada bo‘lajak o‘qituvchilarda pedagogik mahoratning muhim tarkibiy qismi bo‘lmish pedagogik kasbiy refleksiyaning ham rivojlantirishga alohida e’tibor berilishi maqsadga muvofiqdir.

Ayni shu jarayon ta’lim jarayonini ham doimiy ravishda yangiliklar bilan boyitib borishni talab etadi. Bugungi kunda o‘quvchilarni oddiy, an’anaviy darslar yoki qat’iy intizomga asoslangan qattiqqo‘llik bilan darslarga jalb etib bo‘lmaydi. Ijodkorlik, moslashuvchanlik, tanqidiy fikrlash va hamkorlik bugungi kundagi dars muhitida qimmatli ko‘nikmalaridir. Sinfda ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun integratsiyalashgan ta’lim yondashuvi o‘quvchilarga ko‘p tarmoqli tajribani rivojlantirishga va hozirgi dunyoda o‘zaro bog‘liqliklarning ahamiyatini tushunishga yordam berishning samarali usuli hisoblanadi. Hozirda hayotimizda tez-tez uchraydigan integratsiya, integratsion yondashuv kabi Muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Integratsiya so‘ziga to‘xtaladigan bo‘lsak, integratsiya lotincha *integratio* - tiklash, to‘ldirish, *integer*- butun so‘zlaridan olingan bo‘lib, fanlarning yaqinlashishi va o‘zaro aloqa jarayoni; differensiatsiya bilan birga kechadigan jarayonni ifodalaydi.

Zamonaviy ta’limda chuqur integratsiya jarayonlarining muqarrarligini ta’kidlab, I.E. Kashekova shunday yozadi: — Zamonaviy dunyo integral asosda qurilgan bo‘lib, u ko‘p qirrali bilim, malaka, axborot oqimidan to‘g‘ri axborotni tanlash va uni malakali boshqarish qobiliyatini talab qiladi; ta’lim ham integrativ asosda qurilishi, insonni yangi dunyoga tanishtirishi va uni o‘zlashtirishga yordam berishi kerak. Maktabning integratsiyalashgan ta’lim maydoni o‘quv materialini takrorlash zaruratini bartaraf etib, dunyo, inson madaniyati, ularning tarkibiy qismlari haqida tizimli va yaxlit bilimlarni ta’minlashni maqsad qilib qo‘yadi. O‘quvchilar oldiga, hayotda bo‘lgani kabi, turli fanlar bo‘yicha bilimlarning integratsiyalashuvini rag‘batlantiradigan fanlararo xarakterdagi vazifalar qo‘yiladi, bu muammolarni hal qilish jarayonida ular ma’lumot izlaydilar, ilmiy xabarlarni bir tildan boshqasiga tarjima qiladilar.

2023-yil amalda qo'llanilgan umumiy o'rta ta'limning ona tili fanidan davlat ta'lim standarti va o'quv dasturida ona tili fanidan darslik orqali o'quvchilarda quyidagi malakalar shakllanayotgan bo'lishi kerak.

Amaldagi 3 - sinf 2 qismda berilgan ona tili darsligidagi topshiriq mavzu jihatidan o'qish savodxonligi darsligi bilan o'zaro bog'liq ya'ni integratsiyalashgan.

Milliy o'quv dasturi talablarga kelsak, matnlarni to'g'ri, ravon va ifodali o'qish anglash kompetensiyasini;

A+ matn mazmunini tushunib ifodali o'qiy olish hamda grammatik salohiyatini yanada rivojlantirishga yordam beradi;

Shu kitobda berilgan 28-mashq. Matnni o'qing. Insnii fazilatlar haqida nimalarni bilasiz?

Ushbu topshiriq bajarilishi jarayonida o'qib tushunish, og'zaki nutq kompetensiyasi shakllanishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak mavjud amaldagi darslik orqali o'quvchilarda nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha muammolarga duch kelmaymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlar strategiyasi to‘g‘risida PF-4947-son Farmoni.
2. Abdullayeva B.S. Fanlararo aloqadorlik turlari haqida 2005 yil 14-bet
3. <https://www.researchgate.net/scientific-contributions/Irina-E-Kashekova>.
4. Umumiy o‘rta ta’limning ona tili fanidan davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi. 15-bet
5. Umumiy o‘rta ta’limning milliy o‘quv dasturi. 24-bet
6. D. Baynazarova 3-sinf II qism On tili darslik. “Novda Entertainment” Toshkent-2023.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929002>

YE.KOROVAY IJODINING O‘ZBEKISTON RANGTASVIRI RIVOJIDAGI O‘RNI

Jamolova Dilnoza

Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

San’atshunoslik va muzeyshunoslik fakulteti

San’at nazariyasi va tarixi yo‘nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada XX asr birinchi yarmida ijod qilgan, O‘zbekiston rangtasviri rivojlanishida o‘zining salmoqli hissasini qo‘shgan rassom Ye. Korovay ijodi, uning o‘ziga xos ijod yo‘li yoritib berilgan. Rassom asarlaridagi rang fakturalari, o‘ziga xosligi asarlari misolida o‘rganilib, o‘zbekiston rangtasviri rivojida makur rassomning o‘rni, ijodining bugungi kundagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so‘zlari: tasviriy san’at, rangtasvir, grafika, avangard, fovizm, modernizm, portret, kolorit.

Bugungi kunda O‘zbekiston zamonaviy tasviriy san’atini o‘rganishda, yangi tendensiyalarni tahlil qilishda avvalo, 1920-1930-yillar O‘zbekiston rangtasvirida shakllangan badiiy-uslubiy jarayonlarni tadqiq qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, O‘zbekiston milliy tasviriy san’at maktabining shakllanishida XX asr rangtasviri poydevor va yangi tendensiyalarning asosiy bosqichi hisoblanadi. Ilmiy ekspeditsiyalar natijasida o‘lkamizga rus rassomlarining ham kirib kelishi tasviriy san’atning rivojiga sabab bo‘ldi. Bunda S.Yudin, I.S.Kazakov, V.R.Razvadovskiyning xizmatlari katta bo‘ldi. Keyinchalik esa Turkistonga kirib kelgan avangardchi rassomlar ijod tasirida mahalliy rangtasvir rivojlanaishi davom etdi. XX asr boshlariga kelib yangi plastik g‘oyalar rivojlana boshlandi.

Mazkur ikki davrning vakillari Turkiston avangardiga asos solgan. Bu oqim uchun Sharq musavvirliigi, ayniqsa miniatyuraning Rus-Yevropa san’ati an’analari uyg‘unligi xosdir. I.Mazel, M.Kurzin, V.Ufimsev, N.Kashina, Ye.Korovay, N.Karayan, A.Volkov, A.Nikolayev (Usto Mo‘min), A.Isupovlar mazkur

yo'nalishning vakillari bo'lgan[1]. 1930-yillarga kelib A.Volkov va M.Kurzin rahbarligida ikkita asosiy brigadalar mavjud bo'lgan. A.Volkov brigadasi asosan avangar va milliy an'analarni uyg'unlashtirish asosida asarlar yaratgan bo'lsa, M.Kurzin brigadasi asosan kubizm, futurizm, suprematizm oqimlarida ijod qilgan bo'lib, mazkur guruh tarkibida N.Kashina, B.Ufimsev, Ye.Korovaylar ijod qilgan. Vaqt o'tishi bilan mazkur jarayonlar "Yangi Sharq ustalari", "Tash AXRR", "ARI-ZO", "Izofabrika" kabi turli guruhlar va birlashmalarning yo'nalishi va faoliyatiga ta'sir ko'rsatdi. Ularning har biri o'z yo'li bilan atrofdagi haqiqatni, bu yerda sodir bo'layotgan voqealarning dinamikasini o'zlashtirdi va o'zlarining badiiy talqinlarini topdi[2].

Mazkur davrda samarqandda ijod qilgan P.Benkov, V.Yeremyan, G.Nikitinlar bilan bir qatorda Ye.Korovayning ham ijodiy guruhi bo'lib, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan. Ye.Korovay ijodida G'arb san'ati modernizmi g'oyalarini Sharq madaniyati bilan uyg'unlashtirishga harakatni sezish mumkin.

Elena Ludvigovna Korovay 1900-yil 27-dekabrda (yangi uslub bo'yicha 1901-yil 9-yanvar) Voronejda tug'ilgan. Ota-onalari qizining tasviriy san'at bilan shug'ullanish istagini ko'rib, 1913-yilda Elena onasi bilan birgalikda Sankt-Peterburgga ko'chib o'tdi va gimnaziya o'qishga kirdi, keyin u o'sha paytda N.K.Rerix direktor bo'lgan San'atni rag'batlantirish imperatorlik jamiyati (1914-1917y) chizmachilik maktabida o'qishni boshladi. Mazkur maktabda ustozlari I.Ya.Bilibin va P.S.Naumova qo'lida tahsil olgan. Korovayning dastlabki asarlaridan biri "O'rmondagi ko'pri" (1916y) kartinasi bilan mashhur bo'lgan. Rassom ilk ijodiy davrlarida ham rus va xorijiy san'atni yaxshi bilishi va nozik estetik tuyg'usi bilan ajralib turgan. 1917-yilda Korovay oilasi Barnaulga ko'chib o'tdi va o'sha yerda Korovay san'atning yangi shakllarini izlash va tadbiq etish bilan shug'ullanadigan bir guruh chap qanot rassomlari V.N.Gulyaev, V.P. Markova, A.O.Nikulini va keyinchalik uning turmush o'rtog'i bo'lgan M.I.Kurzin bilan uchrashdi. Barnaul davrida u bir qator asarlar yaratadi. "Qizil fondagi pushti qo'g'irchoq" va "Qo'g'irchoqli natyurmort" (1920-yillar) kabilar. Ye.Korovay natyurmortlarida o'zining xayoliy olamini yaratadi.

Ulardagi kundalik hayot ajoyib va romantik tasvirlarga aylanadi. Uning asarlari o'zining bayramonaligi va rang kombinatsiyalarining nafisligi bilan o'ziga jalb qiladi.

1920-yillarning o'rtalaridan boshlab Ye.Korovay o'z faoliyatini Markaziy Osiyo bilan bog'ladi. Ashxobod, Toshkent, Buxoro, Samarqandga sayohat qilgan. Korovay Ulug' Vatan urushi tugaguniga qadar Samarqandda yashadi. 1933-yilda Ye.Korovay Rassomlar uyushmasining Samarqand bo'limini tashkil etishda qatnashib, uning faol a'zolaridan biriga aylanadi. Ye.Korovay birqator teatlarda jumladan: Rus drama teatri, Hamza nomidagi Davlat o'zbek drama teatri, Hamid Olimjon nomidagi Davlat viloyat o'zbek musiqa va drama teatri, Samarqand shahridagi Yosh tomoshabinlar teatrida rassom bo'lib faoliyat yuritadi. Respublika va Butunittifoq ko'rgazmalarida o'z ijodiy ishlari bilan faol qatnashib keladi. "O'zGiz" nashriyotida chop etilgan bolalar kitoblari uchun illyustratsiyalar chizadi ("Ikki og'ayni", 1935 y va b.). Rassom grafika (qalam, tush, sangina) va rangtasvirda ko'plab asarlar yaratgan. Bular "Sobiq gettoda" (1932 y) mavzusidagi butun seriyalar, shuningdek, bir qator portretlar: "Avtoportret" (1933 y), "V.A.Josan portreti" (1934 y, Tretyakov galereyasi), "Qizining avtoportreti" (1938 y), shuningdek, O'zbekiston xalq rassomlari portretlari turkumini yaratadi.

Ye.Korovay ijodida asosiy mavzularni - ko'hna Samarqandning eski ko'chalari, uning aholisi – tikuvchilarn, bo'yoqchilar, ko'cha sartaroshlari, bozor manzaralari tashkil etadi. Kartinalardagi aholining turmush tarzi, urfodatlar, eski shahar hovlilari, etnik qiyofalar moviy, ko'k, pushti, kumushrang kulrang teksturalarda o'zgacha talqin etilgan. Uning 1930-yillarda ishlagan eng yaxshi ijodiy ishlari – "Pushti ayollar. Tong", "Sobiq gettoda" trilogiyasi: "Buxorolik duradgorlar", "Buxorolik tikuvchilar" va "Hunarmand bo'yoqchilar"dir. "Pushti ayollar. Tong" asarida Korovay tong saharda go'yo yerga tushib kelgan ayol farishtalar timsolini tasvirlagan. Endi yorishayotgan tong, tongi shafaqt, ayollarning pushti liboslari kartinaga o'zgacha rux va taassurot bag'ishlagan.

1930-yillarning ikkinchi yarmidagi "formalizmga qarshi kurash" kampaniyasi O'zbekistonga ham yetib bordi va atrof asta-sekin bo'shab bordi – do'stlarning ba'zilar hibsqa olindi (Kurzin, Gulyaev, Usto Mo'min), ba'zilar keyinchalik urushda

halok bo'ldi. Rassomlar uyushmasi fondiga tushgan Korovayning ko'plab asarlari 1940-yillarning oxirida omborlarni "tozalash" paytida yo'qolgan.[2]

Keyinchalik Ye.Korovay Moskvaga qaytib ketishga majbur bo'ladi. Moskvada E.L. Korovay o'yinchoqlar sohasida ishlagan, badiiy niqoblar yasagan. 1955-yilda u Favorskiyning Varshavadagi Sovet elchixonasi uchun mozaik panno ustida ishlagan, U bir qator portret va natyurmortlar yaratadi: "Galya Goyrahning apelsin bilan portreti" (1961), "Eski vazadagi Лопухи" (1967), "Sariq gul" (1966), "Xrizantemali kaktus", "Begona", "Oila portreti", "Skameykadagi meva" (barchasi 1968 yil) va boshqalar. Bu asarlarda yozuv uslubi o'zgaradi. Asarlardagi yorqin faktura kamaydi, konturlar keskinlashdi.

1960-yillarning boshlarida Samarqand san'at muzeyi boloxonasidan rassom G.I.Ulko Korovay asarlarini rulon shaklida o'ralgan holda topdi. Ulko rassomni shaxsan tanimasa ham, u rasmlarni Moskvaga ko'rsatilgan manzilga yubordi. Shunday qilib, yo'qolgan asarlar yigirma yildan so'ng muallifga qaytadi. 1966 yilda Nukus shahridagi hozirgi mashhur Qoraqalpoq san'at muzeyi asoschisi Igor Vitaliyevich Savitskiy E.Koravay oldiga shaxsan tashrif buyurdi va muzey uchun "Sobiq gettoda" turkumini va boshqa asarlarni sotib oldi. 1968-yilda Moskvada Sharq xalqlari san'ati muzeyida "O'zbekiston rassomlarining 1920-1930-yillardagi rangtasvir va grafikasi" ko'rgazmasi tashkil etildi. Bir yil o'tgach, 1969-yilda Korovay Moskva qishloq xo'jaligi ittifoqiga qabul qilindi.

E.L.Korovayning asarlari Nukusdagi I.V.Savitskiy nomidagi Qoraqalpoq davlat muzeyi, Davlat Tretyakov galereyasi, Moskvadagi davlat sharq san'ati muzeyi, Barnauldagi Oltoy o'lkasi davlat san'at muzeyi, Samarqand, Omskdagi muzeylarida, shaxsiy kolleksiyalarda saqlanib kelinmoqda. Rassomning o'zbekistonda yashab ijod qilgan davrlarida ishlangan asarlarini bir necha guruhlariga bo'lib o'rganish mumkin. Rangtasvirda maishiy janr, portret janrlarida ijod qilgan bo'lsa, grafikada: qalamtasvir, linogravyura, ksilografika, akvarelda salmoqli ijod qilgan. Uning lenogravyurada ishlangan "Ikki qiz ", "ikki yosh", "Ayol,bola va ko'za" (1928y), kselografikada "Illarion Golitsin."1968y) asarlari, qalamtasvirda "M.Kurzin portreti", "Buxoro, Labi

hovuz”, “Buxoro machit”, “Buxoro choyxona”, “Do‘ppili qiz”, akvarelda ishlangan “Ikki o‘zbek qizi”, “Bola”, “Bola va qiz. Buxoro yevreylari” va boshq bir qancha asarlari ishlash usuli va o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. Uning “Bo‘yoqchilar” (1931-32y), “Bozor”, “Tikuvchilar”, “Samarqand manzarasi”, “Samarqand sartaroshlari” kabi rangtasvir asarlari mashhurdir. Yangi davr qahramonlari – hurlikka erishgan ayolar, dala mehnatkashlari, ishchi vaziyolilar timsolini ochib beruvchi tipologik portretlarni 1920-1930 yillar rangtasviridagi ustuvor tamoyillardan biri sifatida ajratish lozim. Bu davrda A.Volkov, O‘Tansiqboyev, N.Karaxan, A.Podkovirov, shuningdek, O.Tatevosyan, M.Kurzin, Ye.Korovay, A.Sidqiy, V.Markova kabi rassomlar zamondoshlar portretini yaratishda avangart oqimlari hamda milliy meros bilan aloqador dekorativ talqin shakillaridan keng foydalangan[4]. Ye. Korovay portret janrida ham bir qator asarlar yaratgan bo‘lib ulardan “Ayol portrti”, “Faridaning qizil rangdagi portreti”, “Fotima portreti”, “Rassom portreti”, “Avtoportret” kabi asarlarini misol qilib keltirish mumkin. Rassom ko‘plab avtoportretlar yaratgan bo‘lib, 1920-1930 yillar jamiyatda yuz bergan murakkab o‘zgarishlar jarayonida avtoportret boshqa rassomlar singari Ye.Korovay uchun ham o‘z-o‘zini idrok etishning badiiy vositasi sifatida xizmat qilgan. 1930-yillarga kelib rangtasvirda kolxozchilar, ishchilar, ziyolilar qiyofalarini yaratish dolzarb mavzulardan biriga alanadi. Mazkur davrda Ye.korovay tomonidan yaratilgan “H.Murodovning oilasi”, “Usta” portretlari o‘ziga xos bo‘lib, umumlashtirilgan obrazlar talqini, ekspressiv talqin usuli, orazlardagi ruhiy qarama-qarshiliklari bilan ahamiyatlidir.

Ye. Korovay qaysysi janrda ijod qilmasin uning asarlarida yorqin ranglar ohangi, kuchli koloristik mahorati ustunlik qiladi. Rassom asardagi asosiy g‘oyalarni soda chizmalar va yorqin ranglar uyg‘unligida ochib berishga urunadi. Aynan rassomning o‘ziga xosligi ham shunda desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shuning uchun ham bugungi kunda uning asarlar muzeylardagi qimmatli ijod namunalardan hisoblanishi bejizga emasdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alimkulova.D. 1920-1930 yillar rangtasviri O‘zbekiston tasviriy san’atining rivojlanish jarayoni kesimida // Monografiya. T, 2020 y. -196 b
2. “Bizning merosimiz” jurnali, 2009 yil, 89-son <https://www.trv-science.ru/2014/01/elena-korovajj-khudozhnik/>
3. Ахмедова Н. Живопись Центральной Азии XX века: традиции, самобытность, диалог. Ташкент, 2004. – 224 с.
4. A.Imomov. O‘zbekiston rangtasvirida portret janrining shakillanish xususiyatlari. Avtoreferat. T, 2022 y.
5. KULTASHEVA, N. (2019). SOME ASPEKTS OF PORTRAIT GEME OF UZBEKISTAN EARLY XX CENTURY. *Culture and Arts of Central Asia*, 11(1), 80-84.
6. KULTASHEVA, N. (2022). BAYAT MUKHTAROV AND HIS PLASTIC INNOVATIONS. *Art and Design: Social Science*, 2(01), 6-8.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929017>

GLOBALIZATION PROCESSES AND THE IDEOLOGICAL LANDSCAPE OF TODAY'S WORLD

Associate Professor: **Sattorova D.G.**

TSDI Department of Social Sciences with a Course in Bioethics

Ganiyev O.R., Ergashev I.

Residents of the Department of Surgical Dentistry:

ANNOTATION

This article examines the impact of globalization on the ideological landscape of the modern world. It explores key aspects of globalization, including economic integration, cultural exchange, and political transformations. Special attention is given to ideological shifts, such as the tension between tradition and modernity, the rise of nationalism, and the influence of digital technologies on global discourse. The study highlights the challenges and prospects of globalization, emphasizing the need for a balanced approach that respects cultural identities while embracing progress.

Keywords: *Globalization, ideology, cultural exchange, nationalism, modernity, economic integration, digital transformation, political shifts.*

Introduction

Globalization is one of the most defining processes of the modern era, shaping political systems, economic structures, cultural identities, and ideological trends. Over the past few decades, advancements in technology, communication, and transportation have accelerated the interconnectedness of nations, transforming the way societies interact and evolve. This phenomenon has led to significant shifts in the ideological

landscape, where traditional values and local identities are being challenged by global trends, new worldviews, and emerging cultural paradigms. While globalization offers numerous opportunities for progress, cooperation, and economic growth, it also raises complex questions about identity, sovereignty, and ideological conflicts.

The Impact of Globalization on the Modern World

Globalization has profoundly influenced various aspects of human life. Some of its key effects include:

1. Economic Integration and Market Expansion

The global economy has become increasingly interdependent, with multinational corporations, international trade agreements, and digital markets driving economic growth. Countries benefit from technological innovations and access to international markets, leading to economic expansion. However, globalization has also created economic disparities, where wealth is concentrated in certain regions while others struggle with poverty and inequality.

2. Cultural Exchange and Hybridization

The rapid spread of information and media has facilitated cultural exchange, allowing people to experience and adopt foreign traditions, lifestyles, and ideologies. While this fosters global unity and mutual understanding, it also raises concerns about cultural homogenization, where dominant cultures overshadow local traditions and identities.

3. Political and Ideological Transformations

The influence of global institutions such as the United Nations, the World Bank, and the International Monetary Fund has reshaped governance and policy-making worldwide. At the same time, ideological shifts—such as the spread of liberal democracy, human rights movements, and environmental activism—have gained momentum. However, resistance to global influences has also emerged, leading to nationalist movements, protectionist policies, and ideological polarization.

The Ideological Landscape of Today's World

In the modern era, ideological conflicts are becoming more pronounced as societies navigate the challenges of globalization. Some of the key ideological trends include:

1. The Tension Between Tradition and Modernity

Many societies are experiencing a clash between traditional values and modern ideologies. While globalization promotes progressive ideas such as gender equality, technological innovation, and individual freedoms, some cultures seek to preserve their historical values, religious beliefs, and societal structures. This tension manifests in debates over education, governance, and social norms.

2. Rise of Nationalism and Identity Politics

In response to globalization, many nations have witnessed a resurgence of nationalism. Political leaders and communities emphasize national identity, sovereignty, and cultural heritage as a counterbalance to global influences. This trend is evident in policies aimed at controlling immigration, protecting local industries, and reinforcing national traditions.

3. Technological Influence on Ideology

The digital revolution has transformed the way people access information and shape their beliefs. Social media platforms, artificial intelligence, and online news sources have created an environment where ideological battles unfold instantly. While technology enables the spread of knowledge and awareness, it also contributes to misinformation, propaganda, and ideological radicalization.

Challenges and Future Perspectives

Globalization presents both opportunities and challenges. On one hand, it has contributed to economic growth, scientific advancements, and cultural enrichment.

On the other hand, it has intensified ideological divisions, creating challenges in governance, diplomacy, and social cohesion. To navigate the complexities of globalization, societies must find a balance between embracing progress and preserving cultural identities. Governments, educational institutions, and global organizations must work towards fostering mutual understanding, promoting dialogue,

and addressing economic and ideological disparities. The future of globalization will depend on how effectively societies adapt to change while maintaining their unique identities and values.

Conclusion

The processes of globalization have reshaped the world, influencing economies, cultures, and ideologies. While globalization has brought undeniable progress, it has also led to ideological tensions, cultural transformations, and political realignments. The modern ideological landscape is shaped by the interplay between tradition and modernity, nationalism and globalism, and technological innovation and ethical considerations. Understanding these dynamics is essential for creating a more inclusive, balanced, and cooperative global future

Sources:

1. Friedman, T. L. (2005). *The World Is Flat: A Brief History of the Twenty-first Century*. Farrar, Straus and Giroux.
2. Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and Its Discontents*. W.W. Norton & Company.
3. Huntington, S. P. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster.
4. Giddens, A. (1999). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Profile Books.
5. Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
6. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society*. Wiley-Blackwell.
7. Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. SAGE Publications.
8. Appadurai, A. (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. University of Minnesota Press.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929033>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA KELISHIK QO‘SHIMCHALARINI O‘QITISH METODIKASI

Turoyeva Nargiza

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti

Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 201-guruh talabasi.

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti boshlang‘ich fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Email: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda kelishik qo‘shimchalarini o‘qitish metodikasining asosiy tamoyillari, samarali usullari va texnologiyalari tahlil qilinadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlariga mos holda kelishik qo‘shimchalarini o‘rgatish jarayonida qo‘llaniladigan innovatsion yondashuvlar va interfaol metodlar ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Kelishik qo‘shimchalari, boshlang‘ich ta’lim, metodika, interfaol o‘qitish, grammatik kompetensiya.

Abstract. This article analyzes the main principles, effective methods, and technologies of teaching case suffixes in primary school classes. Innovative approaches and interactive methods used in the process of teaching case suffixes, considering the age characteristics of primary school students, are examined.

Keywords. Case suffixes, primary education, methodology, interactive teaching, grammatical competence.

Аннотация. В данной статье анализируются основные принципы, эффективные методы и технологии обучения надежным окончаниям в начальных классах. Рассматриваются инновационные подходы и интерактивные методы, используемые в процессе обучения надежным окончаниям с учетом возрастных особенностей учащихся начальных классов.

Ключевые слова: Надежные окончания, начальное образование, методика, интерактивное обучение, грамматическая компетенция.

Kirish

Tilshunoslikda kelishik qo'shimchalari so'zlar o'rtasidagi grammatik bog'lanishlarni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbek tilida olti xil kelishik mavjud bo'lib, ularning har biri so'zning sintaktik rolini belgilaydi. Boshlang'ich sinflarda ushbu mavzuni o'qitish o'quvchilarning nutqiy va yozma savodxonligini shakllantirishda muhim bosqich hisoblanadi. Shuning uchun, boshlang'ich sinf o'qituvchilari kelishik qo'shimchalarini o'rgatishda samarali metodikalardan foydalanishlari lozim.

Asosiy qism

Boshlang'ich sinflarda kelishik qo'shimchalari haqida o'quvchilarga sodda va tushunarli tarzda tushuntirish muhim. Quyida kelishik qo'shimchalari haqida asosiy ma'lumotlar keltirilgan:

Kelishik qo'shimchalari so'zning boshqa so'zlar bilan bog'lanishiga yordam beradigan qo'shimchalardir. Ular otlarga qo'shiladi va gapda turli vazifalarni bajaradi. O'zbek tilida olti xil kelishik bor, ularning har biri o'ziga xos ma'no anglatadi:

Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun o'yin va mashqlar Rasm asosida so'roq berish:

Rasm ko'rsatilib, "Bu kim?" yoki "Bu nima?" deb so'raladi (nom kelishigi). Keyin, "Bu kimning noutbuki?" yoki "Bu nimaning soyasi?" kabi savollar berib, qaratqich kelishigi tushuntiriladi.

Ketma-ket so'zlar: Bir so'z aytiladi va o'quvchilar uning barcha kelishik shakllarini aytishadi. Masalan: *kitob* → *kitobning, kitobni, kitobga, kitobdan, kitobda*.

Shu usullar orqali o'quvchilar kelishik qo'shimchalarini osonroq o'zlashtirishlari mumkin.

O'zbek tilida kelishik qo'shimchalari so'zlarning gap ichida qanday vazifani bajarishini ko'rsatadi va so'zlar o'rtasidagi grammatik bog'lanishlarni belgilaydi. Ular ot so'z turkumiga qo'shib, gap tarkibida turli sintaktik rollarni ifodalaydi. O'zbek tilida olti xil kelishik mavjud:

Bosh kelishik – Ot o‘zining asliy holida bo‘lib, ega vazifasini bajaradi. Misol: *Bola o‘ynayapti.*

Qaratqich kelishigi – Egallik yoki egalik munosabatini bildiradi. Misol: *Bolaning kitobi stol ustida.*

Tushum kelishigi – To‘ldiruvchi vazifasini bajaradi. Misol: *Bola kitobni o‘qiyapti.*

Jo‘nalish kelishigi – Harakat yo‘nalishini bildiradi. Misol: *Bola maktabga ketdi.*

O‘rin-payt kelishigi – Harakatning sodir bo‘lish joyini yoki vaqtini bildiradi. Misol: *Bola uyda o‘qiyapti.*

Chiqish kelishigi – Harakat manbasini bildiradi. Misol: *Bola maktabdan keldi.*

Boshlang‘ich sinflarda kelishik qo‘shimchalarini o‘qitishda vizual materiallardan, o‘yin metodlaridan va amaliy mashg‘ulotlardan foydalanish muhimdir.

Boshlang‘ich sinflarda kelishik qo‘shimchalarini o‘qitishning ahamiyati. Kelishik qo‘shimchalari o‘quvchilarning gap tuzish, nutqiy faoliyatini rivojlantirish va yozma savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi. Bu qo‘shimchalarni o‘zlashtirish orqali bolalar so‘zlar o‘rtasidagi mantiqiy bog‘lanishlarni to‘g‘ri tushunishadi va grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuza olishadi.

Kelishik qo‘shimchalarini o‘rgatishda quyidagi metodlardan samarali foydalanish mumkin:

Ko‘rgazmali metod: O‘quvchilarga rasm, jadvallar va diagrammalar orqali kelishik qo‘shimchalarining ishlatilishini tushuntirish.

O‘yin metodlari: “So‘z topish”, “So‘zlarni bog‘lash”, “Qaysi kelishik?” kabi interfaol o‘yinlar orqali o‘quvchilarning ishtirokini ta‘minlash.

Mustaqil ish usuli: Matn yoki gaplar ustida ishlash orqali o‘quvchilarga kelishik qo‘shimchalarini amaliy o‘rgatish.

Dialog va rolli o‘yinlar: Bolalar o‘rtasida muloqotni tashkil etish orqali kelishik qo‘shimchalarining nutqiy qo‘llanilishini mustahkamlash.

Boshlang‘ich sinflarda kelishik qo‘shimchalarini o‘qitishda duch kelinadigan qiyinchiliklar:

O‘quvchilarning grammatik qoidalarni eslab qolishdagi qiyinchiliklari.

So‘zlarning kelishikdagi shakllarini to‘g‘ri qo‘llay olmaslik.

Ona tilidan boshqa tillarga ta‘sir qilish natijasida xatolarga yo‘l qo‘yish.

O‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshirish muammosi.

Muammolarni hal qilish yo‘llari

O‘quvchilarni dars jarayoniga faol jalb qilish.

Amaliy mashg‘ulotlarni ko‘paytirish.

Soʻz va gaplar ustida mustaqil ishlashga yoʻnaltirish.

Oʻqitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va innovatsion metodlardan foydalanish.

Xulosa

Boshlangʻich sinflarda kelishik qoʻshimchalarini oʻrgatish oʻquvchilarning til madaniyatini rivojlantirish va grammatik savodxonligini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Oʻqitish jarayonida interfaol metodlardan foydalanish orqali bolalarning mavzuga boʻlgan qiziqishini oshirish va bilimlarini mustahkamlash mumkin. Shu sababli, oʻqituvchilar samarali metodlarni tanlash va ularni amaliyotda qoʻllash orqali natijadorlikka erishishlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Ona tili metodikasi (Boshlangʻich taʼlim fakulteti talabalari uchun darslik):[Qosimova , S.Matchonov,X Gʻulomova,Sh. Yoʻldoshova,Sh. Sareyiv.-T.'NOSHIR",-2009.
2. Qoʻchqorov.Sh. "Hozirgi oʻzbek adabiy tili"-Toshkent:Oʻqituvchi,2001
3. Mahmudov.N,Nurmatov.A. "Oʻzbek tilining nazariy grammatikasi"-Toshkent:Fan.2005.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929045>

FONETIKA, UNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Abdulazizova Dilnoza

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim fakulteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada fonetika fanining mohiyati, uning maqsad va vazifalari yoritilgan. Fonetika tili o'rganishdagi o'rni va ahamiyati haqida tushunchalar berilib, uning turli yo'nalishlari hamda tadqiqot usullari haqida ma'lumotlar taqdim etilgan. Fonetika tilshunoslikning asosiy bo'limlaridan biri bo'lib, tovush tizimini, uning tuzilishi, talaffuz xususiyatlari va akustik xususiyatlarini o'rganadi. Fonetikaning maqsadi — tilning tovush tizimini tadqiq qilish va nutq tovushlarini ilmiy jihatdan o'rganishdir. Ushbu maqolada fonetikaning asosiy yo'nalishlari, uning amaliy va nazariy ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar. Fonetika, tilshunoslik, nazariy ahamiyati, artikulyatsion, akustik, auditor.

Abstract: This article discusses the essence of the science of phonetics, its goals and objectives. It provides an understanding of the role and importance of phonetics in language learning, and provides information about its various areas and research methods. Phonetics is one of the main branches of linguistics, studying the sound system, its structure, pronunciation features and acoustic properties. The purpose of phonetics is to study the sound system of a language and the scientific study of speech sounds. This article discusses the main areas of phonetics, its practical and theoretical significance.

Keywords. Phonetics, linguistics, theoretical significance, articulatory, acoustic, auditor.

KIRISH

Fonetika tilshunoslikning muhim bo'limlaridan biri bo'lib, til tovushlarini, ularning hosil bo'lish jarayoni, fiziologik va akustik xususiyatlarini o'rganadi. Tilning boshqa tarkibiy qismlari bilan bog'liq bo'lishi fonetikaning ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu maqolada fonetikaning maqsad va vazifalari batafsil tahlil qilinadi.

ASOSIY QISM

1. Fonetikaning mohiyati

Fonetika – til tovushlarini o'rganadigan fan bo'lib, u turli yo'nalishlarga ega. Tilshunoslik doirasida fonetika uchta asosiy bo'limga ajratiladi: artikulyatsion, akustik va auditor fonetika. Artikulyatsion fonetika nutq organlarining ishtirokida tovushlarning hosil bo'lish jarayonini o'rganadi. Akustik fonetika esa tovushlarning fizik xususiyatlarini tadqiq qiladi. Auditor fonetika esa nutq tovushlarining qabul qilinish jarayonini o'rganadi.

2. Fonetikaning maqsad hamda vazifalari

Fonetikaning asosiy maqsadi – nutq tovushlarining hosil bo'lishi, talaffuzi, akustik tuzilishi va idrok qilinishini ilmiy jihatdan o'rganishdir. Uning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- Til tovushlarining fiziologik va akustik xususiyatlarini o'rganish;
- Nutq tovushlarini tasniflash va tahlil qilish;
- Fonetik qonuniyatlarini aniqlash;
- Nutq tovushlarining o'zgarishini va rivojlanishini o'rganish;
- Lingvistik tadqiqotlar va amaliy nutq texnologiyalarida foydalanish uchun ma'lumotlar bazasini yaratish.

3. Fonetikaning amaliy ahamiyati

Fonetika amaliy jihatdan muhim soha bo'lib, u lingvistika, psixologiya, pedagogika, logopediya va sun'iy intellekt tadqiqotlarida muhim rol o'ynaydi. Masalan, xorijiy tillarni o'rganishda fonetika to'g'ri talaffuzni shakllantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, nutq sintezatori va ovoz tanish texnologiyalarida ham fonetik tadqiqotlardan keng foydalaniladi.

Nutqning tovush tomoni segment (lotincha: *segmentum* — qirqim, parcha, bo'lak) va ustsegment (supersegment) birliklarga bo'linadi. Segment birliklar ketma-ket joylashadi (bir vaqtning o'zida 2 ta tovushni talaffuz qilib bo'lmaydi). Shuning uchun ularni silsilali yoki ketma-ket birliklar deyish mumkin.

Ustsegment birliklarga urg'u va ohang (intonatsiya) kiradi. Bu birliklar segment birliklar ustiga qo'yiladi va ularga turlicha tus beradi.

Har qanday nutq tovushi, avvalo, nutq a'zolarining harakati tufayli talaffuz etiladi, ya'ni fiziologik xususiyatga ega. Ikkinchidan, u havoning ma'lum elastik jiyemni tebratishidan hosil bo'ladi; demak, uning akustik (fizik) jihati bor. Uchinchidan, muayyan so'z va morfemaning ma'no tomoni bilan tovush qobig'i birgalikda inson ongida shakllanadi, zero inson ma'lum tovushlar majmuini eshitish bilan qabul qilgan ekan, ushbu majmu zaminidagi ma'noni idrok etadi, bu perseptiv (psixofonetik) xususiyat sanaladi. Va nihoyat, eng muhimi, nutq ma'lum vazifani bajaradi, binobarin, funksional qimmatga ega. Nutq tovushlari yuqoridagi xususiyatlariga ko'ra turli nuqtai nazardan o'rganilishi mumkin. Fonetika tilning tovush tizimini qaysi jihatdan o'rganishi (maqsadi) nuqtai nazaridan quyidagi turlarga bo'linadi: umumiy fonetika; tarixiy (diaxron) fonetika; tasviriy (sinxron) fonetika; qiyosiy fonetika; eksperimental fonetika. Yuqoridagilar bilan birga xususiy fonetika ham ajratiladiki, unda barcha fonetik xususiyatlar aniq bir til misolida o'rganiladi.

Umumiy fonetika barcha tillar uchun umumiy bo'lgan fonetik xususiyatlarni (nutq tovushlarining hosil bo'lishi, ularning universal tasnifi, tovushlarning birikish qonuniyatlari, yondosh tovushlardan birining ikkinchisiga ta'siri va boshqalarni) o'rganadi. Umumiy fonetika xususiy fonetika materiallariga asoslanadi. Tarixiy fonetika tilning fonetik tizimini tarixiy taraqqiyotida, rivojlanish jarayonida o'rganadi. Tasviriy fonetika esa muayyan til fonetik tizimining hozirgi holatini o'rganadi. Qiyosiy fonetika ikki til fonetikasini, qarindosh tillar tovush tizimini bir-biriga qiyoslab o'rganadi. Eksperimental fonetika nutq tovushlarini, fonetik hodisalarni ma'lum texnik vositalar yordamida o'rganadi.

Nutq tovushlarining hosil bo'lish mexanizmini o'rganish 17-asrda boshlangan bo'lib, bu hol karsoqovlarni o'qitish ehtiyojidan kelib chiqqan (ispaniyalik X. P. Bonet, inglizlik J. Uilkins, niderlandiyalik I. Amman asarlari). Tilning tovush tomonini har jihatdan lintvistik nuqtai nazardan o'rganish birinchi marta nemis olimi E. Ziversning „Tovush fiziologiyasi asoslari“ (1876, 2-nashri „Fonetika asoslari“ deb nomlanadi, 1881) asarida kuzatiladi. Rossiyada umumiy fonetikaning rivojiga I. A. Boduen de Kurtene va uning shogirdlari V.A. Bogoroditskiy va L. V. Shcherbalar o'z asarlari bilan muhim hissa qo'shdilar.

Fonetika tilning boshqa sohalari bilan bog'liq, chunki tovush, urg'u va ohangsiz bo'g'in, so'z, so'z birikmasi va ran bo'lmaydi. Shu tufayli fonetika, morfologiya, sintaksis va stilistika bilan bog'liq til

bosqichi deb qaraladi. O'zbek tili fonetikasi ham chuqur o'rganilmoqda. O'zbek tilining tasviriy fonetikasini tadqiq qilishda V. V. Reshetov, Sh. Shoabdurahmonov, fonetika Abdullayev, A. G'ulomovlar; o'zbek tili fonetikasini 60-yillar oxiridan eksperimental o'rganishda A. Mahmudov va S. Otamirzayevalar; o'zbek tilining tarixiy fonetikasini o'rganishda fonetika Abdullayev, G'. Abdurahmonov, A. Rustamov, Q. Mahmudov, H. Ne'matov, E. Umarovlarning xizmatlari katta

XULOSA

Fonetika tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, tilning tovush tizimini chuqur o'rganish imkonini beradi. Uning maqsadi til tovushlarining hosil bo'lishi, akustik va psixologik xususiyatlarini tadqiq qilishdan iborat. Amaliy jihatdan fonetika ta'lim, kommunikatsiya, texnologiya va tibbiyot sohalarida katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedov, A. (2015). "Tilshunoslik asoslari." Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
2. Xo'jayev, M. (2018). "Fonetika va fonologiya." Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. Matusevich M. I., Vvedeniye v obshuyu fonetiku, M., 1959; Reshetov V. V., Uzbekskiy yazik, ch. 1. Vvedeniye. Fonetika, T., 1959; Xozirgi o'zbek adabiy tili, 1j., T., 1966;
4. Baskakov N. A., Sodiqov A. S, Abduazizov A. A., Umumiy tilshunoslik, T., 1979; Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1qism, T., 1980; Sravnitelnoistoricheskaya grammatika tyurkskix yazikov. Fonetika, M., 1984;
5. Ne'matov H., O'zbek tilining tarixiy fonetikasi, T., 1994;
6. Reformatskiy A.A., Vvedeniye v yazikovedeniye, M., 1998.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929059>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA SIFAT SO‘Z TURKUMINI O‘QITISH

Madraximova Madinabonu Murodjon qizi

Nizomiya nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 2-kurs talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
Universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi
E-mail: m.a.hamrayev@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda sifat so‘z turkumini o‘qitish hamda o‘qitishdagi metodlar va mustaqil ishlar yoritilgan. O‘quvchilarning sifat so‘z turkumini chuqur o‘zlashtirishlari uchun interfaol metodlar, mashg‘ulotlar va usullar bayon etilgan. Maqola o‘qituvchilarga sifat so‘z turkumini samarali va qiziqarli o‘rgatish yuzasidan tavsiyalar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: so‘z turkumi, sifat so‘z turkumining ahamiyati, til ko‘nikmalarini rivojlantirish, samarali metodlar, mashg‘ulotlar, interfaol metodlar, mustaqil ishlar, ko‘rgazmalar.

Аннотация. В данной статье описаны методы преподавания и изучения и самостоятельной работы с прилагательной лексикой в начальных классах. Описаны интерактивные методы, мероприятия и способы углубленного освоения учащимися словаря прилагательных. В статье предложены рекомендации по эффективному и интересному обучению учителей прилагательной лексике.

Ключевые слова: словарный запас, важность качественной лексики, развитие языковых навыков, эффективные методы, обучение, интерактивные методы, самостоятельные работы, выставки.

Abstract. *In this article, a series of adjectives in primary grades teaching and learning methods and independent work are covered. The article offers recommendations for effective and interesting teaching of adjective vocabulary to teachers.*

Key words: *vocabulary, importance of qualitative vocabulary, development of language skills, effective methods, training, interactive methods, independent works, exhibitions.*

Boshlang'ich sinflarda ona tili darslarini o'tish bolalarning til ko'nikmalarini rivojlantirish va shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Barcha so'z turkumlari singari sifat so'z turkumi ham o'quvchilarga atrof-olamni ya'ni yashab turgan borliqni ta'riflash hamda tasvirlashda, fikrlarini aniq va ravon shaklda bayon etishda ko'maklashadi. Shuning uchun, sifat so'z turkumini bexato va faktlar asosida o'qitish boshlang'ich ta'limning juda muhim tomonlaridan biri hisoblanadi.

Sifat so'z turkumining ahamiyatlari haqida so'z yuritsak. Bu so'z turkumi predmetlarning belgisini bildiruvchi so'z turkumi. O'quvchilarga predmetlarning belgilari ya'ni rang-tusini, hajmini, shakllarini, xususiyatini va sifat darajasini tushunishda yordamlashadi. Masalan, rang-tus bildiruvchi sifatlar – oq, sariq, qizil, pushti; maza-ta'm bildiruvchi sifatlar – achchiq, shirin, taxir, nordon; xususiyat bildiruvchi sifatlar – yumshoq, issiq, ayyor, sodda; shakl bildiruvchi sifatlar – to'g'ri, egri, dumaloq, uchburchak; hajm bildiruvchi sifatlar – katta, kichkina, baland, past va hokazolar.

Bundan tashqari, „oq atirgul“, „shirin paxta“, „ayyor tulki“, „dumaloq pufak“, „baland minora“ singari birikmalar orqali o'quvchilarning tasviriy tatafakkur olamini rivojlantiradi.

Sifat so'z turkumi o'qitishda bir qancha metodlardan foydalanilsa, darslar yanada samarali o'tiladi.

- Kuzatish va muhokama qilish metodi. Ushbu metodda o'quvchilarda turli predmetlar va rasmlar ko'rsatiladi va ular

ko'rsatilgan narsalarning qanday xususiyatlarga ega ekanligini aniqlashlari talab qilinadi.

- Mashqlar, topshiriqlar va o'yinlar metodi orqali „Kim topqir va chqqon?“, „Sifatni top“ kabi didaktik o'yinlar bilan o'quvchilarning sifat so'z turkumi haqidagi bilimlarini mustahkamlab olish mumkin bo'ladi.

- Matn ustida ishlash metodi. Hikoya va matnlar ichidan sifatlarni topib, ajratib ularning qaysi soʻzga bogʻlanib kelayotgani hamda qanday vazifa bajarayotganini izohlash.

- Tasviriylar koʻrgazmalari. Rang-barang taqdimotlar va rasmlar asosida sifatlarni tasvirlab, ularni gap ichida qoʻllash.

Shu bilan kifoyalanib qolmay, dars jarayonida qoʻllanilsa boʻladigan usullar haqida aytib oʻtsam. Bularga misol qilib:

interfaol metodlar, mustaqil ishlar va rol oʻyinlarini olsak boʻladi.

Interfaol metodlardan foydalanish oʻquvchilarning darsga boʻlgan qiziqishini oshiradi, mustaqil fikrlash va bilimlarini yanada chuqurroq rivojlantirishga koʻmak beradi. Bir qancha interfaol usullardan namunalar keltiraman:

1. „Aqliy hujum“ metodi. Ushbu usul orqali oʻquvchilar bilimlarini faollashtiradi.
2. „Klaster“ metodini qoʻllash esa sifat soʻz turkumini visual ravishda anglashni tezlashtiradi va osonlashtiradi.
3. „Kim koʻproq soʻz topa oladi“. Sifat soʻz turkumiga oid soʻzlarni izlab topish orqali oʻquvchilarning soʻz boyliglari oshadi.
4. „Rasmdan sifatni top“ bu metod bilan oʻquvchilarning qay darajada topagʻon va kuzatuvchan ekanliklari yuzaga chiqadi.

Mustaqil ishlarni dars jarayonida qoʻllash orqali oʻquvchilarning mavzuni yaxshi oʻzlashtirishga, mustaqil oʻzi fikrlashiga turtki boʻladi. Quyida sifat soʻz turkumini mustaqil oʻzlashtirishga usullarni keltiraman:

1. „Jumlani toʻldir“ mashgʻuloti. Tushib qolgan yoki nuqtalar qoʻyib ketilgan joyga sifatga doir soʻzlarni toʻgʻri tanlash koʻnikmasini shakllantiradi. Misol uchun: 1. Kecha men bogʻga sayrga chiqdim. (yashil, goʻzal, katta). 2. Doʻstlarim bilan sanʼat muzeyiga bordik. (yangi, eski, tarixiy).

2. „Sifat piramidasi“ ushbu usul oʻquvchilarga sifatlarni birinma-ketinlikda oʻzlashtirishda koʻmaklashadi.

Masalan: oʻquvchilarga „gul“ soʻzi aytiladi. Oʻquvchilar gulga doir sifatlarni ketma-ket aytadilar.

Misol: gul- chiroyli, xushboʻy, rang-barang, foydali, manzarali.

3. „Yolgʻon va toʻgʻri sifat” metodi. Bu usul oʻquvchilarning tanqidiy va tahliliy fikrlash qobiliyatlarini shakllantiradi. Masalan: oʻqituvchi bir necha gaplar oʻqiydi, oʻquvchilarning vazifasi aytilgan gaplarning qay darajada toʻgʻri yoki notoʻgʻri ekanligini aniqlashdan iborat boʻladi.

Misol: 1. Osmon qizil rangda. (notoʻgʻri)

2. Xoʻroz tuxum qoʻyadi. (notoʻgʻri)

3. Bir yilda 4 fasl mavjud: bahor, yoz, kuz, qish. (toʻgʻri).

Xulosa oʻrnatishda shuni taʼkidlash lozimki, boshlangʻich sinflarda sifat soʻz turkumini oʻqitish oʻquvchilarning tasviriy tafakkurini, ongini, nutqiy faolligini va dunyo haqidagi bilim va koʻnikmalarini oshiradi hamda boyitadi. Yuqorida keltirgan metodlardan dars davomida foydalanish esa sifat soʻz turkumini oʻzlashtirishga oson, sodda va samarali oʻrgatishni taʼminlaydi. Shuningdek, oʻquvchilarning qiziqishini oshirishga oʻyinlar, metodlar va mashgʻulotlardan foydalanish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Otaboyev A., Joʻrayev N. "Ona tili oʻqitish metodikasi". Toshkent, 2020.
2. Xoliqov M. "Tilshunoslik asoslari". Toshkent, 2018.
3. Rahimov Sh. "Boshlangʻich sinflarda ona tilini oʻqitish metodikasi". Samarqand, 2019.
4. Nizomov D. "Ona tili va adabiyoti darslari uchun metodik qoʻllanma". Toshkent, 2021.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929073>

BADIIY PUBLITSISTIKA VA SHOIR IJODI ERKIN VOHIDOV IJODI MISOLIDA

Jo'rayev Shukrullo Alishboyevich

Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi

manaviyvk@umail.uz

ANNOTATSIYA

O'zbek adabiyotshunosligida badiiy publitsistikaning o'rni va ahamiyati, Badiiy-publitsistik janrlar bo'yicha ilmiy tadqiqot olib brogan olimlar va ularning ilmiy-nazariy qarashlari hamda Erkin Vohidov badiiy publitsistikasining o'ziga xos tomonlari, shoir she'riyatida aks etishi masalasiga oid fikrlar bayon etilgan.

ABSTRACT

The role and importance of artistic journalism in Uzbek literary studies, scholars who have conducted scientific research on artistic and journalistic genres and their scientific-theoretical views, as well as the specific aspects of Erkin Vahidov's artistic journalism, thoughts on the issue of its reflection in the poet's poetry stated.

Kalit so'zlar: *Badiiy publitsistika, "publitsistik asar", ocherk, feleton, pamflet.*

Jahon adabiyoti tarixiga nazar solsak, ko'plab mashhur adiblar o'zlari yaratgan betakror so'z san'ati namunalari bilan bir qatorda, ayni bir vaqtda, jo'shqin ijtimoiy faoliyati va yetuk publitsistik asarlari bilan ham insoniyat tafakkuri va ma'naviyati rivojiga yetarlicha hissa qo'shganlar. XX asr o'zbek adabiyotining ta'mal toshini qo'ygan Behbudiy, Munavvar qori, Fitrat, A.Qodiriy, Cho'lponlarni yoxud adabiyotimizning to'ng'ich avlodi namoyandalari – G'afur G'ulom, Oybek,

H.Olimjon, A.Qahhor, Shuhrat va Sh.Rashidov kabi adiblarimiz ijodini ko'z oldimizga keltiraylik. Ular, avvalo, iste'dodi va davr talabi bilan so'z san'atining deyarli barcha janr va shaklida sermahsul ijod qilishgan. Ayni vaqtda, badiiy publitsistika sohasida, ya'ni maqolanavislikda ham samarali qalam tebratganlar. Boshqacha aytganda, bu adiblarimiz xalqning orzu-umidlari va dard-tashvishlarini nafaqat o'zlarining badiiy asarlarida, balki hozirjavoblik bilan yozilgan publitsistik maqolalari va nutqlarida ham haqqoniy aks ettirganlar. Ular ana shunday publitsistik maqolalari chop etilgan ilmiy-ma'rifiy jurnallar hamda mazmundor, ta'sirchan nutq va suhbatlari bilan ham xalqning orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarishgan va jamiyat ravnaqi yo'lida kamarbasta bo'lishgan.

Erkin Vohidov ana shu ulug' adiblarimizning qutlug' an'alarini muvaffaqiyatli davom ettirib, ham she'riyatda, ham badiiy publitsistika sohasida samarali ijod qilib, katta shuhrat qozonganligi hech kimda shubha tug'dirmaydi.

Ushbu mavzuni o'rganar ekanmiz, shoir ijodida "Publitsistika" nima, "ijtimoiy publitsistik lirika" va "publitsistik asar" kabi tushunchalarga ham biroz to'xtalib o'tishimizga to'g'ri keladi. Hozirga qadar yaratilgan darslik va o'quv qo'llanmalarda, shuningdek, uzoq yillar davomida foydalanib kelinayotgan "Adabiyotshunoslik terminlari" lug'atlarida ham badiiy publitsistika yoki publitsistik asar nima u boshqa adabiy tur va janrlardan qaysi xususiyatlari bilan farqlanishi haqida yetarli ma'lumot berilmagan. Masalan, yirik adabiyotshunos-olimlarimiz tomonidan tayyorlangan va O'zbekiston Fanlar akademiyasining "Fan" nashriyoti tomonidan chop etilgan ikki jildli "Adabiyot nazariyasi" kitobida ham "Publitsistika" to'g'risida alohida ta'rif yoki ma'lumot keltirilmagan. Faqat adabiy tur va janrlarga bag'ishlangan qismida Lirika janrlariga ta'rif berishda ularning bir necha xillarga bo'linishi tushuntirilib va shu jumladan, "Ijtimoiy-publitsistik lirika deb, muayyan davrlarda jangovar ijtimoiy masalalarga bag'ishlab yozilgan... she'rlar nazarda tutiladi", –deya umumiyroq bir ta'rif beriladi. Bizningcha, bu ta'rifda, avvalo, publitsistik asarlarga xos xususiyatlar to'liq ko'rsatilmagan. Ikkinchidan, publitsistik asarlar, albatta, "jangovor ijtimoiy masalalarga bag'ishlangan" bo'lishi kerak degan tavsif-talab ham o'rinli emas. Chunki

bu ta'rif adabiy jarayon va janrlar tabiati hamda spetsifikasi nuqtayi nazaridan ham muvofiq kelmaydi.

Yoki bir necha mualliflar tomonidan oliy o'quv yurtlarining filologiya fakultetlari talabalari uchun darslik sifatida yaratilgan va ko'p yillardan buyon foydalanilib kelinayotgan "Adabiyotshunoslikka kirish" darsligi ham, shuningdek, mualliflar jamoasi tomonidan tayyorlangan "O'qituvchi" nashriyotida chop etilgan "Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati"da ham, afsuski, badiiy publitsistika janriga to'liq ta'rif berilmagan. Jumladan, mazkur lug'atda "Publitsistika – Ijtimoiy-siyosiy hayot masalalarini yoritadigan barcha turdagi asarlar: Publitsistik maqolalar, ocherk, pamflet, murojaatnoma, felyeton va h.k." ¹– deb izoh berib o'tiladi xolos. Bu ta'rif ham, bizning nazarimizda, bahsli ko'rinadi. Chunki ijtimoiy-siyosiy mavzuda yozilgan "barcha turdagi" asarlarni, masalan, she'r yoki hikoyani ham publitsistika deb atash to'g'ri bo'lmaydi. Ikkinchidan, jamiyat hayoti va ma'naviyatiga taalluqli mavzu hamda muammolarga yoxud axloqiy-estetik masalalarga bag'ishlangan publitsistik asarlar – maqola yoki nutq va suhbatlar ham bo'lishi mumkin, bunga ko'plab misollar topiladi. Shu o'rinda haqli bir savol tug'iladi: yirik adib hamda mutafakkirlarning maqola va nutqlari yoxud ularning turli mavzudagi suhbatlarini qaysi tur va janrga mansub, deb aytsak to'g'ri bo'ladi?

Rus adabiyotshunosi M.S. Cherepaxov publitsistikada janrlar masalasi ko'pchilik tadqiqotchilarning diqqat markazida ekanligini, bu borada yagona, qat'iy mezon yo'qligini qayd etadi ². Shu sababli olim publitsistik janrlarning muhim xususiyatlarini qat'iy mezon sifatida ishlab chiqish zarurligini ta'kidlaydi. Haqiqatan ham, ocherk, maktub, pamflet, esse, suhbat kabi janrlar mohiyatan ba'zida sof publitsistik, ba'zida badiiy-publitsistik, ba'zan esa adabiy-tanqidiy xarakterga ega bo'lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan badiiy-publitsistik janrlar olimlar tomonidan turlicha tasnif qilinadi. R.Muhammadiyev "Publitsistika janrlari" kitobida o'zbek gazeta va

¹ Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent., 1983. – B. 263.

² Черепухов М.С. Проблемы теории публицистики. – М.: Мысль, 1973. – С. 212.

jurnallari asosida publitsistik janrlarga qisqacha ta'rif berib, ularning bir-biridan farqlarini sharxlaydi¹.

O'zbek badiiy publitsistikasining asosiy xususiyatlarini o'rgangan M.Husayinov publitsistikani ilmiy-nazariy adabiyotlardagi qarashlar asosida uch turga, ya'ni ilmiy publitsistika, siyosiy publitsistika, badiiy publitsistikaga bo'lib o'rganadi².

Badiiy-publitsistik janrlar bo'yicha ilmiy tadqiqot olib borgan adabiyotshunos Ochil Tog'ayev esa janr xususiyatlariga ko'ra publitsistikani voqeiy-informatsion (xabar, reportaj, hisobot, korrespondensiya), analitik (maqola), badiiy-publitsistik (ocherk, feleton, pamflet) turlarga ajratadi³.

Biz yuqoridagi olimlarning fikrlariga qo'shilgan holda, badiiy-publitsistik janrlar qatoriga ocherk, felyeton, pamfletdan tashqari essen hamda adabiy suhbat, adabiy o'ylarni kiritish maqsadga muvofiqligini aytmoqchimiz. Chunki esse, adabiy suhbat, adabiy o'ylarda badiiy, ilmiy, publitsistik mushohada yetakchilik qilishini, badiiy publitsistika janrlari singari unda sinkretizm hodisasi kuchli namoyon bo'ladi.

Erkin Vohidov badiiy publitsistikasining janr xususiyatlari haqida so'z yuritar ekanmiz, avvalo yozuvchi ijodida esse va adabiy suhbat, adabiy o'ylar janrlari alohida o'rin tutishini ko'rsatib o'tishimiz joiz. Adibning "Iztirob", "Shoir she'ru shuur" asarlaridagi maqolalarni ijodkorning o'zi ham shunday deydi: "Bu kitobni dastalar ekanman, bosib o'tgan hayot yo'lim ko'z oldimdan o'tdi. Unda ko'p o'nqir-cho'nqirlar, yanglishlar, izlanishlar bor. Negaki, boshimizdan kechirgan kunlarimizning o'zi notekis, murakkab, xatolarga to'la bo'lgan. Biz haq so'zni aytish qiyin bo'lgan zamonda yashadik. Bu ish hozir ham, demokratiya va oshkoralik hukmron bo'layotgan davrda ham unchalik oson emas.

Qo'lingizdagi kitob muallif dunyoqarashining shakllanish yo'llarini aks ettiradi. Men bu to'plamga turli yillarda turli munosabat bilan bayon qilingan fikrlarim, dunyoqarash ifodasi bo'lgan she'rlarimdan namunalar kiritdim⁴. Bundan anglashiladi-

¹ Мухаммадиев Р. Публицистика жанрлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1965. – Б. 124.

² Хусаинов М. Ўзбек бадий публицистикасининг асосий хусусиятлари: Филол. фанлари номзд. дисс. – Тошкент., 1968. – Б. 36.

³ Тоғаев О. Адиблар ва жанрлар. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. – Б. 5.

⁴ Воҳидов Э. Изтироб. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – Б. 5

ki, biz tahlil etayotgan yozuvchi badiiy publitsistikasida adabiy o'ylar turkumi salmoqli ekanligi bejizga emasligini his etamiz. Bundan tushunish mumkinki, yozuvchi publitsistikasida qaysi janrning almashinib kelishi, bir ijodkorning muayyan ilmiy publitsistika, siyosiy publitsistika, badiiy publitsistikaga ko'p yoki kam murojaat etishi, qaysi janrda qanday ijtimoiy muammolarni yoritishi, bir janr ichida boshqa publitsistik janrlarga xos unsurlarning uchrashi, janrlarning yozuvchi yashayotgan davr va uning yoshi, tajribasi, iste'dodi, dunyoqarashi bilan bog'liq holda yuzaga chiqishi, ijodkor yuqorida ta'kidlaganidek, davr, tuzum umuman yozuvchi yashagan muhit bilan ko'proq bog'liqligini bilishimiz mumkin.

Erkin Vohidovning chuqur hayotiy bilim va tafakkuri samarasi bo'lgan publitsistik asarlari uning she'r va dostonlari singari katta ijtimoiy dard va ijodiy ilhom bilan yaratilgan bo'lib, ular xalqqa, jamiyatga xizmat qilishdek oliyjanob maqsadlar bilan yo'g'rilgan. Ona – Vatanimizga va xalqimizga bo'lgan fidoyilik va jonkuyarlik Erkin Vohidovning deyarli barcha she'rlari hamda publitsistik maqolalari, nutq, suhbatlarining ham asosiy g'oyaviy mazmun yo'nalishi edi. Eng muhimi – ularda yuksak ma'naviyatli xalqimiz zakovati, yorug' kelajakka umid-ishonchi ham aks etib turadi. Erkin Vohidov Mustaqillikka erishish arafasida xalqimizning qiyin ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti, haq-huquqsizligi va mana shu nohaqliklarning g'oyat og'ir salbiy oqibatlari, xususan, Farg'ona vodiysida 1989-yili ro'y bergan noxush voqealar haqida “Ota yurti omon bo'lsa” nomli maqolasida o'zining iztirobli o'y-fikrlarini alam va azob bilan yozganligi adabiyotimiz hamda tariximizning unutilmas dardchil sahifalari bo'lib qoldi. M.Husayinov tasniflagan siyosiy publitsistika ham shoir ijodida alohida xalqona vatanparvarlik ruhida aks etganligini ko'rishimiz mumkin.

Publitsistikaning muhim jihatlaridan biri uning hujjatligidir. “Publitsistik ijod deganda, odatda, voqelikni hujjatlar asosida qayta tiklash anglashiladi. Publitsistikaning har qanday ko'rinishida, publitsistik organizmning har bir hujayrasida ana shu omilning ta'siri sezilib turadi”¹. Erkin Vohidov badiiy publitsistikasining bu xususiyatiga ko'ra chinakam yurtparvar, mutafakkir shoir

¹ Стюфляева М.И. Поэтика публицистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та., 1975. – С. 6-7

sifatida o'ziga xos hozirjavoblik, chuqur hamdardlik, qayg'udoshlik yetakchi o'rin tutishini ko'rishimiz mumkin. Ijodkor badiiy publitsistik fikrlarining qanchalik to'g'ri hamda asosli ekanligini nafaqat voqelar rivoji, balki mustaqillik sharofati bilan amalga oshirilgan ulkan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy o'zgarishlar shuningdek, so'nggi yillardagi xalqimiz hayotidagi tub burilishlar ham to'la tasdiqladi. Ya'ni Erkin Vohidov sobiq sho'ro davridagi xalqimizning komfirqa siyosatiga mutelarcha qaramligi va natijada erta-yu kech chang dalalarda zaharli ximikatlarni yutib, sog'lig'ini yo'qotib kelgan paxtakor-u dehqonlarimizning qullarcha qashshoq turmushini va uning dard-u tashvishlarini qanchalik haqqoniy yoritganligi O'zbekistonimizning har bir fuqarosi uchun yaqin o'tmish tariximizni anglab olishi hamda bugun erishayotgan olamshumul muvaffaqiyatlarimizning miqyosi, ulkan ahamiyatini tasavvur etishida ham zarur hayotiy saboqdir. Davr bilan hamqadam bo'lgan Erkin Vohidov maqolalarida to'g'ri ta'kidlaganidek, endilikda mustaqil mamlakatimiz – yangi O'zbekistonimiz erishgan va erishayotgan ulkan muvaffaqiyatlar hamda amalga oshirilayotgan bunyodkorlik ishlari natijasida yurtimiz ham, ong-tafakkurimiz ham beqiyos darajada o'zgardi. O'tmishdagi hayot bilan bugungi hayotimizni taqqoslasak, yer bilan osmoncha farq bor. Barcha sohada chuqur islohot va katta o'zgarishlar ro'y berganligi hamda ular jadal davom etayotganligini hatto xorijliklar ham havas bilan tan olayapti. Birgina ma'naviyatimiz sohasidagi yangilanish va o'zgarishlarni ko'z oldimizga keltiraylik. Mustaqil yurtimizda milliy, diniy va umuminsoniy qadriyatlarimizga hamda ulug' ajdodlarimiz merosiga bo'lgan munosabat, ayniqsa, O'zbek tili va adabiyotimizga bo'lgan yuksak e'tibor va cheksiz g'amxo'rlikdan har bir vatandoshimiz haqli ravishda g'ururlanadi.

Shoirning ko'p yillik tajriba, kuzatishlari va ijodiy mahoratining samarasi bo'lgan, hamisha bedor hamda bezovta qalbining kechinmalari sifatida san'atkorona ifodalangan publitsistik asarlaridagi ustuvor jihatlardan yana biri shundaki, ularda yuksak ma'naviyat sohibi bo'lgan xalqimizning zakovati, shuningdek, kelajakka umid-ishonchi ham yorqin aks etib turadi. Erkin Vohidovning chinakam yurtparvar bir mutafakkir shoir sifatida g'oyat hozirjavoblik, chuqur hamdardlik va umidvorlik bilan

yoʻzgan asarlarining qanchalik haqqoniy hamda asosli ekanligini nafaqat voqealar rivoji, balki Mustaqillik sharofati bilan amalga oshirilgan ulkan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy oʻzgarishlar, soʻnggi yillarda xalqimiz hayotida yuz bergan tub burilishlar ham toʻla tasdiqladi.

“Oʻzimiz oʻz ichimizda bir-birimizga har qancha yaxshi-yomon gap aytsak koʻtaramiz. Lekin xorijda oʻzbeklar haqida faqat yaxshi soʻzlar aytilishini istar edim. Biz boy emasmiz, ammo himmatlarga boy xalq farzandlarimiz”. Darhaqiqat, ushbu fikr-mulohazalar ayni mustaqillikka erishgan yillarimizda (1992-yil 17-yanvar. “Oʻzbekiston adabiyoti va sanʼati” gazetasi) aytilgan boʻlsa-da, lekin muallifning bunday daʼvatkor shikasta mulohazalari oʻz dolzarbligi va ahamiyatini yoʻqotmaganligini taʼkidlash lozim.

Shuningdek, Erkin Vohidov millat va vatan ravnaqi yoʻlida yosh avlod tarbiyasiga ham jiddiy eʼtibor qaratmogʻimiz kerakligini, oʻsib kelayotgan yoshlarimiz kelajagimiz bunyodkori boʻlishlarini aytib, dilidagi oʻy va tashvishlarini bayon etadi: “Yurtni yurt qiladigan, aslida uning qarchigʻay oʻgʻlonlaridir. Ochigʻini aytsam, biz bolalarimizni boʻsh tarbiyalaganmiz. Biz koʻrgan qiyinchiliklarni ular koʻrmasin deb, hamma narsani muhayyo qilishga uringanmiz. Toʻylarida necha bosh-oyoq sarupolar qilib, yillab oyoq uzatib yotsa boʻladigan sharoit yaratib qoʻyganmiz. Bola aziz, odobi undan aziz, deymiz. Lekin endi yangi zamonda odobli boʻlishning oʻzi juda kam. Akvariumda oʻsgan baliqlar ochiq dengizga tashlansa, ular boshqa baliqlarga yem boʻladi. Musichalar zamoni oʻtdi, burgutlar, qarchigʻaylar kerak Vatanga.”¹ Erkin Vohidovning badiiy hamda ijtimoiy jihatdan isteʼdodi koʻrinib turgan bunday maqola va suhbatlarini oʻqigan kitobxon koʻnglidan shunday bir xayol oʻtsa ajab emas: har doim ham shoir, yozuvchi, adabiyotshunos olimlarmizning maqola yoki nutqlarida bunday hayotiy mushohada va mantiqiy fikrlar ifodasini uchratmaymiz.

Shu bilan birga, bu asarlarda Erkin Vohidovdek zabardast adib qalbi va shaxsi, yaʼni shoirning keng miqyosli badiiy-estetik tafakkur-mushohadasi, el-yurt bilan

¹ Вохидов Э. Юлдузли онлар шукухи. Асарлар. Олтинчи жилд. – Тошкент: Шарк, 2018. – Б. 10.

chuqur hamdardu-hamnafasligi, o'ziga xos jonkuyarligi va ijodiy shijoati ko'rinib turadi. Qolaversa, shoirning mumtoz she'r-u dostonlariga xos bo'lgan badiiy til, o'zbekona so'z sehri-fasohati uning publitsistik maqola va suhbatlarida ham katta hayajon bilan o'qilishiga sabab bo'ladi. Bu haqda o'ylaganimizda, eng avvalo, shunday bir fikr ko'nglimizdan kechadi: taniqli adib va munaqqidlarimiz yakdillik bilan ta'kidlaganidek, Erkin Vohidov ijodida xalqimiz yaqin o'tmishda boshidan kechirgan ham suronli, ham g'am-anduhli kunlarning haqqoniy manzaralari yorqin aks ettirilgan. Shu bilan birga ularda Mustaqillikdan keyingi yillardagi yorug' kunlarimizning buyuk ne'mat ekanligi ham o'zining teran ifodasini topgan deyilsa, ayni haqiqatni ifodalagan bo'lamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent., 1983. – B. 263.
2. Воҳидов Э. Изтироб. – Тошкент: Ўзбекистон, 1992. – Б. 5
3. Стюфляева М.И. Поэтика публицистики. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та., 1975. – С. 6-7
4. Черепанов М.С. Проблемы теории публицистики. – М.: Мысль, 1973. – С. 212.
5. Муҳаммадиев Р. Публицистика жанрлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 1965. – Б. 124.
6. Ҳусайнов М. Ўзбек бадий публицистикасининг асосий хусусиятлари: Филол. фанлари номзд. дисс. – Тошкент., 1968. – Б. 36.
7. Тоғаев О. Адиблар ва жанрлар. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. – Б. 5.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929083>

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI BA'ZI BIR MUAMMOLAR HAQIDA

Baybulatov Nurjan Saken o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Qurbanova Madina Anvar qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Ona tili va adabiyot: qozoq tili va adabiyoti yo'nalishi

22-23-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ona tili o'qitishning asosiy vazifalaridan biri – o'quvchilarda adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o'stirish haqida, shu bilan bir qatorda ona tili darslarida o'quvchilarinig nutqiy kompetensiyasini shakllantirishdagi ba'zi bir muammolar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: zamonaviy texnologiyalar, ta'lim tizimi, ilg'or zamonaviy metodlar, nutqiy kompetensiya, mustaqil tafakkur, kreativ va ijodiy fikrlash, og'zaki nutq, mustaqil fikrlash, o'qish va yozish nutqiy ko'nikmalari, grammatik qoidalar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается одна из основных задач обучения родному языку – развитие у учащихся навыков самостоятельного мышления, креативного и творческого мышления в соответствии с нормами литературного языка, а также некоторые проблемы формирования речевой компетенции учащихся на уроках родного языка.

Ключевые слова: современные технологии, система образования, передовые современные методы, речевая компетентность, самостоятельное мышление, творческое и творческое мышление, устная речь, самостоятельное мышление, речевые навыки чтения и письма, грамматические правила.

ANNOTATION

In this article, one of the main tasks of teaching the native language is to independently reflect on students following the norms of the literary language, to cultivate the ability to think creatively and creatively, as well as to reflect on some problems in the formation of speech competence of students in the lessons of the native language.

Keywords: *modern technologies, educational system, advanced modern methods, speech competence, independent thinking, creative and creative thinking, oral speech, independent thinking, reading and writing speech skills, grammatical rules.*

KIRISH. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng hozirgi davrgacha ta'lim, maorif, san'at va madaniyat sohalarida juda katta ishlar amalga oshirildi. Iqtidorli va salohiyatli yoshlarni chet davlatlarda o'qishi uchun bepul grantlar tashkil etildi va zamonaviy texnologiyalar asosidagi ta'lim tizimi ham joriy etildi, aniq va tabiiy fanlar bo'yicha yoshlarimiz xalqaro olimpiadalarda yuqori marralarni qolga kiritdilar. Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda: "Xalqimizning ulug'vor qudrati jo'sh urgan hozirgi zamonda O'zbekistonda yangi bir uyg'onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo'ladi. Chunki, bugungi O'zbekiston – kechagi O'zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas» [6]. Bu esa yana o'sha Birinchi va Ikkinchi Renessans davrlari kabi ilm-fan va madaniyatga katta shartsharoit va keng ko'lamda e'tibor berilayotganligidan dalolat beradi.

Haqiqatan ham, rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularda jamiyat hayotini o'zgartirishga qaratilgan islohotlar, avvalo, ta'lim tizimidan, bog'cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko'ramiz, sababi shuki, maktabni, ta'lim-tarbiyani tartibga solmay turib, shaxsni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi [2; 232-238].

NATIJALAR. Bugungi kunda yangi O'zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda yosh avlodga chuqur bilim berish, ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu jarayon ona tili o'qituvchilarning har bir darsni ilg'or zamonaviy metodlar, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etishning samarali yechimlarini topish bilan o'zaro chambarchas bog'liqdir. Ona tili

o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o'stirish hamda o'zining fikrini og'zaki, yozma shaklda aniq, sarmazmun, tushunarli, savodli tarzda ifodalashni o'rgatishdan iborat. Shu bois ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini o'quv topshiriqlari asosida rivojlantirishga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tili darslarining sifat va samaradorligini oshirishda nutqiy kompetentsiyalarning o'ziga xos o'rni muhim hisoblanib, uni rivojlantirishda qator omillarning o'rni ahamiyatli.

Nutqiy kompetensiyalar rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri o'quvchilarning so'z boyligini oshirishga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Nutq turlari o'ziga xos xususiyatlarga ega. "Og'zaki nutq, odatda, bevosita nutq jarayonini tashkil etadi. Yozma nutqda esa muayyan masofaning bo'lishi nazarga olinadi. Shunga ko'ra ularning izchilligi, to'liq yoki noto'liqligi ham har xil bo'lishi tabiiy" [5; 4]. Har bir o'quvchida, avvalo, og'zaki nutq rivojlanib borishi mumkin, biroq og'zaki nutqidagi fikrini, qarashini ifodalayotganida yozma nutq me'yorlariga amal qilishi hamda ikkala nutq shaklida ham fikrlar bayonining ketma-ketligi, izchilligi nazardan chetda qolmasligi kerak [4; 62-64].

Bugungi kunga kelib har bir soha uchun zamonaviy texnika taraqqiyoti juda tez rivojlanib bormoqda. Bunday rivojlanish davrida oliy ta'lim muassasalari talabalarini zamon talablariga monand, ish beruvchilar talablariga mos, ishlab chiqarish texnikalarini amaliyotda qo'llay olidagan va jamoaviy ishlay oladigan kadr qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bu masalalarning echimini topish va Oliy ta'lim muassasalarda uni amalga oshirish ustida ko'plab islohatlar amalga oshirilib borilmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini o'zaro integrasiyasini va kasbga yo'naltirilgan ta'limni joriy etish bo'lajak kadrlarni tayyorlashda muxim ahamiyat kasb etadi. Barcha fanlarni o'qitish tizimli muvofiqlashtirilgan bo'lishi, bu yagona maqsad – davr talablariga muvofiq kasbiy moslasha oladigan tarmoqli mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan bo'lmog'i lozim.

ADABIYOTLAT TAHLILI VA METODOLOGIYASI. So‘nggi yillarda respublikamizda til o‘qitish tizimini yangicha innovatsion sifat bosqichiga olib chiqishga oid islohotlar umumiy o‘rta ta’lim ona tili darslarida o‘quvchilarga nutqiy kompetensiya komponentlarini egallashga doir ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur o‘rganish, erkin, kreativ, ilmiy va mantiqiy fikrlash hamda atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish, og‘zaki va yozma savodxonligini mustaqil ifodalay olishlari uchun zarur imkoniyatlar bermoqda. Rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or o‘qitish uslublari ommalashmoqda. Ona tili ta’limi har bir millatning taraqqiyot darajasini belgilab beruvchi muhim omildir, agar barcha sohada ilmiy renessansni amalga oshirmoqchi bo‘lsak, buni ona tili ta’limini takomillashtirishdan boshlash kerak [3; 371-377].

O‘quvchilarda ijodkorlikni, mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, ravon ifodalashga o‘rgatish uchun ona tili ta’limining mazmunini tubdan yangilash, o‘quv materiallarini zamon ehtiyojiga moslash talab qilindi. Buni amalga oshirishda, tabiiyki, ta’lim vositalari muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunga qadar bir qator maktab “Ona tili” darsliklari yaratildi, lekin ulardagi o‘quv materiallarning hammasi ham talabga javob beradimi, degan savol atrofida mulohaza yuritishga to‘g‘ri keladi. Professorlar H. Ne‘matov va A.G‘ulomov ona tili ta’limining bugungi holatini, uni yaxshilashda nimalar qilish kerakligini, o‘quvchilarga nimalarni o‘rgatish lozimligini jiddiy tahlil orqali o‘rinli asoslagan edilar [1; 27].

MUHOKAMA. Raqobatbardosh, malakali kadrlarni tarbiyalash ona tili ta’limi oldida turgan dolzarb vazifa bo‘lib, uni amalga oshirish umumiy o‘rta ta’limning asosiy vositasi bo‘lgan darsliklar, ulardan o‘rin olgan o‘quv materiallarining saviyasiga ko‘proq bog‘liqdir. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, bugungi kun ona tili ta’limi maqsadi darslarda asosiy ta’lim vositasi faqat darslik bo‘lishini taqozo etmaydi. O‘qituvchi ham, o‘quvchilar ham belgilangan mavzular mohiyati bilan bog‘liq tarzda, odatda, “axborot banki” materiallari (lug‘atlar, ma’lumotnomalar, qomuslar, qaydlar va h.lar)ga tez-tez murojjaat etishlari lozim. Afsuski, ona tili ta’limi mazmuni

yangilanganiga qariyib yigirma yildan oshgan bo'lsa-da, maktab o'qituvchilari-mizning aksariyati hamon faqatgina darslikdagi bor materiallaridan foydalanishmoqda.

O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ular mavjud bo'ladigan barcha lisoniy hamjamiyatlarda, ya'ni: o'z oilasida, tengdoshlari davrasida, ijtimoiy muhitlarda amalga oshiriladigan nutqiy faoliyatlari davomida sayqallanib boradi, chunki o'quvchi o'z navbati bilan ham so'zlovchi, ham tinglovchi pozitsiyasini egallaydi, jarayonning faol ishtirokchisi sifatida savol-javoblarda qatnashadi, munosabat bildiradi, o'z fikrlarini himoya qilishda so'z boyligidan to'la foydalanishga ehtiyoj sezadi. Shu holat o'quvchi leksikonida hikmatli so'zlar, maqollar, hikoyalardan eshitib, o'qib o'zlashtirgan so'zlardan amalda foydalanish imkoniyatini yaratadi. Nutqiy kompetensiyani tashkil etuvchi tinglash, so'zlash, o'qish va yozish tarkibiy elementlari o'quvchilarda bir-birini taqozo etuvchi hamda to'ldirib boruvchi o'zaro chambarchas bog'langan nutqiy jarayonlar bo'lib, har biri nutqiy faoliyatning rivoji uchun muhim ahamiyatga ega.

Umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari tizimli va uzluksiz ravishda o'qitishning dastlabki bosqichlaridan boshlab rejaga muvofiq til sathlariga oid grammatik qoidalar va ularni mustahkamlashga doir mashq va topshiriqlar asosida rivojlantirilib boriladi. Shu bilan bir qatorda, ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ham rivojlantirilib boriladi.

XULOSA. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot asrida til o'qitish tizimida ham zamonaviy yondashuvlar, interfaol metodlar va zamonaviy didaktik vositalardan foydalangan holda o'quvchilarda tinglash, so'zlash, o'qish va yozish nutqiy ko'nikmalarni kompleks rivojlantirish bugungi davr talabidir.

Demak, nutqiy kompetentsiya ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchining o'zi uchungina shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi emas, balki o'zining va o'zgalarning savodxonligi, ya'ni ommaviy savodxonlik uchun xizmat qiladigan vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta’limi mazmuni.–T.: O‘qituvchi, 1995. – B. 27.
2. Hasanova F.X. “Uchinchi Renessans – ta’lim va taraqqiyot: o‘tmish, bugun va kelajak”. International scientific journal of biruni ISSN (E) 2181–2993 Vol. 3, Issue 2. Nov. (2024). –B. 232-238.
3. Pardayeva G. J. Ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish/Inter education & Global study. ISSN 2992-9024 (online) 2024, –№ 8. –B. 371-377.
4. Qurbonova O. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda nutqiy omillarning o‘ziga xosligi. “Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. – Toshkent, 2023. – B. 62-64
5. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2009. – B. 4.
6. <https://kun.uz/48193366?q=%2F48193366#!> (Murojaat: 14.02.2025)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964253>

ИБН ҲОЖИБНИНГ “КОФИЯ” АСАРИДА КЕЛГАН МАНСУБОТЛАРНИ ЎРИТИЛИШИ

Хамиджанов Муҳаммаджон

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада Ибн Ҳожибнинг машҳур “Кофия” асарида мансуботларнинг ўритилиши ўрганилади. Араб тилишунослигида мансубот категорияси синтактик боғланишларнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланиб, гап таркибидаги сўзларнинг ўзаро нисбатини белгилашда катта аҳамиятга эга. “Кофия” араб морфологияси ва синтаксисининг асосий қоидаларини қисқа, лекин мукамал тарзда баён этиши билан ажралиб туради. Ибн Ҳожиб ушбу асарида мансуботларни таърифлашда аввалги грамматик анъаналар, хусусан, Сибавийҳ, Замахшарий ва Ибн Жинний қарашларига таянади. Шу билан бирга, у уларнинг лингвистик ёндашувларини ўз услуби билан такомиллаштирган. Мақолада мансуботларнинг “Кофия”даги таснифи ва уларга берилган таърифлар таҳлил қилинади. Ибн Ҳожиб мансуботларни синтактик жиҳатдан тушунтиришда на фақат анъанавий назарияни давом эттирган, балки баъзи янги ёндашувларни ҳам илгари сурган. Хусусан, у мансубот сўз туркумларини белгилашда нақший ва маъновий боғланиш тамойилларига асосланган ҳолда таъриф берган. Шунингдек, мақолада Ибн Ҳожибнинг мансуботларни белгилашда таъкидлаган асосий қоидалари, уларнинг туркумланиши ва мисоллар орқали қандай изоҳланганлиги муфассал баён этилади. Мақола давомида Ибн Ҳожиб томонидан мансуботга оид қўлланган мисолларнинг мантиқий-таҳлилий изоҳи берилиб, уларнинг араб тилидаги умумий грамматик тизимдаги ўрни аниқланади. Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қарашлари бошқа грамматик мактаблар билан қиёсий таҳлил қилиниб, унинг ёндашувларининг ўзига хос жиҳатлари ва таъсир доираси очиқ берилади. Хусусан, замонавий араб тили грамматикаси билан боғлиқ жиҳатлари таҳлил қилиниб, Ибн Ҳожибнинг келтирган назарияларининг бугунги тилишуносликдаги аҳамияти ўритилади. Шу асосда мақола араб тилишунослиги ва грамматик таҳлил йўналишида тадқиқот олиб бораётган олимлар, араб тили грамматикаси билан шуғулланувчи мутахассислар ва талабалар учун муҳим манба бўлиб хизмат қилади.

Калит сўзлар: Ибн Ҳожиб, Кофия, мансубот, араб грамматикаси, синтактик боғланиш, морфология, насабий категория, араб тилишунослиги, грамматик назария, қиёсий таҳлил.

ОСВЕЩЕНИЕ КАТЕГОРИИ НАСАБНЫХ В ТРУДЕ «КАФИЯ» ИБН ХАДЖИБА

Аннотация

В данной статье рассматривается освещение категории насабных в известном труде «Кафия» Ибн Хаджиба. В арабском языкознании категория насабных играет важную роль в установлении синтаксических связей и определении взаимосвязи слов в составе предложения. «Кафия» отличается кратким, но исчерпывающим изложением основ арабской морфологии и синтаксиса. В своем труде Ибн Хаджиб при описании насабных опирался на ранние грамматические традиции, в частности на труды Сибавейхи, Замахшари и Ибн Джинни, адаптируя их подходы в рамках своей концепции. В статье анализируется классификация насабных в «Кафии» и их определения. Ибн Хаджиб не только продолжил традиционную грамматическую теорию, но и представил ряд новых подходов. В частности, он выделял насабные части речи, основываясь как на формальных, так и на семантических связях. Также в статье подробно рассматриваются ключевые правила, установленные Ибн Хаджибом для категории насабных, их классификация и способы пояснения через примеры. В ходе исследования проводится логико-аналитический разбор примеров насабных, приведенных Ибн Хаджибом, с целью выявления их места в общей грамматической системе арабского языка. Сравнивая концепции Ибн Хаджиба с подходами других грамматических школ, в статье выявляются уникальные аспекты его взглядов и их влияние. Особое внимание уделяется современному значению представленных в «Кафии» теоретических положений для современной арабской грамматики. Таким образом, статья представляет собой ценный источник для исследователей в области арабского языкознания, специалистов по арабской грамматике и студентов, изучающих синтаксис арабского языка.

Ключевые слова: Ибн Хаджиб, Кафия, насабные, арабская грамматика, синтаксическая связь, морфология, категория насабных, арабское языкознание, грамматическая теория, сравнительный анализ.

KIRISH

Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асари араб тилшунослигида муҳим ўрин тутадиган манбалардан бири бўлиб, унинг морфология ва синтаксисга оид қарашлари кўплаб олимлар томонидан ўрганилган. Бу асар нафақат ўз давридаги, балки кейинги асрлардаги араб грамматикасига катта таъсир кўрсатган, илмий анъаналарни шакллантиришда муҳим роль ўйнаган. Ибн Ҳожиб ўз асарида араб тили грамматикасининг асосий тамойилларини қисқа ва мазмунли услубда баён этган бўлиб, унинг назарий аҳамияти жуда каттадир. Шу боис, “Кофия” асари юзасидан олиб борилган таҳлиллар ҳалигача ўз

долзарблигини йўқотмаган. Мансуботлар араб тили синтаксиси ва морфологиясининг муҳим қисмларидан бири ҳисобланади. Улар гап ичидаги сўзлар ўртасидаги нисбатни аниқлаш, уларни тўғри грамматик жойлаштириш ва маъно жиҳатидан тўғри талқин қилишда катта роль ўйнайди. Ибн Ҳожиб ўз асарида мансуботларнинг синтактик вазифаларини, уларнинг морфологик ўзгаришларини ва грамматик хусусиятларини кенг ёритган. У араб тилшунослигида шаклланган илмий анъаналарга таянган ҳолда, ўз давридаги энг мукаммал назарий асосларни баён этган. Айниқса, унинг мансуботга оид таҳлиллари нафақат анъанавий назарияларнинг давоми сифатида, балки уларни мукаммаллаштирувчи янги ёндашувлар сифатида ҳам намоён бўлади. Ушбу мақолада “Кофия” асарида мансуботлар тушунчаси, уларнинг таснифи ва грамматик таҳлилдаги ўрни атрофлича ўрганилади. Хусусан, Ибн Ҳожибнинг мансуботларга нисбатан берган таърифлари, уларнинг синтактик ва морфологик хусусиятлари таҳлил қилинади. Бундан ташқари, унинг назарияси бошқа грамматик мактаблар томонидан мансуботлар борасида билдирилган фикрлар билан қиёсий таҳлил қилинади. Бу орқали “Кофия” асарининг араб грамматикасини шакллантиришдаги ўрни ва унинг тилшуносликка қўшган ҳиссаси аниқланади. Ибн Ҳожибнинг мансуботларни талқин қилишдаги ёндашуви бошқа машҳур тилшунослар, жумладан, Сибавийҳ, Замахшарий ва Ибн Жинний назариялари билан қиёсланиб, улар орасидаги ўхшашлик ва фарқлар очиб берилади. Бунинг орқали унинг услуби ва араб тили морфологиясига қўшган ҳиссаси чуқурроқ ёритилади. Унинг ёндошувлари фақат грамматик қоидалар билан чекланиб қолмай, балки уларнинг амалий татбиқи, тилдаги истиқболлари ва турли нутқий жараёнлардаги қўлланилиши ҳам кўриб чиқилади.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ ВА МЕТОДОЛОГИЯ

Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асари юзасида олиб борилган тадқиқотлар араб тилшунослигининг турли даврларида юзага келган бўлиб, бугунги кунда ҳам ушбу асар илмий қизиқиш манбаи бўлиб қолмоқда. Унинг грамматик тизими ва назарий қарашлари нафақат ўз давридаги, балки кейинги асрлардаги араб тилшунослик мактабларига ҳам жиддий таъсир ўтказган. Шунинг учун Ибн Ҳожиб томонидан мансубот тушунчасининг ёритилиши грамматик таҳлил нуқтаи назаридан муҳим аҳамиятга эга. Мавзу бўйича асосий манбалар Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асари ва унинг турли даврлардаги шарҳларидир. Хусусан, Ибн Молик, Ибн Ҳишом, Ашмунӣ, Сайид Шариф Журжоний каби машҳур тилшунослар ушбу асарни изоҳлаш ва мукаммаллаштиришга катта ҳисса қўшган. Бу шарҳлар орқали Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қарашлари турли таърифлар ва ёндашувлар асосида кенгроқ ёритилган. Шунингдек, Ислом

цивилизациясидаги тилшунослик анъаналарини ўрганишда Сибавийхнинг “Китоб” асари, Замахшарийнинг “Аль-Муфассал”, Ибн Жиннийнинг “Ас-Сараф” каби манбалар муҳим аҳамиятга эга. Ушбу манбалар Ибн Ҳожибгача бўлган ва ундан кейинги даврлардаги грамматик мактабларнинг шаклланишига таъсир кўрсатган.

Тадқиқот жараёнида қўлланилган методлардан бири қийосий-таҳлилий метод бўлиб, у Ибн Ҳожибнинг мансубот ҳақидаги қарашларини бошқа грамматик мактаблар билан солиштириш имконини беради. Басра ва Куфа тилшунослик мактаблари томонидан мансубот тушунчасининг қандай талқин қилинганини таҳлил қилиш орқали, Ибн Ҳожибнинг ёндашуви қай даражада анъанавий ёки инновацион эканини аниқлаш мумкин. Шунингдек, структур метод орқали мансуботларнинг араб тили грамматикасининг морфологик ва синтактик тизимидаги ўрни таҳлил қилинди. Бу ёндашув мансуботларнинг грамматик тузилишини, уларнинг бошқа сўз тоифалари билан боғланишини ва гап ичидаги функцияларини аниқлашда муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Ибн Ҳожиб ўз даврида нафақат тилшунос, балки ҳуқуқшунос-фақиҳ сифатида ҳам машҳур бўлган. Шунинг учун унинг грамматик ёндашувлари ҳуқуқий-фикҳий анъаналар таъсирида шаклланган бўлиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, ҳуқуқий-фикҳий таҳлил усули ҳам тадқиқотга қўлланилди. Бу усул орқали Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид баёнлари фикҳий илмий анъаналар билан қандай боғлиқ экани таҳлил қилинди. Тадқиқотда Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қоидаларини грамматик тизим доирасида ўрганиш билан бирга, уларнинг замонавий араб тилшунослигига таъсири ҳам ўрганилди. Унинг назариялари ҳозирги араб тили таҳлилида қай даражада амалда қўлланилиши ва ушбу қарашларнинг ҳозирги тилшунослик методологияси билан боғлиқ жиҳатлари таҳлил қилинди.

Шунингдек, тадқиқот доирасида Ибн Ҳожибнинг мансубот ҳақидаги ёндашувлари бошқа машҳур тилшунослар, жумладан, Сибавийх, Замахшарий ва Ибн Жинний назариялари билан қиёсий таҳлил қилинди. Уларнинг ёндашувлари ва таснифи орасидаги фарқлар ҳамда ўхшашликлар очиб берилди. Бунинг натижасида Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асаридаги мансуботга оид қарашлари қайси жиҳатлари билан анъанавий, қайси жиҳатлари билан янги ёндашув сифатида шакллангани аниқланди. Бундан ташқари, тадқиқотда мансуботларнинг замонавий араб тили грамматикасидаги қўлланилиш ҳолатлари ҳам кўриб чиқилди. Замонавий тилшуносликка кўра, мансуботларнинг вазифалари, уларнинг нутқий жараёндаги роли ва семантик хусусиятлари батафсил таҳлил қилинди. Ушбу методологик ёндашувлар асосида тадқиқотда мансубот тушунчасининг тарихий ривожланишини аниқлаш, Ибн

Ҳожибнинг мансуботга оид ёндашувларини таҳлил қилиш ва унинг назарияларининг замонавий тилшуносликдаги аҳамиятини кўрсатиш мақсад қилинди. Шу тариқа, ушбу тадқиқот Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг қандай ёритилганини илмий-манбаий таҳлил қилишга, унинг тилшуносликка қўшган ҳиссасини очиб беришга ва унинг назарияларини замонавий тилшунослик нуқтаи назаридан қайта баҳолашга қаратилган. Мазкур таҳлил ва методология араб тили грамматикасини чуқур ўрганиш, унинг тарихий ривожланишини тушуниш ва замонавий тилшунослик нуқтаи назаридан мансуботларнинг тутган ўрнини аниқлашда муҳим илмий асос бўлиб хизмат қилади. Шунингдек, мазкур тадқиқот араб тили грамматикаси бўйича таҳлиллар олиб бораётган тадқиқотчилар, тилшунослар ва талабалар учун фойдали маълумот манбаи бўлиши мумкин.

НАТИЖАЛАР

Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг ёритилиши араб тилшунослигидаги грамматик тушунчаларни аниқлаш ва уларнинг луғавий ҳамда морфологик хусусиятларини ўрганишда муҳим илмий асос яратиб берган. Ушбу тадқиқот натижалари асосида қуйидаги хулосаларга келиш мумкин. Биринчи навбатда, Ибн Ҳожиб мансубот тушунчасини аниқ ва мукамал шаклда баён қилган. У ўз асарида мансуботларнинг синтактик вазифаларини ва уларнинг гап таркибида тутган ўрнини аниқлашда, анъанавий Басра ва Куфа тилшунослик мактаблари методларидан фойдаланган. Шу билан бирга, у уларга янгича ёндашув киритган, яъни мансуботларнинг морфологик хусусиятларини фақатгина грамматик белгилар асосида эмас, балки маъновий ва луғавий жиҳатдан ҳам баҳолаган. Иккинчидан, мансуботларни таснифлашда Ибн Ҳожиб умумқабул қилинган категорияларни сақлаган ҳолда, уларнинг семантик ва услубий хусусиятларини ҳам таҳлил қилган. У мансуботларнинг тузилишида фақатгина назарий ёндашув билан чекланмай, уларнинг амалий қўлланилишига ҳам эътибор қаратган. Масалан, у мансуботларнинг турли араб нутқ контекстларида қандай ўзгаришга учраши ва уларнинг маънолари қай тарзда модификация бўлиши ҳақида муҳим маълумотлар берган. Учинчидан, Ибн Ҳожиб мансуботларнинг фойдаланилишдаги грамматик функцияларини таҳлил қилишда қўллаган услуби, унинг бошқа тилшунослардан фарқини кўрсатади. У мансуботларнинг нафақат луғатдаги вазифаларини, балки уларнинг турли синтактик структураларда қандай фойдаланилишини ҳам тадқиқ қилган. Бу ҳолат унинг тилшунослик методологиясидаги мукамалликка интилишини кўрсатади. Тўртинчидан, Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қарашлари араб тилшунослигидаги турли грамматик мактабларнинг таснифий ёндашувларини бирлаштирган ҳолда, ўзига хос ва аниқ назарий моделни таклиф қилади. Унинг

таҳлиллари нафақат араб тилидаги грамматик қоидаларни умумий тарзда ёритиш, балки уларни лўнда ва мантиқий тарзда тизимлаштиришга қаратилган. Бу эса унинг услуби анъанавий назариялардан фарқли равишда, реал тил фаолиятига яқинлашганини кўрсатади. Бешинчидан, мазкур тадқиқот доирасида Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид ёндашуви Сибавийх, Замахшарий ва Ибн Жинний каби машҳур тилшуносларнинг қарашлари билан қиёсий таҳлил қилинди. Бу орқали Ибн Ҳожибнинг мансуботга нисбатан ёндашуви қанчалик мустақил ва инновацион экани аниқланди.

МУҲОКАМА

Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг ёритилиши араб тилшунослигининг ривожланишида муҳим босқичлардан бири сифатида қаралиши мумкин. Унинг грамматик тизимида оид ёндашувлари нафақат ўз даврида, балки кейинги асрларда ҳам тилшунос олимлар томонидан баҳс мавзуси бўлиб келган. Ҳозирги тилшунослик нуқтаи назаридан “Кофия” асаридаги мансуботлар ҳақидаги қарашларни таҳлил қилиш, уларнинг назарий асослари ва амалий аҳамиятини ўрганиш долзарб илмий масалалардан бири бўлиб қолмоқда. Биринчи навбатда, Ибн Ҳожибнинг мансуботга нисбатан ёндашуви Басра ва Куфа тилшунослик мактабларининг ўзаро баҳс ва ихтилофлари доирасида таҳлил қилиниши зарур. Басра мактабида мансуботлар морфологик қоидаларга асосланган ҳолда тушунтирилса, Куфа мактаби уларнинг маъно жиҳатидан ўрганилишига алоҳида эътибор қаратган. Ибн Ҳожиб эса ушбу икки ёндашувни ўзаро уйғунлаштирган ҳолда, мансуботларнинг морфологик ва семантик хусусиятларини мукаммал тушунтиришга ҳаракат қилган. Шу билан бирга, Ибн Ҳожибнинг мансуботга доир қарашлари унинг ўзидан олдинги машҳур тилшунослар, жумладан, Сибавийх, Замахшарий ва Ибн Жиннийнинг ёндашувларидан қай даражада фарқ қилишини баҳолаш муҳимдир. Сибавийхнинг “Китоб” асарида мансуботларнинг луғавий ва морфологик хусусиятлари асосий эътибор марказида турган бўлса, Замахшарийнинг “Аль-Муфасссал” асарида уларнинг синтактик вазифалари ва уларнинг гап ичидаги ўрнига алоҳида урғу берилган. Ибн Ҳожиб эса ушбу иккала ёндашувни бирлаштирган ҳолда, мансуботларнинг грамматик вазифаларини чуқурроқ ўрганган.

Бундан ташқари, Ибн Ҳожибнинг мансуботларни таснифлашдаги ёндашуви унинг давридан кейин ҳам кенг тарқалган ва бошқа тилшунослар томонидан ривожлантирилган. Хусусан, Ибн Ҳишом ва Ибн Молик каби тилшунослар Ибн Ҳожибнинг мансуботлар ҳақидаги таърифларини шарҳлаш ва уларни янада мукаммаллаштиришга интилишган. Бу ҳолат “Кофия” асарининг мансуботларни ўрганишдаги илмий аҳамиятини янада кучайтиради. Ибн

Ҳожибнинг мансуботларни грамматик жиҳатдан таҳлил қилишдаги услуби мураккаб, бироқ аниқ назарий асосларга эга. У турли грамматик формаларнинг мансубликка таъсирини тушунтиришда ёрқин ва тушунарли мисоллар келтирган. Ушбу ёндашув ҳозирги замон тилшунослигида ҳам ишлатилиши мумкин, чунки у грамматик структураларни изчил тушунтириш ва уларнинг амалдаги қўлланилишини аниқлашга ёрдам беради.

Шу боис, ушбу тадқиқот доирасида Ибн Ҳожибнинг мансуботлар ҳақидаги таърифлари ва уларнинг араб тили грамматикасини шакллантиришдаги ўрни чуқур таҳлил қилинди. Унинг қарашлари ўз давридаги илмий анъаналарни ўзида мужассам этгани, шунингдек, кейинги асрларда ҳам унинг ёндашувлари асосида янги грамматик таҳлиллар шаклланиши маълум бўлди. Ибн Ҳожибнинг мансуботлар ҳақидаги таърифлари, уларнинг турли тил мактабларида қабул қилинган моделлар билан қиёслаш орқали, бугунги тилшунослик учун ҳам муҳим манба бўлиши мумкин. Унинг назариялари замонавий тил таҳлилларида фойдаланиладиган турли ёндашувлар билан ҳам уйғунлаштирилиши мумкинлиги аниқланди. Шу тариқа, Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг ёритилиши нафақат араб тилшунослиги учун, балки умумий тилшунослик методологияси учун ҳам катта аҳамиятга эга. Унинг услуби ва ёндашувлари грамматик тузилмаларни ўрганишда юқори методологик аниқлик ва назарий чуқурликни намоён этади. Мазкур таҳлиллар шуни кўрсатадики, Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қарашлари нафақат тарихий нуқтаи назардан, балки ҳозирги тилшунослик нуқтаи назаридан ҳам муҳим илмий манба сифатида баҳоланиши лозим. Унинг назариялари грамматик қоидаларни шакллантиришда ва араб тилида мансубликни тушунтиришда, илмий асос сифатида ҳозирги тил тадқиқотларида ҳам қўлланилиши мумкин.

ХУЛОСА

Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг ёритилиши араб тилшунослигида муҳим илмий аҳамият касб этади. Унинг грамматик тизими ва назарий ёндашувлари нафақат ўз даврида, балки кейинги асрларда ҳам тилшунос олимлар томонидан ўрганилган ва ривожлантирилган. Мазкур тадқиқот доирасида Ибн Ҳожиб томонидан мансуботлар тушунчаси қандай изоҳлангани, унинг грамматик тизимда тутган ўрни ва унинг араб тилшунослигидаги аҳамияти кенг таҳлил қилинди. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Ибн Ҳожиб мансубот тушунчасини тизимли равишда шарҳлаган ва унинг грамматик хусусиятларини аниқ баён этган. У Басра ва Куфа тилшунослик мактабларининг анъанавий ёндашувларини уйғунлаштириб, мансуботларни нафақат морфологик, балки семантик жиҳатдан ҳам изоҳлаган. Унинг назарияси араб тили грамматикасини шакллантиришда муҳим роль ўйнаган ва кейинги

тилшунослар, жумладан, Ибн Ҳишом, Ибн Молик ва бошқа машҳур олимлар томонидан кенг таҳлил қилинган. Ибн Ҳожиб мансуботларни таснифлашдаги ёндашуви орқали уларнинг морфологик ва синтактик хусусиятларини аниқлашга катта эътибор қаратган. У мансуботларнинг луғатдаги маънолари ва уларнинг турли грамматик тузилмаларда қандай ўзгариши ҳақида кенг таҳлиллар берган. Ушбу ёндашув унинг асарини на фақат назарий, балки амалий грамматика учун ҳам муҳим қилади. Тадқиқот доирасида Ибн Ҳожибнинг мансуботга оид қарашлари Сибавийх, Замахшарий ва Ибн Жинний каби тилшуносларнинг назариялари билан қиёсий таҳлил қилинди. Бу орқали Ибн Ҳожибнинг мансуботга нисбатан ёндашуви қанчалик мустақил ва инновацион экани аниқланди. Унинг услуби бошқа тилшунослар назарияларига нисбатан аниқ, лўнда ва назарий жиҳатдан мукамалдир. Замонавий тилшунослик нуқтаи назаридан, Ибн Ҳожиб томонидан мансуботларга берилган таърифлар ҳозирги араб тили грамматикасини шакллантиришда муҳим аҳамиятга эга. Унинг назариялари ҳозирги грамматик таҳлилларда ҳам қўлланилаётгани ва араб тили морфологиясининг назарий жиҳатларини мустаҳкамлашда катта таъсир кўрсатгани аниқланди. Шу тариқа, мазкур тадқиқот Ибн Ҳожибнинг “Кофия” асарида мансуботларнинг қандай ёритилганини илмий-манбаий таҳлил қилиш, унинг тилшуносликка қўшган ҳиссасини очиб бериш ва унинг назарияларини замонавий тилшунослик нуқтаи назаридан қайта баҳолашга қаратилди. Унинг мансуботга оид қарашлари ҳанузгача тилшунослик соҳасида ўз долзарблигини сақлаб келмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

- Rahmonaliyev D. - Buyuk tilshunos alloma Ibn Hojib va uning «Al Kofiya» asari - O‘zbekiston, Toshkent, Ko‘kaldosh o‘rta maxsus islom bilim yurti, 2023 - B. 112.
- Mardanov Sh. - Grammatikaga oid arab tilidagi qo‘lyozmalar va ularning tavsifi - O‘zbekiston, Toshkent, Til va adabiyot ta’limi, 2023 - B. 45-47.
- Axunjonov E. - Kutubxonashunoslik, arxivshunoslik, kitobshunoslik: nazariyasi va tarixi - O‘zbekiston, Toshkent, 2021 - B. 86.
- Izbullayeva G. V. - Pedagogika nazariyasi va tarixi - O‘zbekiston, Toshkent, 2023 - B. 368.
- Qosimov B. - O‘zbek adabiyoti va adabiy aloqalari tarixi - O‘zbekiston, Toshkent, 2023 - B. 4.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964303>

РОЛЬ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ В РАЗВИТИИ И СТАНОВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Научный руководитель: **Саттарова Д.Г**

Ташкентский Государственный Стоматологияеский Институт

Кафедра гуманитарных наук с курсом биоэтики

Эргашева И, Алаудинова К, Тургунова Г, Хамидуллаева Ф.

Подготовили студенты 2-курса стоматологического направления

Роль оказания медицинской помощи в развитии демократического и гражданского общества в Узбекистане неопределима, поскольку система здравоохранения является важным элементом социальной инфраструктуры, обеспечивающим благополучие и здоровье населения. В условиях демократических преобразований, происходящих в стране, значительное внимание уделяется доступности и качеству медицинской помощи, что напрямую связано с правами человека и социальной справедливостью.

Закон Республики Узбекистан "О здравоохранении" (принят в 1992 году): Это основной нормативный акт, который устанавливает основы государственной политики в области здравоохранения, права и обязанности граждан в отношении получения медицинской помощи. Закон определяет принципы здравоохранения, такие как доступность, качество и равенство медицинской помощи для всех граждан.

Закон Республики Узбекистан "О здравоохранении" (1996 г.) — это основополагающий документ, который определяет основные принципы государственной политики в области здравоохранения, правовую основу функционирования системы здравоохранения, а также права и обязанности граждан в области охраны здоровья.

Закон Республики Узбекистан "О медицинской деятельности" (2011 г.) — этот закон регулирует вопросы лицензирования медицинской деятельности, условия оказания медицинской помощи, а также права и обязанности медицинских работников и учреждений.

В Республике Узбекистан условиях современного общества, где защита частной жизни и персональных данных становится все более актуальной, соблюдение врачебной тайны приобрело особую значимость для сохранения здоровья граждан, обеспечения их прав и повышения уровня доверия к системе здравоохранения.

Врачебная тайна — это важнейший принцип медицинской этики и права, заключающийся в защите конфиденциальности информации о состоянии здоровья пациента.

Закон Республики Узбекистан "О медицинской деятельности" — этот закон регулирует вопросы медицинской практики, включая обязательства медицинских работников по соблюдению конфиденциальности информации о здоровье пациента.

Закон "О защите прав пациента" (2019 г.) — в этом законе также подчеркивается важность соблюдения конфиденциальности данных пациента, а также установлены права пациента на защиту личной информации.

Коррупция в системе здравоохранения Узбекистана, как и в других странах, представляет собой серьезную проблему, которая оказывает негативное воздействие на качество медицинских услуг, доступность и эффективность здравоохранения. В Узбекистане, несмотря на усилия по борьбе с коррупцией, эта проблема оставалась актуальной в последние десятилетия, особенно в условиях сложной экономической ситуации и недостаточной прозрачности в работе государственных учреждений.

Основные аспекты коррупции в медицине Узбекистана:

1 Незаконные платежи за медицинские услуги: Хотя медицинские услуги в Узбекистане должны быть предоставляться гражданам на бесплатной основе в рамках государственной системы здравоохранения, во многих случаях пациенты сталкиваются с требованием взяток за получение качественной медицинской помощи, выписку рецептов, оформление документов, а также за услуги, которые должны быть бесплатными.

2 Коррупция при распределении медицинских ресурсов: Зачастую медицинское оборудование, лекарства и другие ресурсы распределяются с нарушениями, что может приводить к их неправильному использованию, а также к коррупционным схемам в процессе закупок и тендеров.

3 Фальсификация медицинской документации: В некоторых случаях медработники могут быть вовлечены в коррупционные схемы, связанные с фальсификацией медицинских карт, выпиской ненужных рецептов или признанием людей больными, чтобы скрыть реальные случаи заболеваний, или наоборот, для того чтобы предоставить несуществующие больничные листы.

4 Система квот и лицензий: В некоторых случаях, на уровне медицинских учреждений или административных структур, может наблюдаться взяточничество за получение квот на медицинские услуги или лицензий, что создает дополнительные барьеры для честных граждан и способствует коррупционным схемам.

В Узбекистане существует ряд законодательных и нормативных актов, направленных на борьбу с коррупцией, включая в системе здравоохранения.

Указ Президента Республики Узбекистан "О мерах по совершенствованию системы здравоохранения" (2017 г.) — Этот указ был направлен на реформирование и улучшение системы здравоохранения в Узбекистане, включая создание механизмов для борьбы с коррупцией. В нем предусмотрены меры по повышению контроля за действиями медицинских работников и учреждений, улучшению системы предоставления медицинских услуг и обеспечению их доступности и качества.

Указ Президента Республики Узбекистан "О дополнительных мерах по усилению борьбы с коррупцией" (2020 г.) — В рамках этого указа были установлены дополнительные меры по борьбе с коррупцией в государственном секторе, включая сферу здравоохранения. Документ включает усилия по усилению ответственности за коррупцию среди должностных лиц и медицинских работников, а также разработку программ по борьбе с коррупционными практиками в медицинских учреждениях.

В заключении мы можем прийти к выводу что медицинская помощь, как основное средство обеспечения здоровья граждан, оказывает влияние не только на физическое состояние населения, но и на его активность и участие в общественной жизни. Развитие гражданского общества невозможно без создания условий для полноценного и равноправного доступа всех слоев населения к медицинским услугам, что является важным шагом на пути к укреплению демократии и правового государства в Узбекистане. Оказание качественной медицинской помощи способствует повышению уровня жизни и социальной стабильности, что, в свою очередь, влияет на формирование сильного гражданского общества, основанного на принципах справедливости и равенства.

Список литературы

1. "Медицинское право" -Акопов В.И. 2017год
2. **Сборник нормативных актов по медицинскому праву Узбекистана** – Под редакцией М. М. Курбанова, 2017 год.
3. **Медицинское право в Узбекистане: Теория и практика** Автор: А. Ш. Мусаев. Издание: «Юридическая мысль», 2015.
4. **Юридическая ответственность медицинских работников в Узбекистане** Автор: Ш. Р. Турсунов. Издание: «Юридическая наука», 2019.
5. **Анализ судебной практики по медицинским делам в Узбекистане** Автор: Н. И. Шарипов. Издание: «Право и закон», 2021.
6. **Конституция Республики Узбекистан** – Принята 8 декабря 1992 года, с последними поправками в 2021 году.
7. Сатарова, Д. Г., & Умирзакова, Н. А. (2016). Развитие глобальной этики и всеобщая декларация о биоэтике и правах человека. In *Этика и история философии* (pp. 202-207).
8. Сатарова, Д. Г. (2014). СОЦИАЛЬНЫЙ ИДЕАЛ И ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ДЛЯ" ПОНИМАЮЩЕГО КОНТРОЛЯ". *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*, (1), 106-108.
9. Gapparovna, S. D., & Toshpulatovna, X. P. (2021). IMPROVING THE QUALITY OF MEDICAL SERVICES IN IMPROVING THE GENE Сатторова, Д. (2023). Гармония повышения нравственной культуры учащихся собразовательным процессом. *Общество и инновации*, 4(10/S), 203-207. POOL OF THE POPULATION IN OUR COUNTRY. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, -9 (10), 138-141.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964332>

O'QITUVCHINING PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENSIYASI

Djumayeva Mohigul

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotasiya. O'qituvchining kasbiy pedagogik kompetentsiyasini kasbiy malakali mahoratini ochishda kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish ijodiy individuallikni rivojlantirish, pedagogik yangiliklarni qabul qilish qobiliyatini shakllantirish, o'zgaruvchan pedagogik muhitga moslashish qobiliyati ma'naviy rivojlanishi bevosita o'qituvchining kasbiy darajasiga bog'liqligi haqida mulohaza yuritamiz.

Kalit so'zlar. kasbiy kompetentsiya, kompetentlik, tushuncha, pedagogik mahorat, ta'lum va tarbiya, axborot, tafakkur, pedagogika, psixologiya.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ

Джумаева Мохикуль

преподаватель Термезского государственного педагогического института

Аннотация. Мы размышляем о том, что развитие профессиональной компетентности, развитие творческой индивидуальности, формирование способности к восприятию педагогических новшеств, духовное развитие способности адаптироваться к изменяющейся педагогической среде напрямую зависят от профессионального уровня педагога.

Ключевые слова. профессиональная компетентность, компетентность, концепция, педагогическое мастерство, образование и воспитание, информация, мышление, педагогика, психология.

TEACHER'S PEDAGOGICAL PROFESSIONAL COMPETENCE

Djumaeva Mokhikul,

Teacher of Termez State Pedagogical Institute

Abstract. *We reflect on the fact that the development of professional competence, the development of creative individuality, the formation of the ability to accept pedagogical innovations, and the spiritual development of the ability to adapt to a changing pedagogical environment directly depend on the professional level of the teacher.*

Key words. *professional competence, competence, concept, pedagogical skill, education and upbringing, information, thinking, pedagogy, psychology.*

Zamonaviy ta'lim tizimida ro'y berayotgan o'zgarishlar o'qituvchilarning malakasi va kasbiy mahoratini, ya'ni ularning kasbiy kompetentsiyasini oshirish zarurligini ta'minlaydi. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi shaxs, jamiyat va davlatning hozirgi va istiqboldagi ehtiyojlarini qondirish, jamiyatda ijtimoiy moslashishga, mehnat faoliyatini boshlashga, o'z-o'zini tarbiyalashga va o'z-o'zini takomillashtirishga qodir, o'z mamlakatining fuqarosi sifatida barkamol shaxsni tayyorlashdan iborat.

O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi haqida gapirganda, o'qituvchi portfelini yaratish haqida gapirmaslik mumkin emas. Portfel - bu kasbiy faoliyatning aksi bo'lib, uning shakllanishi jarayonida o'z-o'zini baholash sodir bo'ladi va o'z-o'zini rivojlantirish zarurati amalga oshiriladi. Portfel yordamida o'qituvchilarni sertifikatlash muammosi hal qilinadi, chunki Bu erda kasbiy faoliyat natijalari to'planadi va umumlashtiriladi. Portfelni yaratish o'qituvchi faoliyati va uning kasbiy malakasini rivojlantirish uchun yaxshi motivatsion asosdir.

Mezon: PEDAGOGIK KOMPETENSIYA			
O'qituvchi kasbiy kompetenentlarining rivojlanish darajasi ko'rsatmalari.	O'qituvchi faoliyatini baholash		
	1 ball	2 ball	3 ball
Bolalar bilan ishlash qobiliyati va istagi	Qobiliyatga ega, lekin befarqlikni ko'rsatadi. Kerak bo'lgandagina u to'garaklar, tanlov va fan haftaliklarini tashkil etishda qatnashadi. Kamdan-kam hollarda tadbirlar tashkil qiladi.	To'garaklar, seksiyalar, fakultativ fanlar haftaliklari va boshqalarni tashkil etishda qatnashadi. Lekin tizimda ish olib borilmayapti	Yurishlar, klublar, seksiyalar va boshqalarni tashkil qiladi. Tizimda ishlaydi
O'quvchilarni jalb qilish qobiliyati	Vaqti-vaqti bilan o'z faniga qiziqishni rivojlantirish ustida ishlaydi	Qiziqishni rivojlantirish uchun ishlaydi	Talabalarning fanga qiziqishini rivojlantirish uchun maxsus usullardan foydalanadi: mazmunning yangiligi, o'rganilayotgan tushunchalarni taqqoslash; ularning amaliy ahamiyati va ko'ngilochar qiymatini ko'rsatish ; o'qitishning turli usullaridan foydalanadi; kognitiv qiziqishlarni shakllantirishda o'quvchilarga individual yondashuvni ta'minlaydi
O'z faoliyatiga tarbiyaviy yondashuvni olib kelish qobiliyati	Talabalarda madaniy xulq-atvor va o'quv ishlari odatlarini singdiradi.	Madaniy, bilimli, ijodiy faol va ijtimoiy etuk shaxsni shakllantirish borasida maqsadli ish olib boradi. Talabalarda madaniy xulq-atvor va o'quv ishlari odatlarini singdiradi	bilimli, ijodiy faol, ijtimoiy etuk shaxsni shakllantirish borasida maqsadli va tizimli ishlar olib borilmoqda . Talabalarga madaniy xulq-atvor va o'quv ishlari odatlarini singdiradi . U odobli insonning namunasidir.
ishlar tizimining mavjudligi	Talabani shaxs sifatida tushunadi; ehtiyojlar tarkibini tan olishga va hisobga olishga harakat qiladi	Talabani shaxs sifatida tushunadi; ehtiyojlar tarkibini hisobga oladi. Sinfdan tashqari ishlar tizimini yaratish ustida ish olib boradi	Talabani shaxs sifatida tushunadi; ehtiyojlar tarkibini hisobga oladi, ijtimoiy qimmatli motivatsiyalarni muvaffaqiyatli qondirishni

			ta'minlovchi vositalarni bilish bilan qurollantiradi; tizimda o'quvchilarning rivojlanishini ta'minlash uchun sharoit yaratadi .
Talabalar bilan jamoaviy faoliyatni tashkil qilish qobiliyati	Talabalarni jamoaviy faoliyatga safarbar qilish, mas'uliyat va topshiriqlarni samarali taqsimlash, munosabatlarni hisobga olish va pedagogik ta'sirning kuchli vositalarini topish har doim ham mumkin emas. Kollektiv faoliyatda ishtirok etish uchun ijobiy motivlarni uyg'otishga qodir emas.	Talabalarni jamoaviy faoliyatga safarbar qilish, mas'uliyat va topshiriqlarni samarali taqsimlash, munosabatlarni hisobga olish va pedagogik ta'sirning kuchli vositalarini topish har doim ham mumkin emas. Kollektiv faoliyatda ishtirok etish uchun ijobiy motivlarni rag'batlantiradi.	Talabalarni doimiy ravishda jamoaviy faoliyatga safarbar qiladi, individual qobiliyatlarni hisobga olgan holda topshiriqlarni taqsimlaydi , munosabatlarni hisobga oladi, pedagogik ta'sirning kuchli vositalarini topadi va jamoaviy faoliyatda ishtirok etish uchun ijobiy motivlarni uyg'otadi.
Shaxsiy faoliyatni tashkil qilish, o'quvchining individual ta'lim yo'nalishini boshqarish qobiliyati	Amalda amalga oshirmaydi, vaqti-vaqti bilan orqada qolgan o'quvchilar bilan qo'shimcha sinfdan tashqari mashg'ulotlar o'tkazadi	Asosan individual yondashuvni ta'minlaydi	Talabalarning xususiyatlarini tizimli ravishda o'rganadi va individual yondashuvni ta'minlaydi: topshiriqlarning hajmi va murakkabligini farqlaydi, orqada qolayotganlarga muntazam yordam beradi, uy vazifalarini bajarishni tizimli ravishda nazorat qiladi va bir vaqtning o'zida bilim, ko'nikma va malakalar bo'yicha "kuchli", "zaif" va "o'rtacha" talabalarni ko'zda tuta oladi.
Talabalar populyatsiyasini saqlash	Saqlash 90%	Saqlash 95%	100% xavfsizlik. O'qituvchi talabalar orasida talabga ega
Qulay muhit yaratish qobiliyati	O'qituvchi sinfdan qulay muhit yaratishni muhim deb hisoblamaydi. Talabalar o'z fikrlarini bildirmaydilar	Hamma talabalar darsda o'zlarini qulay his qilishmaydi	Dars paytida hamma o'zini qulay his qiladi. Talabalar zavq bilan darsga boradilar

o'z ishining natijalariga qiziqish	Talabalar faoliyatining turli shakllarini tashkil etish muammosini muntazam va avtoritar tarzda hal qiladi, individual xususiyatlarni hisobga olmagan holda rollar va topshiriqlarni taqsimlaydi, talabalarni yangi istiqbollar va faoliyatga qiziqitirmaydi.	avtoritar tarzda tashkil etish muammosini hal qiladi, har doim individual xususiyatlarni hisobga olgan holda rollar va topshiriqlarni taqsimlaydi, ularni yangi istiqbollar va faoliyatga qiziqitirmaydi.	individual xususiyatlarni hisobga olgan holda rollarni, topshiriqlarni to'g'ri taqsimlash, yangi faoliyat va istiqbollarini ilhomlantirish muammosi.
Belgilangan maqsadlarga erishish darajasi	O'z mahoratini oshirishga intiladi, belgilangan maqsadlarga erishish uchun faoliyat vositalari va usullarini bashorat qilishni o'rganadi, tegishli va erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni qo'yadi. Ammo u ularning erishganlik darajasini baholamaydi, xulosalar chiqarmaydi va maqsadlarni tuzatmaydi.	O'z mahoratini oshirishga intiladi, belgilangan maqsadlarga erishish uchun faoliyat vositalari va usullarini bashorat qilishni o'rganadi, tegishli va erishish mumkin bo'lgan maqsadlarni qo'yadi. Har doim o'z yutuqlari darajasini baholay olmaydi, xulosa chiqarmaydi va maqsadlarni to'g'rilamaydi.	O'z mahoratini ongli ravishda oshirish, belgilangan maqsadlarga erishish uchun faoliyat vositalari va usullarini bashorat qilish, tegishli va erishilishi mumkin bo'lgan maqsadlarni belgilash, ularga erishish darajasini baholash, xulosalar chiqarish va maqsadlarni tuzatishga qodir.
Mezon: METODOLIK KOMPETENSIYA			
O'QITUVCHI KASBIY KOMPETENTLARINING RIVOJLANISH DARAJASI KO'RSATMALARI.	O'qituvchi faoliyatini baholash		
	1 ball	2 ball	3 ball
O'quv jarayonini uslubiy jihozlash bo'yicha jiddiy va chuqur ishlar	UVPning uslubiy jihozlari yomon, uni takomillashtirish bo'yicha ishlar faqat bo'lajak tekshiruv yoki sertifikatlashdan oldin amalga oshiriladi.	UVP uslubiy jihozlarni takomillashtirish bilan shug'ullanadi, lekin tizimsiz, kayfiyatsiz	O'zining o'quv-uslubiy to'plamini doimiy ravishda to'ldirib, yangilab boruvchi sinf o'qituvchi uchun ijodiy laboratoriyadir.
Talabalarning kognitiv faoliyatini tashkil etishning turli	Talabalarni birinchi navbatda yodlashga e'tibor qaratib, rivojlantiruvchi ta'limni kuchaytirish bo'yicha	Rivojlanayotgan ta'limni kuchaytirish bo'yicha dasturlarning asosiy tavsiyalarini amalga	Samarali rivojlantiruvchi ta'limni ta'minlaydi. Vaqt o'tishi bilan motivatsion

shakllarini izlash	dasturlarning tavsiyalarini rasmiy ravishda amalga oshiradi	oshirishda u fikrlashni rivojlantirish uchun ba'zi maxsus choralarni qo'llaydi	vakuumning paydo bo'lishini va kognitiv qiziqishning pasayishini tan olish va ushbu hodisaning sabablarini bartaraf etish.
Darslarni o'z-o'zini tahlil qilish texnikasiga ega bo'lish, o'zining o'qituvchilik faoliyati	U o'z darslarini va o'z pedagogik faoliyatini mustaqil ravishda tahlil qila olmaydi, lekin tajribali hamkasblari bilan maslahatlashadi.	U o'z-o'zini tahlil qilish texnikasini o'zlashtirgan, lekin unga ahamiyat bermaydi, faqat kerak bo'lganda amalga oshiradi.	U o'z-o'zini tahlil qilish texnikasini o'zlashtirgan va uni o'z faoliyati sifatining muhim tarkibiy qismi deb hisoblagan holda doimiy ravishda amalga oshiradi. O'z-o'zini tahlil qilishda hamkasblarga maslahat yordamini ko'rsatadi
Qabul qilingan baholash standartlarini hisobga olgan holda talabalarining bilim, ko'nikma va asosiy kompetensiyalarini shakllantirishning rivojlanish nazorati texnikasiga ega bo'lish.	bilim, ko'nikma va malakalarini baholashda rasmiyatchilik va noxolislikka yo'l qo'yadi. Asosiy vakolatlarining rivojlanishini nazorat qilish san'atiga ega emas.	Talabalarining bilim, ko'nikma va malakalarini baholashda maqsadli. Talabalarining asosiy kompetensiyalarini baholashning ichki standartlari bilan tanishadi va ularning rivojlanishini kuzatishga harakat qiladi	Baholash mezonlarini sinchkovlik bilan o'rganadi, ulardan amaliyotda mohirona foydalanadi, bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni baholashda xolisona munosabatda bo'ladi. Diagnostika o'tkazish va talabalarining fan o'quv dasturini o'zlashtirishini nazorat qilish metodikasiga ega
Ishingizda zamonaviy ta'lim texnologiyalarini (jumladan, AKT) bilish va ulardan foydalanish	Yangi narsalarga shubhali, ba'zida salbiy munosabat, yangi muammolarni hal qilish jarayonida ishtirok etish qiyin	yangi pedagogik g'oyalarga umuman ijobiy munosabatda bo'ladi, lekin ularni ma'muriyat ta'sirisiz amalga oshirmaydi	Pedagogik muammolarni hal qilishda yangi g'oyalar va yangi echimlarni izlash bilan ajralib turadi. O'z ishida AKT va media kutubxonasidan faol foydalanadi
Maqsadga qarab ishning zamonaviy uslub va shakllari, turlari, shakllaridan foydalanish	Bu vazifani bajara olmaydi, shakl va usullarga shubha bilan qaraydi	O'quvchilarda o'quv-tarbiya ishlarini oqilona tashkil etish malakalarini shakllantirishga intiladi	O'quvchilarda mehnatni oqilona tashkil etish ko'nikma va malakalarini (o'qishda o'z-o'zini nazorat qilish, o'quv ishini rejalashtirish, sur'at va boshqalar)

			maqsadli va qat'iyatli rivojlantiradi. Zamonaviy dars uchun talablarga javob beradi
Differensial yondashuvdan foydalanish	Sinf xususiyatlarini hisobga olmagan holda mavzu va darsni rejalashtirishdagi klişe	Asosan, u mavzu va darsni rejalashtirishni to'g'ri amalga oshiradi.	mavzu bo'yicha darslar tizimi, ularning tuzilishi ustida ishlaydi, o'qitish shakllari va usullarini diversifikatsiya qiladi (sinfning, o'quvchilarning xususiyatlarini hisobga olgan holda)
O'quv jarayonini dasturiy ta'minot va uslubiy ta'minlash darajasi	Ta'lim va fan vazirligi tomonidan tavsiya etilgan ta'lim dasturlarini modernizatsiya qilishni nazorat qilmaydi. Mavzu o'qituvchisi papkasi yo'q.	Federal va mintaqaviy hujjatlarning talablari va tavsiyalari to'g'risidagi hamkasblarning ma'lumotlarini tinglaydi.	O'qituvchi faoliyatini takomillashtirishda to'plangan istiqbolli ma'lumotlarni doimiy ravishda kuzatib boradi va hisobga oladi. Fan o'qituvchisi papkasi doimiy ravishda yangilanadi
Mikro-guruh va individual rejimda ishlash qobiliyati	alohida talaba yoki mikroguruhni ajratib bo'lmaydi. Agar guruh allaqachon kimdir tomonidan ajratilgan bo'lsa, mikro-guruh yoki individual rejimda ishlashga qodir.	Talabalarning umumiy massasidan alohida talaba yoki guruhni ajratib ko'rsatish. Faqat kerak bo'lganda mikro-guruh va individual rejimda ishlashga qodir.	Talabalarning umumiy massasidan alohida talaba yoki guruhni ajratib ko'rsatish. Mikro-guruh va individual rejimda ishlashga qodir
Ishingizda AKT va ko'rgazmali qurollardan oqilona foydalanish	Ko'rgazmali qurollar va AKTdan foydalanishni zarur deb hisoblamaydi. Zarur bo'lganda ularni vaqti-vaqti bilan ishlatadi	Zarur bo'lganda, lekin tizimli emas, o'rganilayotgan mavzuning maqsadiga muvofiq ko'rgazmali qurollarning samarali to'plamini tanlaydi.	O'rganilayotgan mavzuga muvofiq samarali komplekt va ko'rgazmali qurollarni ongli ravishda tanlaydi. Buni tizimli ravishda amalga oshiradi.

Xulosa qilib aytganda kasbiiy pedagogik kompetensiyasini kasbiy malakali mahoratini ochishda har bir o'qituvchiga, muayyan mavzu bo'yicha darsni ishlab chiqishda o'qituvchilar talabaning butun bilim tizimini va bir necha yil ichida erishmoqchi bo'lgan natijani yodda tutishadi. Ko'pgina o'qituvchilar tashkiliy va kommunikativ faoliyatda eng katta qiyinchiliklarni boshdan kechirishadi, ammo bu qiyinchiliklar, go'yo, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni oldindan ko'ra olmaslik va ularni chora-tadbirlar tizimi bilan oldini olish qobiliyati bilan dasturlashtirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi „ Ta'lim to'g'risida” gi qonuni O'RQ-637-son. <https://www.lex.uz/uz/docs/-5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PF-6097-son Farmoni. <https://www.lex.uz/uz/docs/-5073447>
3. Adizov B.R. Boshlang'ich ta'limni ijodiy tashkil etishning nazariy asoslari. Ped.fan.dok.diss. - Buxoro, 2002. - 276 b.
4. Mardanov Sh.D. Pedagogik kadrlarni ta'limiy qadriyatlar asosida tayyorlash va malakasini oshirishning pedagogik asoslari. Ped.fan.dok.diss. - Toshkent, 2006. - 302 b.
5. Ochilova G. Kasbiy kompetentlik .Toshkent darslik. -2022 15 b.t
6. Djumayeva M.M. Tabiiy fanlarni o'qitishda bo'lg'usi o'qituvchilarning metodik tayyorgarligini rivojlantirish. Raqamli texnologiyalar davrida tillarni intensiv o'qitishning psixologik-pedagogik jihatlar mavzusida Respublika ilmiy-amaliy anjumani, 2023-yil, B-494-497

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964352>

MAKTABGACHA TA'LIMDA AQLIY TARBIYA

Aminjanova Asaloy Qadamboy qizi

Buxoro davlat pedagogika inistituti

Maktabgacha ta'lim psixologiyasi va pedagogikasi

3- bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalashda aqliy tarbiyaning o'rni haqida so'z yuritilgan. Ushbu maqolada maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga aqliy tarbiya berishni to'g'ri tashkil etish haqida fikrlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: aql, aqliy rivojlanish, maktabgacha ta'lim, tarbiya, aqliy tarbiya, bilim, ko'nikma, malaka.

Annotation. This article talks about the importance of intellectual edication in raising preschool children to become mature individuals in all aspects. This article presents ideas about the proper organization of mental education for children of preschool age.

Key words: mind, mental development, preschool education, education, mental training, mental work, knowledge.

Аннотация. В данной статье говорится о значении интеллектуального воспитания в воспитании ребенка дошкольного возраста как полноценно зрелой личности. В статье показаны представления о правильной организации психического воспитания детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: разум, умственное развитие, дошкольное образование, воспитание, умственная подготовка, знания, умения.

Aql – bilish jarayonlari bilan bevosita bog‘liq hisoblanadi. Hozirgi davr talablarini inobatga olgan holda, zamonaviy ta’lim tizimi uchun aqliy tarbiya muammosi juda muhim masalalardan biri sanaladi. Bu davrda faol aqliy faoliyat qobiliyatni shakllantirish vazifasi birinchi o‘ringa chiqadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning aqliy tarbiyasi sohasidagi yetakchi mutaxassislardan biri N.N.Poddyakov shunday ta’kidlaydiki, hozirgi bosqichda bolalarga an’anaviy aqliy ta’lim tizimida bo‘lgani kabi, to‘liq bilimga intilmasdan, haqiqatni bilish kalitini berish kerak. Bola shaxsining to‘la-tokis rivojlanishi axloqiy, aqliy, estetik va jismoniy tarbiyaning birligi bilan belgilanadi. Aqliy ta’lim nafaqat bilim va aqliy faoliyat usullarini o‘zlashtirish, balki bola shaxsining ma’lum fazilatlarini ya’ni bilish jarayonlarini, qobiliyatlarini shakllantirish vazifasini ham bajaradi.

Aqliy rivojlanish - bu fikrlash, tasavvur, tafakkur, hayol, idrok jarayonlarida yoshga qarab va atrof-muhit ta’sirida, bolaning o‘z tajribasida sodir bo‘ladigan sifat va miqdor o‘zgarishlar majmuidir.

Aqliy tarbiya — bu aqlni rivojlantirish maqsadida yoshlarga muntazam va maqsadga muvofiq pedagogik ta’sir ko‘satish. U yosh avlodning insoniyat to‘plagan bilimlar, malaka va ko‘nikmalarda, o‘z ifodasini topgan ijtimoiy-tarixiy tajribalarni egallashning rejali jarayoni sifatida ro‘y beradi. Bu ta’sir kattalar tomonidan amalga oshiriladi va bolalarning aqliy rivojlanishini ta’minlovchi turli xil vositalar, metodlar, sharoitlar yaratishni o‘z ichiga oladi. Odamning aqli, uning aqliy rivojlanishi, bilish jarayonlarining rivojlanishi, bilimlar hajmi, xususiyati va mazmunida namoyon bo‘ladi. Ular aqliy faoliyatning qay darajada jo‘shqinligida, mustaqil bilishga intilishda namoyon bo‘ladi. Aqliy faoliyat diqqatning har doim ma’lum maqsadga qaratilgan bo‘lishini talab etadi. Insonning aqli uning asosiy faoliyatida yani o‘qishida, ishida, hayotida erishgan muvaffaqiyati xususiyati bilan belgilanadi. Aqliy tarbiyasi shakllangan, o‘tkir zehni, zukko va zakovatli insonlarni xalqimiz donishmand kishilar ya’ni komil inson deb ataydilar.

Donishmandlik - bu donolik. Donolik insonning eng buyuk va oliyjanob fazilatidir. Donolik shunday bir noyob ne’matdirki, u har kimga ham nasib

etavermaydi. Shuning uchun bo'lsa kerak, xalq ichida «Aql toji oltindan, oltin har kimda ham bo'lmas», - deyiladi. Odam paydo bo'lgandan to hozirgi zamongacha yetishib chiqqan buyuk olimlar, shoir-u fozillar, yozuvchilarning barchasi o'zlari egallagan bilimlari orqali o'z zamonasining e'tiborli komil kishilari darajasiga ko'tarilganlar. Abu Rayxon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Ibn Ali Ibn Sino, Mabmud Qosbg'ariy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy va boshqalar, g'arb olimlaridan Yan Amon Komenskiy, K.D.Ushinskiy, J.J.Russo va boshqalar mukammal ilm egallash orqali fanning barcha sohalarida buyuk kashfiyotlar yaratganlar. Tarixan ta'lim-tarbiya maxsus inson faoliyati sifatida shakllanib borish barobarida, ta'lim-tarbiya yakunida tarbiyalanuvchining sifatlari, yani ta'limiy maqsadlari ham aniqlanib boriladi. Xitoyning Samarqanddagi elichisi Vey Tszining hisobotlarida: «Samarqand aholisi mohir savdogarlardir. O'g'il bola besh yoshga to'lar ekan, unga savod o'rgata boshilaydilar», - deb qayd qilingan. Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»da ham ta'lim-tarbiya, axloq-odob masalalariga alohida e'tibor berilgan. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni aqliy tarbiyalash vazifalarini jamiyatimizning ijtimoiy talablariga va insonning aqliy rivojlanish mohiyati va tabiatiga asoslanib ishlab chiqadi.

Aqliy tarbiyaning asosiy vazifalari:

1. Bolalar hayoti davomida duch keladigan tabiat va jamiyat to'g'risidagi bilimlarini, ilmiy qarashni shakllantirish.
2. Aqliy faoliyat, bilish jarayonlari va qobiliyatlarini, iqtidorlarini aqliy jarayonning har xil turdagi usullarini rivojlantirish.
3. Mustaqil bilish qobiliyatlarini, aqliy mehnat madaniyatini rivojlantirish.
4. Aqliy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish.

Aqliy rivojlanish - o'qituvchilarning aqliy kuchlarni rivojlantirish va bola haqida fikrlovchilar, aqliy harakatlar va kognitiv qobiliyatlar tizimini shakllantirish bo'yich maqsadli faoliyati.

Bola rivojlanishiga aqliy tarbiya bilan bir qatorda bilish jarayonlari ham tasir o'tkazadi. Masalan: bola olmani yaxlit bir buyum tarzida tasavvur qilishi uchun

birdaniga bir nechta analizator: ko'rish, sezish va hid bilish analizatorlaridan foydalanadi. Analizatorlar bir vaqtning o'zida birdaniga ishlashi buyumning xossasi va belgilarini aniqroq hamda to'laroq bilish imkonini beradi. Shuning uchun katta yoshdagi kishilar bolani ilk yoshlik chog'idan boshlaboq, aqliy jihatdan to'g'ri tarbiyalash maqsadida buyumlarni ko'proq analizatorlar yordamida idrok qilishga imkon tug'dirishlari, analizatorning rivojlanishiga, yani bola sensor madaniyatiga alohida e'tibor berishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Andreev V.I. Pedagogika: Proc. ijodiy o'z-o'zini rivojlantirish kursi / V.I. Andreev - 2-nashr. - Qozon: "Innovatsion texnologiyalar markazi", 2010 - 608 b.
2. Anikeeva N.P. O'yin ta'limi. M.: Eksmo, 2008. - 322 b.
3. Belkin A.S. Yosh pedagogikasining asoslari: Prok. talabalar uchun nafaqa. yuqoriroq ped. darslik bosh / A.S. Belkin - M.: Akademiya, 2008. - 192 p.
4. Blonskiy P.P. Xotira va fikrlash: Kitobda. sevimli. aqldan ozgan. ishlab chiqarish. - M.: Oliy maktab, 2011. - 404 b.
5. Bojovich L.I. Tanlangan psixologik ishlar / Ed. DI. Feldshteyn. M.: MPSI, 2014. - 710 b
6. Bojovich L.I. Shaxs va uning bolalik davrida shakllanishi. M.: Vlados, 2009. - 512 p.
7. Bondarenko A.K., Matusik A.I. Bolalarni o'yinda tarbiyalash. M.: Akademiya, 2009. - 256 b.
8. Bordovskaya N.V., Rean A.A. Pedagogika: Universitetlar uchun darslik / N.V. Bordovskaya, A.A. Rean - Sankt-Peterburg: Piter, 2008. - 304 p.
9. Venger L.A. Rolli o'yin va bolaning aqliy rivojlanishi // O'yin va uning maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishidagi roli: Sat. ilmiy ishlar. - M.: MGU, 2008. - 127p.
10. Vygotskiy L.S. Bolalar psixologiyasi // Sobr. t.: 6-jildda M.: Logos, 2009. - 630 b.
11. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya//Psixologiya: klassik asarlar. M.: MGU, 2010. - 710 b.
12. Gafitulin T.M. Bolaning o'yin va shaxsiyatini rivojlantirish // Pedagogika + TRIZ: Sat. o'qituvchilar, o'qituvchilar, ta'lim menejerlari uchun / Ed. A.A. Jina. - M.: Vita-Press, 2013. - Nashr. 5. - S. 40-44.
13. Jukovskaya R.I. O'yin va uning pedagogik ahamiyati. M.: Aspekt-Press, 2008. - 218 b.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964367>

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛИЗАЦИИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Эргашев Жахонгир Маманазарович,

преподаватель Ташкентского университета прикладных наук

***Аннотация.** В рассмотренном уроке раскрыт принцип индивидуального и дифференцированного подхода при составлении заданий к уроку. Дифференцированный подход осуществляется с учётом уровня возможностей ребёнка. Разно уровневые задания также способствуют работе по принципу - задания направлены на развитие самостоятельности учащихся.*

***Ключевые слова.** Современные тенденции, реализация, дифференцирован, подход, изучения предмета технологии, в процессе, инклюзивного образования.*

MODERN TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF A DIFFERENTIATED APPROACH TO STUDYING THE SUBJECT OF TECHNOLOGY IN THE PROCESS OF INCLUSIVE EDUCATION

Ergashev Jakhongir Mamanazarovich,

teacher of the Tashkent University of Applied Sciences

***Abstract.** The lesson under consideration reveals the principle of individual and differentiated approach in compiling assignments for the lesson. The differentiated approach is implemented taking into account the level of the child's capabilities. Multi-level assignments also contribute to work on the principle - assignments are aimed at developing students' independence.*

***Key words.** Modern trends, implementation, differentiated, approach, studying the subject of technology, in the process of inclusive education.*

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA TEXNOLOGIYA FANINI O'RGANISHGA DIFFERENTIALANGAN YONDORLANISHNI TASHKIL ETISHINING ZAMONAVIY TENDENTLERI

Ergashev Jaxongir Mamanazarovich,

Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ko'rib chiqilayotgan dars dars uchun topshiriqlarni tuzishda individual va differentsial yondashuv tamoyilini ochib beradi. Differentsial yondashuv bolaning qobiliyat darajasini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Ko'p bosqichli topshiriqlar, shuningdek, topshiriqlar o'quvchilarning mustaqilligini rivojlantirishga qaratilganligi tamoyiliga asoslangan ishni osonlashtiradi.

Kalit so'zlar. Inklyuziv ta'lim jarayonida zamonaviy tendentsiyalar, amalga oshirish, tabaqalashtirilgan, yondashuv, texnologiya mavzusini o'rganish.

В соответствии с принципом работы «От простого к сложному», важно также придать знакомым действиям детей новую форму. Так, при выполнении работы «Бутылка с кораблём», дети выполняют не сложную фигуру, многие знают, как сложить корабль из бумаги. Но в таком оформлении этот кораблик выглядит гораздо более привлекательно, работу можно кому-то подарить, как открытку. Кто из детей ещё не знаком со схемой изготовления корабля в этой работе научится его делать, а кто знаком, закрепит известные приёмы работы. Это также отражает принцип дифференцированного подхода, чуть ниже остановимся на нём подробнее[7].

Работа с корабликом является одной из первых, выполняемых всем классом при работе в технике оригами. Она, так же как и начальный урок, позволяет педагогу ещё раз оценить навыки детей, увидеть, кому из них нужно уделить больше внимания. Рассмотрим на примере этой работы структуру урока, посвящённого «Оригами». План - конспект урока оригами «Бутылка с кораблём». Структура урока Урок № 2 Класс - 4 Тема урока - оригами как искусство, что я знаю об оригами? Объект труда - изготовление кораблика в технике оригами, закреплённого на бумажной бутылке Оборудование - бумага

белого и голубого цветов, ножницы, линейка и карандаш[4]. Цель - учить использовать известные приёмы работы для выполнения новых изделий Задачи:

- продолжать развивать навыки работы в технике оригами, учить читать и анализировать знаковые схемы выполнения поделки с помощью учителя и самостоятельно;
- продолжать развивать целостное и структурное восприятие;
- продолжать развивать зрительную и кинематическую память;
- способствовать развитию концентрации и устойчивости внимания;
- продолжать развивать пространственное мышление, конструктивность мышления;
- способствовать достижению учащимися уровня самостоятельного творчества;
- способствовать развитию художественного вкуса, эстетического восприятия, коммуникативной культуры, овладения способами познания и практической деятельности[6].

Принципы - наглядность, систематичность, постепенное повышение уровня сложности, индивидуальный и дифференцированный подход к учащимся, принцип развития самостоятельности у учащихся Методы - словесные, наглядные, практические Форма обучения - фронтальная Время - 40 минут План конспект урока

I. Организационный момент, включающий процесс раздачи папок с материалами и инструментами. (примерное время 3 - 5 минут) - Активизация внимания и настрой учащихся на трудовую деятельность.

II. Сообщение теоретических сведений по новой теме. (5 - 10 минут) Поскольку дети уже знакомы с оригами, один из учащихся заранее, в виде индивидуальной работы, выполняет сообщение на заданную тему. «Оригами, что это? Складывание из бумаги - настоящее искусство. Называется оно ОРИГАМИ. Это японское слово. Ведь первыми делать из бумаги разные фигурки стали именно японцы. Случилось это очень давно - много веков назад. Слово ОРИГАМИ так и переводится - «Сложенная бумага» [7].

Раньше оригами занимались только японцы. Сейчас оригами начинают увлекаться дети и взрослые. Они не только учатся складывать, известные

модели, но и начинают изобретать собственные. Возникли клубы и кружки любителей складывания из бумаги. Появились книги и журналы, посвящённые оригами» [9]

III. Вводный инструктаж. (3 - 5 минут) Объяснение учащимся техники безопасности, в виде ответов учащихся, поскольку в 4 классе дети уже хорошо знают о технике безопасности и учитель только напоминает о её соблюдении.

1. Работать ножницами и другими режущими инструментами необходимо только по его прямому назначению.

2. Рабочую зону стола содержать в чистоте.

3. Внимательно слушать и следить за действиями учителя при объяснении материала.

Здесь же, на этом этапе, учащиеся составляют список правил, которые нужно знать и помнить любому оригамисту. Правила утверждаются сообща, принимаются к исполнению всеми учащимися, записываются на общий лист, закреплённый на доске.

Главные правила юных оригамистов, приняты и утверждены учащимися 4 класса «Б» в сентябре 2023 года.

1. Готовить квадраты для работы на уроке дома заранее.

2. Старайся работать молча, чтобы не отвлекать одноклассников. Нужно попросить совета - подними руку.

4. Если учитель или твой одноклассник держит фигурку, показывая определённые этапы работы, держи свою также.

5. проводи складывание на парте (или на столе).

6. Кто-то просит помочь - помоги.

7. Поработал? Убери за собой мусор, а нужные материалы сложи в папку.

IV. Самостоятельная работа учащихся. (20 - 30 минут) Изделие - это классическая модель - кораблик. В соответствии с принципом дифференцированного и индивидуального подхода, учитель делит класс на 2 группы. Одна группа, дети с низким уровнем навыков практической

деятельности, вторая группа - средний и высокий уровень. Внутри второй группы выделяют подгруппы. Детям со средним уровнем развития практических навыков, даются схемы изготовления.

Разница в схемах состоит в том, что самый высокий уровень это только графические значки, отражающие операции, а на схеме листа А под каждой схемой есть словесное описание, как эту операцию выполнить. Группа, работающая под руководством учителя, повторяет его действия. 1. Ученики повторяют действия учителя, т.е. следят и выполняют последовательные этапы загиба бумаги. 2. Запоминают процесс выполнения изготовления.

V. Текущий инструктаж (во время самостоятельной работы учащихся). Проверка соблюдения правил безопасности учащимися и помощь советами и подсказками во время выполнения оригами. Когда группа, работающая с учителем, закончила изготовление корабля, учитель спрашивает, как продолжить работу? Как закрепить корабль в бутылке и т.д. после обсуждения дети выполняют завершающий этап изготовления поделки.

VI. Заключительный инструктаж (к окончанию урока). Подведение итогов: задание ученикам вопросов по теме данного урока, оценивание изготовленных изделий.

VII. Домашнее задание (3 - 5 минут). Первой группе класса необходимо выполнить дома и принести на следующий урок все те изделия из бумаги, которые они умеют делать, используя лишь метод загиба (самолётики, кораблики и т. д.). Другой же группе необходимо выполнить аналогичное задание, но при этом по возможности раскрасить свои изделия, используя краски, карандаши, фломастеры или же применить цветную бумагу. Дети сами выбирают, задание какой группы выполнять.

VIII. Уборка помещения. Наведение порядка и разложение инструментов по своим местам. Занятие оригами интересно детям и доставляет им огромное наслаждение. Оригами развивает конструктивное мышление, способность комбинировать, пространственное мышление, чувство формы, творческое

воображение, художественный вкус и самое главное - творческие способности. Использование занимательных иллюстраций - схем, иллюстрирующих этапы работы, позволяют организовать более эффективно восприятие материала. Используя эти материалы, ребёнок легко выполняет этапы работы[11].

Также используются технологические карты и образцы изделий, выполненные в технике оригами. При объяснении последовательности выполнения работы, учителю важно проводить подробный инструктаж, предотвращающий ошибки. В силу возраста детям ещё трудно самостоятельно контролировать свою работу. К тому же, младший школьник ещё не в совершенстве владеет техникой складывания листа бумаги. Выполнить каждый этап работы без ошибок, с большой точностью определяя на глаз необходимые преобразования бумаги, не отвлекаясь и не теряя основную линию работы - это целый комплекс, который ребёнку нужно освоить[12].

Проведённое исследование наглядно показывает, что недостаточно просто периодически показывать детям схемы, следуя только принципу «от простого к сложному». Одного этого принципа не хватит, чтобы развить хорошие трудовые навыки, тонкую моторику руки, глазомер. Только комплексная работа, проведённая в экспериментальной группе, может дать значительные результаты по освоению детьми техники оригами. Заключение. Уже не первое поколение детей конструирует из цветной бумаги модели предметов и объектов окружающей их действительности: кораблики, шапочки, птицы, кошелёчки. Все эти фигурки потом используются для игры, для этого дети и занимаются оригами. Такие игрушки отсекают второстепенные признаки объектов, отражая характерные признаки в обобщённом виде, выделяются только самые яркие детали. Угловатая, слегка условная форма поделок связана со специфической обработкой исходного материала, бумаги.

В результате анализа научной литературы по проблеме исследования, я пришла к выводу, что в младшем школьном возрасте успешное обучение школьников конструированию на уроках «Технологии» на основе

последовательного решения задач, предполагает обеспечение в процессе преподавания тех общепедагогических условий, которые необходимы для интенсивного развития конструктивной деятельности. Эти общепедагогические условия представляют собой нечто иное, как реализацию принципов общей дидактики на уроках «Технологии» - с учетом специфики этого учебного предмета, задач его преподавания, его содержания, своеобразия используемых методов и приемов обучения. Развитие активности школьников на уроках «Технологии» предполагает, прежде всего, создание на каждом из этих уроков педагогических условий, необходимых для ее проявления, и затем последовательную – от урока к уроку, перестройку этих условий с целью обеспечения постепенного нарастания требований к учащимся, к проявляемой ими активности, к уровню их творческих работ.

Литература

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyacini tasdiqlash to‘g‘ricida”gi PF-6097-con Farmoni. www.lex.uz.
3. Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. Science And Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434
4. Djumayev M.I Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173
5. Djumayev M.I The transformation of the english language’s variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607>
6. Djumaev M.I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appli*, 2023 Volume 2(2): 1-5 ISSN: 2754-6705

7. Джумаев М.И. Перспективы совершенствования преподавания математики в школе, колледже и вузе Республики Узбекистан. Ямало.Нанецк Россия «Профессиональное образование арктических регионов» № 1, МАРТ, 2023. № 6(147) 3-6 ст <https://arctic-journal.ru/index.php/>

8. Djumaev M.I. Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. Received: March 28, 2023; Accepted: April 03, 2023, Published: April 22, 2023 ISSN: 2754-6705 1-5

9. Жумаев М. The basis directions of the accomplishment of preraratory concretion of future teachers in modernization of education. Журнал. Германия. №4 2011 г. AVICNNA. ISSN-2192-3315. 2011. 54-59

10. Жумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании. Журнал ВГПУ. №4 . 2011 год ISSN 2078-8827. 21-23 с.

11. Гальперин П.Я., Эльконин Д.Б. К анализу теории Пиаже Ж. о развитии детского мышления. //Послесловие, Флейвел Д.Л. Генетическая психология Жана Пиаже.-М. 1967.- С.596-621.

12. Зак А.З. Развитие теоритического мышления младших школьников. –М., 1984.-152 с.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964382>

ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ «РОБОТОТЕХНИКА» И «ТЕХНОЛОГИЯ» В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КОНСТРУИРОВАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Джумаев Жасур Маманазарович,

преподаватель Ташкентского университета прикладных наук

***Аннотация.** Обучение школьников строится с учетом освоения конкретных технологических операций в ходе создания изделий из различных материалов и овладения первоначальными умениями проектной деятельности. Виды практической деятельности и последовательность практических работ определяются возрастными особенностями учащихся и построены на основе постепенного увеличения степени технологической сложности изготавливаемых изделий и с учетом возможности проявления учащимися творческой инициативы и самостоятельности.*

***Ключевые слова.** Робототехника, технология, развития навыков, конструкция, обучения, воспитания, начальных классов.*

POSSIBILITIES OF THE COURSE "ROBOTICS" AND "TECHNOLOGY" IN THE PROCESS OF DEVELOPING DESIGN SKILLS OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Djumayev Jasur,

teacher of the Tashkent University of Applied Sciences

***Abstract.** The training of schoolchildren is built taking into account the development of specific technological operations in the course of creating products from various materials and mastering the initial skills of project activities. The types of practical activities and the sequence of practical work are determined by the age characteristics of the students and are built on the basis of a gradual increase in the degree of technological complexity of the manufactured products and taking into account the possibility of students demonstrating creative initiative and independence.*

***Key words:** Robotics, technology, development of skills, design, training, education, primary school.*

BOSHLANFICH SINF O'QUVCHILARINI ROBOTATEXNIKA VA TEKNOLOGIYA FANLARIDAN KUNSTRUKSIYALASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI

Djumayev Jasur Mamanazarovich,

Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Maktab o'quvchilarini o'qitish turli materiallardan mahsulotlar yaratish va loyiha faoliyatining dastlabki ko'nikmalarini o'zlashtirish jarayonida aniq texnologik operatsiyalarni ishlab chiqishni hisobga olgan holda tuzilgan. Amaliy faoliyat turlari va amaliy ishlarning ketma-ketligi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab belgilanadi va ishlab chiqarilgan mahsulotlarning texnologik murakkablik darajasini bosqichma-bosqich oshirish asosida va talabalarning ijodiy tashabbuskorligi va mustaqilligini ko'rsatish imkoniyatini hisobga olgan holda quriladi.

Kalit so'zlar. Robototexnika, texnologiya, ko'nikmalarni rivojlantirish, dizayn, o'qitish, ta'lim, boshlang'ich maktab.

Робототехника и технология, с позиций социализации учащихся, занимает ключевое место в системе общего образования, ее изучение начинается в начальной школе, продолжается на ступени основного общего образования и завершается на базовом или профильном уровне на старшей ступени общего образования. Обеспечивает в системе общего образования формирование у школьников технологической компетентности. Способствует развитию способностей к созидательной, преобразовательной деятельности, подготовке к решению практических задач[3].

В системе начального обучения трудовая деятельность является одним из важных факторов развития ребенка: нравственного, умственного, физического, эстетического.

Именно в начальных классах закладываются основы социально активной личности, проявляющей интерес к трудовой деятельности, самостоятельности, уважения к людям труда и другие ценные качества, способствующие усвоению требований жизни и утверждению в ней.

Целью курса технологии в начальных классах – развитие творческой, активной личности, проявляющей интерес к техническому и художественному творчеству и желание трудиться.

Эта цель обуславливает следующие задачи:

- развитие сенсорных и умственных способностей, нравственное, эстетическое, экономическое и экологическое воспитание;
- формирование склонностей и интересов, воспитания поведения учащихся;
- формирование у учащихся практических навыков художественной обработки различных материалов, конструирования и моделирования, обращение с простейшими орудиями труда; развитие творческой самостоятельности, элементов технического мышления;
- целенаправленного и систематического формирования умений, навыков планирования трудовых действий, самостоятельного и взаимного контроля оценки своего и чужого труда, самообслуживания.

Программой трудового обучения в начальной школе предусмотрено знакомство учащихся с различными видами труда, а именно:

- сельскохозяйственным трудом;
- бытовым трудом;
- основами художественной обработки различных материалов;
- трудом самообслуживания;
- техническим трудом и техническим моделированием.

Деятельностный подход к построению процесса обучения технологии является основной характерной особенностью этого учебного предмета. Это способствует формированию у младших школьников не только представлений о взаимодействии человека и окружающего мира, о роли трудовой деятельности людей в развитии общества, но и позволяет сформировать у них начальные технологические знания, важнейшие трудовые умения и навыки[8].

Обучение школьников строится с учетом освоения конкретных технологических операций в ходе создания изделий из различных материалов и овладения первоначальными умениями проектной деятельности. Виды практической деятельности и последовательность практических работ определяются возрастными особенностями учащихся и построены на основе постепенного увеличения степени технологической сложности изготавливаемых изделий и с учетом возможности проявления учащимися творческой инициативы и самостоятельности[5].

При отборе конкретного содержания обучения принципиально важное значение имеют социально-нравственные аспекты трудовой деятельности, личностная и общественная значимость создаваемых изделий.

Характерными особенностями учебного предмета технологии являются: практико-ориентированная направленность содержания обучения; применение знаний полученных при изучении других образовательных областей и учебных предметов для решения технических и технологических задач; применение полученного опыта практической деятельности для выполнения домашних трудовых обязанностей.

В процессе обучения технологии в начальной школе реализуются следующие цели:

- развитие сенсорики, мелкой моторики рук, пространственного воображения, технического и логического мышления, глазомера; способностей ориентироваться в информации разного вида;
- освоение знаний о роли трудовой деятельности человека в преобразовании окружающего мира, первоначальных представлений о мире профессий;
- овладение начальными технологическими знаниями, трудовыми умениями и навыками, опытом практической деятельности по созданию личностно и общественно значимых объектов труда; способами планирования и организации трудовой деятельности, объективной оценки своей работы;

умениями использовать компьютерную технику для работы с информацией в учебной деятельности и повседневной жизни;

– воспитание трудолюбия, уважительного отношения к людям и результатам их труда, интереса к информационной и коммуникационной деятельности; практическое применение правил сотрудничества в коллективной деятельности.

Предмет «Технология» изучается во всех классах начальной школы, тем самым обеспечивается целостность образовательного процесса и преемственность в обучении между начальным и основным звеном образования.

В новом федеральном компоненте государственного стандарта по технологии для начального общего образования выделены следующие содержательные линии, которые реализуют концентрический принцип изучения, дают возможность постепенно углублять и расширять программный материал: общетрудовые знания, умения и способы деятельности, технология изготовления изделий из различных материалов опыт практической деятельности, домашний труд, практика работы на компьютере[7].

В содержании курса трудового обучения занимает раздел «Основы художественной обработки различных материалов», он включает в себя овладение учащимися простейшими способами и приемами работы с различными материалами, имеет направленность на приобщение детей к различным видам народных промыслов, развитие творческих способностей и эстетическое воспитание младших школьников.

В процессе изучения курса технологии у детей формируется понятие о технологии, как:

– мастерстве, умении выполнять интересные творческие задания;

– процессе превращения ненужных материалов и сырья в нужный продукт;

– способах преобразования человеком того, что дает ему природа для жизни;

- способах создания условий для комфортной жизни;
- науке о преобразовании материалов, сырья и энергии в необходимый продукт.

В начальных классах учащиеся знакомятся с технологическими процессами изготовления различных изделий, учатся находить рациональный и кратчайший путь к решению учебных и жизненных практических задач. Это дает возможность быстро перейти от репродуктивного к продуктивному, творческому обучению, а также сформировать умения и навыки, необходимые для дальнейшего технологического образования[10].

В младшем школьном возрасте происходит постепенная смена ведущей деятельности, переход от игровой деятельности к учебной. При этом игра еще сохраняет свою ведущую роль. Исходя из этой особенности, игра должна стать основой для развития у учащихся навыков учебной деятельности.

Робототехника и технология под «игровыми технологиями» понимается обширная группа методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. В отличие от игр вообще «педагогическая игра» обладает существенным признаком – четко поставленной целью и соответствующим педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы, выделены в явном виде или косвенном виде и характеризуется учебно-познавательной направленностью.

Литература

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O‘RQ-637-son. <https://lex.uz/docs/5013007>
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi “Ilm fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyacini tasdiqlash to‘g‘ricida”gi PF-6097-con Farmoni. www.lex.uz.
3. Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. Science And Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434

4. Djumayev M.I Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173
5. Djumayev M.I The transformation of the english language's variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607>
6. Djumaev M.I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. J Mathe & Comp Appli, 2023 Volume 2(2): 1-5 ISSN: 2754-6705
7. Джумаев М.И. Перспективы совершенствования преподавания математики в школе, колледже и вузе Республики Узбекистан. Ямало.Нанецк Россия «Профессиональное образование арктических регионов» № 1, МАПТ, 2023. № 6(147) 3-6 ст <https://arctic-journal.ru/index.php/>
8. Djumaev M.I. Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. Received: March 28, 2023; Accepted: April 03, 2023, Published: April 22, 2023 ISSN: 2754-6705 1-5
9. Жумаев М. The basis directions of the accomplishment of preraratory concretion of future teachers in modernization of education. Журнал. Германия. №4 2011 г. AVICNNA. ISSN-2192-3315. 2011. 54-59
10. Жумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании. Журнал ВГПУ. №4 . 2011 год ISSN 2078-8827. 21-23 с.
11. Гальперин П.Я., Эльконин Д.Б. К анализу теории Пиаже Ж. о развитии детского мышления. //Послесловие, Флейвел Д.Л. Генетическая психология Жана Пиаже.-М. 1967.- С.596-621.
12. Зак А.З. Развитие теоретического мышления младших школьников. –М., 1984.-152 с.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964411>

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЕ СЛОЖНЫХ ЗАДАЧ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Усканова Шахноза

Магистрант 1-го курса. СОП КФУ при ТГПУ им.Низами

Аннотация. Рассматриваются вопросы об умственных способностях судят не потому, что человек может усвоить по подражанию, а по тому, что он может достигнуть самостоятельно при решении новых проблем, что осуществляется продуктивным мышлением.

Ключевая слова. Психология, развития, мышления, наука и техника, обучения, младших школьников, способ, процесс.

Annotation. Questions about mental abilities are judged not because a person can imitate by imitation, but by what he can achieve independently when solving new problems, which is accomplished by productive thinking.

Key words. Psychology, development, thinking, science and technology, learning, junior schoolchildren, way, process.

Стратегия нового Узбекистана действий будет реализована в пять этапов, каждый из которых предусматривает утверждение отдельной ежегодной Государственной программы по ее реализации в соответствии с объявляемым наименованием года. Как отмечается в документе, всесторонний анализ пройденного Узбекистаном этапа независимого развития, а также изменяющаяся конъюнктура мировой экономики в условиях глобализации требуют выработки

и реализации «кардинально новых идей и принципов дальнейшего устойчивого и опережающего развития страны» [2,49].

Более развитые школьники имеют возможность работать над материалом повышенной трудности, самостоятельно решать адекватные их возможностям проблемы. Менее развитые получают более подробные объяснения от учителя, решают задачи постепенно повышающейся трудности с некоторой помощью со стороны, усваивают новый материал, продвигаются в своем развитии, нередко переходя в группы с более высоким уровнем.

Проблемности и другие принципы развивающего обучения не могут быть реализованы без учета возрастных и индивидуальных особенностей мышления детей. Возрастным особенностям интеллектуального развития посвящено немало исследований [5,35]. В них выявлена стадийность развития интеллекта, дана характеристика каждой стадии в зависимости от ведущего вида мыслительной деятельности.

На первой стадии ведущим является наглядно-действенное, практическое мышление, которое осуществляется в конкретной ситуации в процессе практических действий с реальными предметами. У маленьких детей это « мышление руками». Ребенок познает особенности предметов по мере того, как руками разбирает их на части, соединяет друг с другом, т.е. действует с предметами.

На второй стадии преобладает наглядно-образное мышление; оно позволяет решать задачи на основе оперирования уже не реальными предметами, а образами восприятия и представлений, содержащимися в детском опыте.

Связь мышления с практическими действиями хоть и сохраняется, но не является такой прямой, непосредственной, как раньше. Чтобы решать задачи, ребенок должен отчетливо воспринимать, наглядно представлять рисуемую в них ситуацию.

На третьей, высшей стадии развития ведущую роль в мыслительной деятельности приобретает отвлеченное, абстрактно-теоретическое мышление.

Мышление выступает здесь в форме отвлеченных понятий и рассуждений, отражающих существенные стороны познаваемой действительности, закономерные связи между ними. Овладение в ходе усвоения основ наук понятиями, законами, теориями, оказывает значительное влияние на умственное развитие школьников. Оно раскрывает богатые возможности самостоятельного творческого приобретения знаний, их широкого применения на практике.

Гармоничное развитие личности предполагает активизацию всех видов мышления, их совершенствование.

Необходимость развивать различные виды мыслительной деятельности вытекает и из специфики продуктивного, творческого мышления.

В продуктивной мыслительной деятельности в тесном взаимодействии выступают ее различные компоненты (и практические, и образовательные, и понятийные), а преобладание одного из них определяется личностными особенностями психики учащихся. В соответствии с этим в обучении должен реализоваться принцип гармонического (оптимального для индивида, стимулирующего его способности) развития различных компонентов мышления[6].

Под влиянием современных психологических исследований в последнее десятилетие в качестве одного из путей повышения развивающего эффекта обучения был сформулирован принцип специального формирования приемов умственной деятельности. Прежде всего было обращено внимание на обучение школьников правильным приемам логического мышления (в соответствии с законами формальной логики), а позднее - на вооружение их алгоритмами решения различного типа задач.

Специфика творческих задач предполагает использование вспомогательных приемов анализа - «эвристических». К таким приемам относится прием конкретизации, когда решающий придает абстрактным данным более конкретную форму. Наиболее распространен прием варьирования, облегчающий выявлению функциональных связей между данными. Этот прием заключается в том, что решающий произвольно отбрасывает или изменяет величину одного из

данных (а иногда и нескольких) и на основе логического рассуждения выясняет, какие следствия вытекают из такого преобразования, как отразилось изменение одного из данных на остальных.

Противоположным приемом графического анализа является прием абстрагирования, когда решающий отбрасывает конкретные детали, «оголяя» данные и соотношение между ними. Широко используется при решении проблем приемы аналогии, постановки аналогичных вопросов.

Формирование приемов мыслительной деятельности алгоритмического типа, ориентированной на формально логический анализ задач, закономерно приводящей к выбору соответствующего конкретного способа решения, является необходимым, но недостаточным условием развития мышления. Необходимы такие приемы, во-первых, потому, что содействуют совершенствованию репродуктивного мышления как важного компонента творческой деятельности. Во-вторых, эти приемы - тот фонд знаний, из которого решающий может черпать «строительный материал» для создания способов решения новых для него задач. Недостаточность же таких приемов заключается в том, что, не соответствуя специфики продуктивного мышления, они не стимулируют интенсивное развитие именно этой стороны мыслительной деятельности[7].

Данные приемы соответствуют самой природе, специфике творческого мышления.

В психологических работах, непосредственно связанных с проблемами продуктивного творческого мышления, немало внимания уделяется описанию отрицательной роли прошлого опыта, который может препятствовать, тормозить движение в принципиально новом направлении, подчеркивается необходимость преодоления «барьера прошлого опыта».

В существовавшей ранее практике обучения закрепление знаний главным образом связывалось с тренировкой, с числом повторений, от которого, как полагали, прежде всего зависит прочность знаний. Современные исследования

показали, что нет прямой связи между количеством повторений и прочностью знаний, что закрепление знаний представляет собой весьма сложную анемическую деятельность, в которой память и мышление выступают в неразрывной связи. Ее результат зависит главным образом от степени активности сознания при усвоении, от характера осуществляемой мыслительной деятельности и подлежащего усвоению материала.

Для реализации возможностей продуктивного мышления необходимо не только наличие знаний в оперативной памяти, обеспечивающей решение данных конкретных задач, но и перевод их в постоянную память для длительного хранения, в целях дальнейшего использования в соответствующих ситуациях.

Несомненно, продуктивное мышление предполагает выход за пределы уже имеющихся знаний. Однако, чтобы открывать новые, отвергать уже известное, необходимо владеть этим известным, иметь достаточно широкий объем знаний, достаточных для движения вперед и находящихся в состоянии готовности к актуализации в соответствии с поставленной перед человеком целью.

В соответствии с этим одним из принципов развивающего обучения заслуживает внимания специальная организация мнемической деятельности, обеспечивающей осознанность и прочность усваиваемых знаний.

Формирование прочных знаний, готовых к использованию в различных ситуациях, при решении новых проблем, способствуют как прямая установка на запоминание знаний и специальное обучение, составляющих основу учебного предмета, так и специальное обучение рациональным приемам мнемической деятельности. Таковы основные принципы обучения, направленные на развитие продуктивного мышления.

Существуют некоторые возрастные особенности развития продуктивного мышления школьников. Поэтому развитие продуктивного мышления можно разделить на основные уровни, этапы.

Нулевой уровень характеризуется непродуктивностью. Будучи поставлены перед необходимостью самостоятельного добывания знаний, решения новой для

себя проблемы, учащиеся, находящиеся на этом уровне, механически воспроизводят отдельные конкретные ситуации, на основе которых должна быть решена проблема, или формируют хорошо знакомые им положения, ассоциативно связанные с этими ситуациями. Они проявляют даже некоторую мыслительную активность, осуществляя отдельные пробы решения проблем. Однако это случайные, механические пробы-манипуляции, которые отличаются не столько своим начальным звеном - действием, сделанным наугад (таким может быть первый шаг продуктивного мышления), сколько конечным - реакцией на подкрепление. Последняя не имеет характера целевых аналитико-синтетических действий, направленных на получение информации, помогающей решению.

Это скорее реакция эмоциональная («Угадал! Не угадал!»), вызывающая далее такие же случайные пробы. Быстрая смена и самих проб, и признаков, выделяемых в качестве существенных, указывает на неустойчивость деятельности, ее быструю изменчивость под влиянием случайных воздействий. Такое мышление непродуктивно, так как не приводит к выделению сколь-нибудь значимых для решения проблемы признаков и отношений между ними ни в словесно-логическом, ни в интуитивно-практическом плане.

Развитие собственно продуктивного мышления начинается с его интуитивно-практического компонента.

На первом уровне учащимся оказывается доступным абстрагирование и обобщение существенных признаков воспринимаемых ситуаций без адекватного отражения этих процессов в слове, что обеспечивает возможность практического решения задач. Сначала это решение осуществляется на основе чувствительной интуиции, непосредственного видения в наглядной ситуации требуемого для решения задачи отношения между данными. Позднее, по мере накопления опыта, в решение включается интуиция, предполагающая осуществление ряда более сложных мыслительных операций без прямой опоры на наглядность и практические действия[10]. Тем самым обеспечивается более высокая

продуктивность решения задач, что говорит о повышении глубины, гибкости, устойчивости интуитивно-практического мышления. На этом уровне выражается лишь конечный результат - ответ на конкретный вопрос задачи, а сам процесс решения осуществляется подсознательно, остается без своего правильного отражения. Более того установка на осознание этого процесса оказывает тормозящее влияние на интуитивно-практический компонент мышления, снижая его продуктивность. В словесно-логическом плане сохраняются особенности, характерные для нулевого уровня: выделяются случайные признаки анализируемых ситуаций, репродуцируются прошлые знания, не опровергающие решение проблемы, и т.д. Мыслительная деятельность отличается своей неустойчивостью, легкостью перехода от одних действий к другим без достаточных тому оснований (подчас меняются случайно найденные объективно правильные действия на ошибочные и т.д.) [8].

На втором уровне развития продуктивного мышления школьников происходит сближение между интуитивно-практическим и словесно-логическими компонентами мышления. Повышается степень существенности отражаемых в слове признаков, уровень их обобщенности, становится выше осознанность мыслительной деятельности. Сначала возникает возможность осознания лишь одного из существенных признаков, на основе которого фактически решается проблема, но односторонняя ориентация на него приводит к ошибкам. Далее выделяются и другие признаки, однако, одновременная ориентация на них оказывается недоступной учащимся, что свидетельствует о все еще сохраняющейся неустойчивости мыслительной деятельности, трудности удержания в уме совокупности выделяемых признаков.

Постепенно мышление становится устойчивее, благодаря чему появляется возможность ориентации при решении задач не на один, а на все выделенные признаки, однако сами эти признаки оказываются как бы изолированными друг от друга без полного сознания реально существующей взаимосвязи между ними. Если на начальном этапе развития продуктивного мышления установка на

сознание процесса решения тормозило само решение, логика как бы подавляла, мешала интуиции, то на втором уровне логика выступает на передний план, процесс решения становится более развернутым, обоснованным. Хотя это не предохраняет от ошибочных проб, но сами пробы сочетаются с анализом ошибок и коррекцией решения.

На третьем уровне развития продуктивного мышления повышается степень существенности абстрагируемых и словесно формируемых знаков и уровень их собственности, легче осуществляется переход от прямых связей к обратным, изменение способа решения при его отрицательном подкреплении; решающий более устойчив к провоцирующему воздействию ярко выраженных случайных признаков в конфликтных ситуациях, свободнее переходит от интуитивно-практического решения проблемы к ее вербализации, он становится более экономичным. Эти изменения отражают большую сформированность положительных качеств продуктивного мышления: самостоятельности, глубины, гибкости, устойчивости, осознанности.

Таким образом, в генетическом плане развития продуктивное мышление идет от преобладания его интуитивно-практических компонентов к господству словесно-логических, обеспечивающих не только решение более высокого класса проблем, но и значительную широту применения вновь приобретенных знаний, большую свободу их использования при решении новых проблем. В личностном плане, т.е. в аспекте индивидуальных различий, продуктивное мышление выступает в виде интеллектуальных способностей к усвоению знаний или обучаемости. Развивающим может быть только обучение, соответствующее индивидуальному опыту детей и их потенциальным возможностям в приобретении новых знаний, их обучаемости.

Литература

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son.
<https://lex.uz/docs/5013007>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-oktabrdagi "Ilm fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyacini tasdiqlash to'g'rida"gi PF-6097-son Farmoni. www.lex.uz.
3. Djumayev M.I. The development of mathematical abilities in younger students. Science And Innovation International Scientific Journal Volume 2 Issue 1 January 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz/ 424-434
4. Djumayev M.I Formation of mathematical competence in future primary school teachers in the. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 issue 3 march 2023 uif-2022: 8.2 | issn: 2181-3337 | scientists.uz 165-173
5. Djumayev M.I The transformation of the english language's variants in contemporary great Britain. Educational process science and innovation international scientific journal volume 2 Issue 4 April 2023 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz 19-27 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7818607>
6. Djumaev M.I. (2023) Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. SRC/JMCA-123. *J Mathe & Comp Appli*, 2023 Volume 2(2): 1-5 ISSN: 2754-6705
7. Джумаев М.И. Перспективы совершенствования преподавания математики в школе, колледже и вузе Республики Узбекистан. Ямало.Нанецк Россия «Профессиональное образование арктических регионов» № 1, МАПТ, 2023. № 6(147) 3-6 ст <https://arctic-journal.ru/index.php/>
8. Djumaev M.I. Some Considerations of Teaching Mathematics Inuzbek Primary School. Journal of Mathematical & Computer Applications. Received: March 28, 2023; Accepted: April 03, 2023, Published: April 22, 2023 ISSN: 2754-6705 1-5

9. Жумаев М. The basis directions of the accomplishment of preraratory concretion of future teachers in modernization of education. Журнал. Германия. №4 2011 г. AVICNNA. ISSN-2192-3315. 2011. 54-59

10.рЖумаев М. Решение задач как средство развития творческого мышления учащихся. Технологии и методики в образовании. Журнал ВГПУ. №4 . 2011 год ISSN 2078-8827. 21-23 с.

11. Гальперин П.Я., Эльконин Д.Б. К анализу теории Пиаже Ж. о развитии детского мышления. //Послесловие, Флейвел Д.Л. Генетическая психология Жана Пиаже.-М. 1967.- С.596-621.

12.рЗак А.З. Развитие теоритического мышления младших школьников. — М., 1984.-152 с.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964423>

TA'LIMDA YANGICHA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV

Djumayev Mamanazar

Nizomiy nomidagi TDPU professori.

mamanazaruz@bk.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda matematikadan milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning ilmiy-metodik asoslari haqida mulohazalar suningdek, Respublika ta'lim inspeksiyasi tomonidan milliy o'quv dasturi loyihasi muhokamasi haqida so'z yurutamiz.

Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy, shaxsiy va jamiyatdagi kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan turli ko'rinishdagi malakalarni o'quvchilar tomonidan egallashni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuvda matematik ta'limning asosini amaliy, tadbiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishga qaratiladi.

Kalit so'zlar. Mulohaza, texnologiya, maqsad vazifa, o'quv dasturi, ta'lim standarti, boshlang'ich ta'lim, matematika, bilim va ko'nikma.

НОВЫЙ ПОДХОД К ОБРАЗОВАНИЮ, ОСНОВАННЫЙ НА КОМПЕТЕНТНОСТЯХ

Джумаев Маманазар

профессор ТГПУ имени Низами.

Аннотация. В этой статье мы обсуждаем научно-методические основы реализации национальной учебной программы по математике в начальной школе, а также обсуждение проекта национальной учебной программы Республиканской инспекцией образования.

Компетентностный подход к математическому образованию предполагает приобретение учащимися различных навыков, которые позволяют им эффективно действовать в ситуациях, возникающих в профессиональной, личной и общественной жизни. Таким образом, компетентностный подход направлен на усиление практического применения основ математического образования.

Ключевые слова. обратная связь, технология, цели, учебная программа, образовательные стандарты, начальное образование, математика, знания и навыки.

A NEW COMPETENCY-BASED APPROACH TO EDUCATION

Djumaev Mamanazar

is a professor at the Nizami State Pedagogical University.

Annotation. *In this article, we discuss the scientific and methodological foundations for the implementation of the national curriculum in mathematics in primary school, as well as the discussion of the draft national curriculum by the Republican Inspectorate of Education.*

A competency-based approach to mathematics education involves the acquisition by students of various skills that allow them to act effectively in situations that arise in their professional, personal and social life. Thus, the competence-based approach is aimed at strengthening the practical application of the foundations of mathematical education.

Key words: *feedback, technology, goals, curriculum, educational standards, primary education, mathematics, knowledge and skills.*

Prezident Shavkat Mirziyoevning «Yangi O‘zbekiston Strategiyasi» nomli kitobi chop etildi. Unda Yangi O‘zbekiston va Uchinchi Renessansni qurish bo‘yicha qilinayotgan ishlar va milliy taraqqiyot istiqbollari haqida fikr yuritiladi.

Ma’lumki, mamlakatimiz ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilmfan sohasi rivojini jadallashtirish maqsadida Prezident farmoni loyihasi ishlab chiqildi[1].

Matematika olamni, dunyoni bilishning asosi bo‘lib, tevarak-atrofimizdagi voqea va hodisalarning o‘ziga xos qonuniyatlarini ochib berishda juda katta ahamiyatga egaki, matematik bilimlarsiz ishlab chiqarish va fanning rivojlanishini tasavvur qilib bo‘lmaydi. Shuning uchun ham *matematik madaniyat* — umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi[4].

Matematika fanini o‘qitishdan ko‘zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

- o‘quvchilarda kundalik faoliyatda qo‘llash, fanlarni o‘rganish va ta’lim olishni davom ettirish uchun zarur bo‘lgan matematik bilim va ko‘nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

- jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Matematika fani o'qituvchilarining kasbiy mahoratini oshirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

Matematika fani o'qituvchilarining fan bo'yicha bilim, ko'nikma va mahoratini uzluksiz yangilab borish, zamonaviy talablarga muvofiq ta'lim sifatini ta'minlash uchun zarur darajada kasbiy tayyorgarlikni an'anaviy va masofaviy shakllardan fodalanib oshirishiga sharoit yaratish;

o'qituvchilarda mustaqil fikrlash, ilmiy tadqiqot va ijodkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish, ularning pedagogik nufuzini oshirish va kompetentligini rivojlantirib borish;

o'qituvchining shaxsiy va kasbiy axborot maydonini yaratish ko'nikmalarini shakllantirish, ularining o'z pedagogik faoliyatida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, onlayn va oflayn, video va televizion darslarni tayyorlash va o'tkazish ko'nikmalarini zamon talabidan kelib chiqib takomillashtirib borish;

dars jarayonida ilg'or ta'lim-tarbiya texnologiyalari va jahon tajribasidan foydalanish ko'nikmalarini mustahkamlash. Matematika fanini o'qitishdan ko'zlangan zamonaviy maqsad va vazifalar quyidagilardan iborat:

□ o'quvchilarda kundalik faoliyatda qo'llash, fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun zarur bo'lgan matematik bilim va ko'nikmalar tizimini shakllantirish va rivojlantirish;

□ jadal taraqqiy etayotgan jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladigan, aniq va ravshan, tanqidiy hamda mantiqiy fikrlay oladigan shaxsni shakllantirish;

milliy, ma'naviy va madaniy merosni qadrlash, tabiiy-moddiy resurslardan oqilona foydalanish va asrab-avaylash, matematik madaniyatni umumbashariy

madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyalashdan iborat.

Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan- texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyoda raqobatbardosh bo'lishi fanlarni mukammal egallashni taqozo etadi, bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatish bo'yicha ham xalqaro tajriba va andozalarni joriy etish orqali ta'minlanadi [6].

Bundan ta'lim bo'yicha qator xalqaro tashkilotlarning tadqiqotlari ham dalolat bermoqda. Shu o'rinda, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD)ning 15 yoshli o'quvchilarning ona tili, matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajasini baholashga qaratilgan PISA - o'quvchilar yutuqlarini baholash xalqaro dasturi tadqiqotlari natijalari e'tiborga molik.

Bundan tashqari, ta'limiy yutuqlarni baholash xalqaro uyushmasi (IEA) tomonidan tashkil etilgan TIMSS - matematika va tabiiy fanlar ta'lim sifatining xalqaro monitoringi dasturini ham keltirish mumkin. Ushbu tadqiqot o'quvchilarning turli davlatlarda matematika va tabiiy fanlardan bilim darajasi va sifatini solishtirishga hamda milliy ta'lim tizimidagi farqlarni aniqlashga ko'maklashadi.

Tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda matematika fanini o'qitishga xalqaro baholash dasturlarining mazmuni, baholash me'zonlari va mexanizmlari mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda joriy etilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

STEAM (S – science - tabiiy fanlar T – technology - texnologiya, E – engineering - muhandislik, A – art - san'at, M – mathematics - matematika) ta'lim texnologiyasi aniq fanlar blok-modulida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyihalashtirishga yo'naltirilgan ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirishga qaratilgan. **Matematik mazmun tandartlari (bilim va ko'nikmalar).** Qisqacha tavsifi: Asosiy matematik tushunchalar va munosabatlar mohiyatini tushunish va ulardan tipik o'quv topshiriqlarini bajarishda foydalanish.

Ushbu standartlar o'quvchilar matematikani o'rganish orqali nimani tushunishi va

nimalarni bajarishga qodir bo'lish kerakligini belgilab beradi. Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida qarorda matematika o'qitishda matematik tafakur va tasavvurni rivojlantirish to'g'risida to'xtalib o'tilgan [2].

Matematikada tushunishning o'ziga xos belgilaridan biri – bu o'quvchining matematik o'zlashtirish darajasidan kelib chiqqan holda muayyan matematik ifodaning to'g'ri yoki noto'g'ri ekani yoki muayyan matematik qoidaning qayerdan kelib chiqishini asoslab berish qobiliyatidir. Matematik tushuncha mohiyatini tushunish va tipik amallarni bajarish ko'nikmasi bir xilda muhim bo'lib, ular muayyan murakkablik darajasidagi standart topshiriqlar yordamida baholanadi.

Matematik amaliyot standartlari kompetensiyalar) qisqacha tavsifi: O'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini amaliy masalalarni echishda va notanish vaziyatlarda qo'llay olish (kompetensiyalar) [7, 43-b].

Mazkur standartlar ham umumlashgan mazmundagi amaliy tatbiq standartlardan iborat bo'lib, ular o'quvchilarning quyidagi ma'lumotlarni yig'ish, tahlil qilish va turli shakllarda tasvirlash. Matematik amaliyot standartlari har bir sinf kesimida mazmun standartlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, tegishli mazmun standartlarida o'z aksini topgan. Amaliyot standartlari mazmun standartlarining mazmuniga mos bo'lgan, tegishli yosh fiziologik imkoniyatlari va aqliy faoliyat sohalaridan kelib chiqib singdirilgan. a) bir necha turdagi ma'lumotlarni taqdim etish uchun masshtabi berilgan chiziqli va ustunli diagrammalarni yasash. Diagrammada keltirilgan ma'lumotlardan foydalanib, "qancha ko'p?" va "qancha kam?" ko'rinishidagi bir va ikki qadamli masalalarni echish. Masalan, diagramma chizsak, undagi har bir kvadrat 5 ta uy hayvonini ifodalashi mumkin. b) bir o'lchov birligining yarmi va to'rttdan biri belgilangan chizg'ich yordamida uzunliklarni o'lchab ma'lumotlar qatorini hosil qilish. Gorizontal shkala tegishli birliklarda – nomanfiy butun sonlar, yarimlar yoki choraklarda belgilab chiqilgan bo'lsa, diagramma yasash orqali ma'lumotlarni tasvirlash. a) sodda kombinatorika (to'plam elementlarini muayyan qoida asosida saralash imkoniyatlar sonini aniqlash) ga doir masalalarni echish. Matematika fani

bo'yicha milliy ta'lim standartlarini yaratishga yondashuv tizimli, yani muayyam tizimga solingan bo'lib, u "Al-jabr" deb nomlanadi. Bu nomda o'ziga xos "tiklanish" ma'nosi mujassamlangan[6,3-b].

Standartlar ta'limning boshlang'ich davridanoq barcha o'quvchilarni imkon qadar keng qamrab olib, ularning o'qish jarayonida to'liq ishtirok etishi uchun imkoniyat va ta'lim sohasida maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilarning maksimal darajadagi ishtirokini ta'minlash uchun tegishli sharoitlarni yaratib berishi lozim. Standartlar barcha o'quvchilarga Shu bois, amaliyot standartlarini har bir sinf kesimida yana alohida aniqlashtirib o'tirmaymiz.

O'quvchilarda tayanch kompetensiyalarini shakllantirish Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv kasbiy, shaxsiy va jamiyatdagi kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan turli ko'rinishdagi malakalarni o'quvchilar tomonidan egallashni nazarda tutadi. Shunday qilib, kompetensiyaviy yondashuvda matematik ta'limning asosini amaliy, tadbqiqiy yo'nalishlarini kuchaytirishga qaratiladi.

, kichik o'quv tadqiqotlarni bajarish orqali umumta'lim fanlarini o'rganishga qiziqishni kuchaytirish maqsadida fan o'quv dasturlariga amaliy mashq va tatbiq hamda loyiha ishi kiritildi. Bu holat nafaqat muayyan o'quv fani bo'yicha o'zlashtirish sifatini yaxshilaydi, balki fanlararo va fanning kundalik turmush bilan bog'lanish imkoniyatlarini ochadi va ta'lim samaradorligini oshiradi[5, 16-b].

Matematika darslarini tashkil qilishda nazariyadan ko'ra ko'proq amaliyotga e'tibor berish hamda o'quvchilarga tayyor o'quv materiallarini berishga asoslangan yondashuvdan ma'lum darajada voz kechish talab qilinadi. Matematika darslarida ko'proq keys, tadqiqot, loyiha, kichik o'quv kashfiyotlari kabi interaktiv metodlardan foydalanish tavsiya etiladi. O'quvchilarda kichik tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirishda kuzatish, tajriba, o'lchashlar, analiz (tahlil) va sintez, induksiya va deduksiya, taqqoslash va analogiya kabi ilmiy izlanish metodlaridan o'rnida foydalanish talab etiladi. O'quvchilarda bilim va ko'nikmalarni shunchaki shakllantirib

qolmasdan, ularni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish kompetensiyalarini ham tarkib toptirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Izlanishlarimizning maqsadiga ko'ra mustaqil fikrlash xususiyatlarining xarakteristikasini ko'rib chiqamiz [4-22-b].

Fikrlashning chuqurligi matematik fakti va masalaning mohiyatiga kirib borish qobiliyatida, asosiysini ikkinchi darajalidan ajrata bilishda ifodalanadi.

Elastikligi faoliyatining bir usulidan ikkinchi usuliga osongina o'tish, faoliyat usulini maqsadga muvofiq o'zgartira olish qobiliyatida ifodalanadi.

Fikrlashning faolligi masalani echishga qaratilgan tirishqoqlikning doimiyligi.

Fikrlashning tanqidiyligi masalani echish yo'li to'g'ri tanlanganligiga baho bera olish qobiliyati, faoliyat usulining unumliligida, natijaning to'g'riligida, faoliyatni doimo normada saqlash qobiliyatida ifodalanadi.

Ratsional fikrlash turli parametrlarga qo'yib faoliyat usullarini taqqoslash qobiliyati, masalani echishda kam vaqt sarflanadigan usullarini topa olishda ifodalanadi.

Fikrlashning originalligi qo'yilgan muammo yoki berilgan masalaning ajoyib, boshqa usullardan farqli usul bilan echishdir. U ko'pincha fikrlashning teranligi va chuqurligining natijasida namoyon bo'ladi.

Fikrlashning mustaqilligi masalaning echish usulini mustaqil, birovning yordamisiz topa olishida, faoliyatning oraliq va oxirgi natijalarini ko'ra bilishda, fikr-muloxazalarining mustaqil, erkin va asosligida ifodalanadi.

Mustaqil fikrlashning ijodiy xususiyatlari tahlil qilinayotganda o'quvchilardagi matematik rivojlanishiga tashxis qo'yishda, bizning nazariyamizda, o'quvchilar quyidagi xususiyatlarga ega yoki yo'qligini aniqlab olishimiz muhimdir. Bular: teranlik, elastiklik, mustaqillik, fikrlashning faolligi, tanqidiylik va turlilik, umumiylik, ratsionallikdir. Bunday xususiyatlar o'quvchilarda faqatgina matematika bo'yicha emas, balki matematikaga yaqin bo'lgan fanlardan ham o'rganish sifatini oshiradigan didaktik ahamiyatga egadir.

Ijodiy fikrlashning ajratilgan xususiyatlar tizimidagi mustaqillik fikrlashning ijodiy, mahsulotli xususiyati deb o'rganilmoqda. M.G.Davletshin mahsulotli fikrlash tushunchasiga teranlik, elastiklik, mustahkamlik, qarama-qarshiliklarni sezish kabi xususiyatlarni kiritmoqda. Z.Nishanova mahsulotli fikrlashga turli xususiyatlarni kiritmoqda. Mualliflarning ko'pchiligi ijodiy fikrlash uchun fikrlashda mustaqillikka ega bo'lish muximdir[4].

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Matematika sohasidagi ta'lim sifatini oshirish va ilmiy-tadqiqotlarni rivojlantirish chora tabirlari to'g'risida. Uzbekiston Respublikasi prezidentining PQ-4708-son 07.05.2020 Qarori

2. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

3. Djumayev M.. Milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etishning asosiy tamoyillari va mohiyati haqida. № 1 –son Fizika matematika , informatika jurnali/Toshkent 1 –son .2024 / 148-165 b. <http://uzpfiti.uz/uz2/fizika,matematika,informatika.htm>, E-mail: fizmat_ jurnali@inbox.uz

4. M.I. Dzhumaev Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

5. Djumayev M.I Ta'lim Sifati - Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirish vositasida Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal. buxpsti.uz 1(5)2024 163-168 <http://buxpsti.uz>

6. Dzhumaev M.I. Competence- based approach to teaching mathematics to primary school students according to the requirements in the national curriculum of Uzbekistan Science and innovation. International Scientific Journal Volume 3 Issue 2 February 2024 Uif-2022: 8.2 | Issn: 2181-3337 | Scientists.Uz. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10694172>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964437>

TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XORAZMIY TA'LIM MODELIDAN FOYDALANISH

Burxonov S.A.,

Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti, f.-m. f. n.,

Sadikova A.V

Nizomiy nomidagi TDPU professori v.b., p.f.n.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston ta'lim tizimi doirasida joriy etilayotgan "Xorazmiy ta'lim modeli"ning asosiy jihatlari va ahamiyati ko'rib chiqilgan. Modelning maqsadi, tamoyillari, qo'llaniladigan usullar va kutilayotgan natijalar tahlil qilingan. Talabalarning algoritmik fikrlashi, ijodiy va amaliy ko'nikmalarini rivojlanishi usullari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Xorazmiy ta'lim modeli, ta'lim integratsiyasi, o'qitish metodikasi, umumiy o'rta ta'lim sifati, fanlararo fikrlash, texnologik ta'lim.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ХОРЕЗМИЙСКОЙ МОДЕЛИ ОБРАЗОВАНИЯ В ПОВЫШЕНИИ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные аспекты и значение "Хорезмийской модели образования", внедряемой в рамках системы образования Узбекистана. Проанализированы цель модели, её принципы, применяемые методы и ожидаемые результаты. Рассмотрены методы развития алгоритмического мышления, творческих и практических навыков студентов.

Ключевые слова: Хорезмийская модель образования, интеграция образования, методика преподавания, качество общего среднего образования, междисциплинарное мышление, технологическое образование.

USING THE HAREZMI EDUCATIONAL MODEL TO IMPROVE THE QUALITY OF EDUCATION

Abstract: *This article examines the main aspects and significance of the "Harezmi Educational Model", which is being implemented within the education system of Uzbekistan. The article analyzes the model's purpose, principles, applied methods, and expected outcomes. Methods for developing students' algorithmic thinking, creative, and practical skills are also discussed.*

Keywords: *Harezmi Educational Model, education integration, teaching methodology, quality of general secondary education, interdisciplinary thinking, technological education.*

Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida (1) o'qitish metodikasini takomillashtirish, umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, fizika, kimyo, biologiya kabi boshqa muhim va talab yuqori bo'lgan fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'rganish vazifasi belgilangan. Shunga muvofiq, hozirgi kunda ilg'or xorijiy tajribalar asosida yangi ta'lim modellari joriy etish talab etilmoqda.

Bu vazifalarni bajarish bo'yicha Innovatsion rivojlanish agentligi hamda Turkiya Hamkorlik va Muvofiqlashtirish Agentligi-TIKAning O'zbekistondagi Vakolatxonasi bilan hamkorlikda uyushtirilgan Turkiya davlatining Anqara shaxrida 2024-yil 1-9 iyun kunlari o'tkazilgan "Integratsion o'qish va o'qitish modellari asoslari" mavzusidagi Xorazmiy ta'lim modelini o'qitish va seminar treningida O'zbekistonlik doktorant va izlanuvchilar ishtirok etishdi. Ushbu seminarda izlanuvchilar ilmiy tadqiqot ishlari uchun kerakli bo'lgan bilimlarga ega bo'lishdi. Undan tashqari Turkiyaning Gazi Universiteti, Bashkent Universitetida tajriba almashishdi hamda maktab va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida Xorazmiy ta'lim modelining amalda qo'llanishi va ularning ta'lim jarayonlaridagi ahamiyati bilan yaqindan tanishishdi.

Mazkur ta'lim modeli ajoyib natijalarga poydevor bo'lishini hisobga olib, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti boshlang'ich ta'lim fakultetida tanlov fan sifatida o'qitila boshlanmoqda.

Xorazmiy ta'lim modeli - informatika, tabiiy fanlar, matematika, ijtimoiy fanlar, san'at, texnologiya va sport fanlari bo'yicha fanlararo fikrlay oladigan, yodlash va monotonlikdan uzoqda bo'lgan, o'zining nazariy bilimlarini o'z mahorati bilan amalda qo'llay oladigan, tabiiy fanlarni o'zaro birlashtira oladiganlar va yutuqlarimiz garovi bo'lgan ilm-fan va ijtimoiy hayot, zamon yangiliklaridan xabardor bo'lgan farzandlarimizni milliy-ma'naviy qadriyatlarga moslashtirishni maqsad qilgan ta'lim modelidir. Bunda o'qituvchilar ta'lim jarayonini fanlararo yondashuv bilan rejalashtiradi, o'quvchilar o'zi to'plagan ma'lumotlariga asoslanib hayotdagi muammolarni aniqlaydi, yechimlar uchun g'oyalar va dizaynlarni ishlab chiqaradi. U o'qituvchining kasbiy malakasini oshirishga, o'qituvchi va o'quvchilarning texnologik vositalardan to'g'ri va samarali foydalanishiga, algoritmik fikrlash va masalalar yechish ko'nikmalarini rivojlantirishga qo'shgan hissasi tufayli ta'limning boshqa jarayonlariga bevosita va sifatli ta'sir ko'rsatadi. Shu jihatdan u barchamiz uchun umumiy ta'lim modeli bo'lish xususiyatiga ega.

Xorazmiy ta'lim modelining muhim elementlari bu uning fanlararo yondashuvi bo'lib, hayotdagi muammolarni aniqlash va bu muammolarni hal qilish uchun tanlangan o'qitish vositalaridir. Xorazmiy ta'lim modelida axborot kommunikatsion texnologiya, tabiiy fanlar, matematika, ijtimoiy fanlar, badiiy dizayn va sport fanlari o'zaro integratsiyalashib, dasturlash va o'qitish vositalaridan samarali foydalanilgan holda hisoblash fikrlash qobiliyatlari hayotga moslashtiriladi. Bunda turli fanlar yutuqlaridan unumli foydalanish talab etilib, fanlararo yondashuv va hamkorlikdan samarali foydalaniladi. Bu robototexnika va o'yin dizayni yordamida o'zini doimiy ravishda yangilab turuvchi ta'lim modeli bo'lib, talabalar didaktik o'yinlar paytida kashfiyotlar qiladilar.

Xorazmiy ta'lim modelining maqsadi:

- talabalarni hayot muammolarini aniqlash va ularga innovatsion va samarali yechimlarni ishlab chiqarish uchun tadqiqot va ishlanma usullarini hamkorlikda qo'llash jarayonida algoritmik fikrlashga o'rgatish, kognitiv va metakognitiv, ijtimoiy-emotsional, amaliy va jismoniy ko'nikmalarni rivojlantirishdir.

- talabalarni hayot davomida doimiy o'rganishga rag'batlantirish va texnologiyadan xavfsiz, unumli va ishlab chiqarishda axloqiy foydalanish bo'yicha xabardorligini oshirish orqali ularga zarur kompetensiyalarni berishga qaratilgan;
- o'quvchi va talabalarning hamkorlikda ishlash usuli;
- innovatsion texnologiyalar integratsiyasi va fanlararo yondashuv orqali o'quvchilarning qiziqishlari, ko'nikmalari va o'rganish ehtiyojlariga e'tibor qaratish;
- ishlab chiqish, joriy etish va foydalanish jarayonlarida tajriba orttirish;
- shaxsiy, tadqiqot, ishlab chiqish va kasbiy rivojlanishni takomillashtirish, hamda o'quv dizaynlarini baholash,
- o'quvchilarning kashfiyotlari yoki ilmiy yutuqlarini professional muhitda ommalashtirish ko'nikmalarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash.

Manfaatdor tomonlar (ota-onalar, maktab jamoasi, olimlar, jamiyat, pedagogika institutlari, ekspertlar va boshqalar) nuqtai nazaridan Xorazmiy ta'lim modeli o'quvchilar, o'qituvchilar va ta'lim rahbarlari o'zlarining hayotiy tajribalari yoki ma'lum vaziyatlarda o'z yordami bilan real hayot muammolarini aniqlash va hal qilish jarayonida o'quv tizimiga maxsus o'zgartirishlar kiritish orqali o'quv jarayonining yanada samarali bo'lishini ta'minlashga intiladi. O'quvchilarning jarayon bo'yicha fikr-mulohazalarni to'plashi, jarayon bilan bog'liq ma'lumotlarni olimlar va mutaxassislar bilan tahlil qilishi, model bo'yicha ilmiy qo'llanmalar ishlab chiqarishi, ushbu nashrlar natijalarini o'rganishi va baholashi, modelni ishlab chiqishi, takomillashtirishi va yangilashda ishtirok etishi taqazo etadi.

Model tamoyillari:

Xorazmiy ta'lim modeli individual shug'ullanish va sifatli o'rganish uchun quyidagi to'rtta tamoyil ishlab chiqilgan.

1. Jarayon fan tarmoqlari (informatika; tabiiy fanlar va matematika, ijtimoiy fanlar, san'at, texnologiya va sport kabi fanlar) yutuqlaridan foydalangan holda fanlararo yondashuv asosida rejalashtiriladi, amalga oshiriladi va baholanadi.

2. Talabalar tomonidan to'plangan ma'lumotlar asosida, o'qituvchilar rahbarligida, mahalliy, milliy va umumbashariy miqyoslarni hisobga olgan holda hayotdagi muammolar aniqlanadi.

3. Haqiqiy muammolarni hal qilish uchun tanlangan o'qitish vositalari (kompyutersiz, blok yoki matnga asoslangan dasturlash, robototexnika, didaktik o'yinlar, sun'iy intellekt dasturlash kabi) qo'llaniladi.

4. Izlanish tadqiqot va loyiha usullaridan foydalanib amalga oshiriladi.

Xorazmiy ta'lim modelida bolalar texnologiyadan foydalangan holda qanday qilib ishlab chiqarish mumkinligini kashf etadi, shuningdek, xavfsiz, axloqiy va milliy qadriyatlarni o'zlashtiradi, hamda o'qituvchilari bilan ilmiy tadqiqot usullari bilan aniqlangan jarayonni baholaydi va o'zgartirishlar kiritib maxsulot ishlab chiqadi. Bu talabalarning kundalik, real hayotiy muammolarni aniqlash va ularni hal qilish algoritmlarini loyihalash, bu muammoni qanday hal qilishni bosqichma-bosqich aniqlash va dasturlash yutuqlaridan foydalangan holda innovatsion g'oyalarni izlab topish jarayonidir.

Model asosida informatika fanini o'qitish natijasida ijtimoiy fanlar bo'limi bilan integratsiyalashadi, "Kompyuteriy fikrlash" ko'nikmasi hayotga moslashtiriladi, "Dasturlash va o'qitish" vositalaridan unumli foydalaniladi, fanlararo yondashuvni qayta talqin qilish orqali turli fanlar yutuqlaridan unumli foydalaniladi; Bunday hamkorlik natijasida "Robotik va O'yin" dizayni yordamida qiziqarli maxsulotlar ishlab chiqaradigan va natijalarni ilmiy baholash natijasida o'zini doimiy ravishda yangilab turadigan ta'lim modeli paydo bo'ladi.

Xorazmiy modelida qo'llaniladigan faol o'rganish usullari amaliy maqsadlar va ularning yechmini kashf qilish orqali o'rganish imkonini beradi. Bundan tashqari, o'qituvchi, ota-onalar va o'quvchilarning fikr-mulohazalari hisobga olinib, tabiiy fanlar, matematika, tarix, ona tili, axborot texnologiyalari fanlari birgalikda o'rganiladi. Ma'lum bo'lishicha, mavzularni o'qituvchilar bilan birgalikda o'rganish, tahlil qilish o'quvchilarga yangi ma'lumotlarni o'rganish jarayonida taqqoslash va o'rganilgan ma'lumotlarni real hayotga oson tadbiq etish imkonini beradi.

Ushbu modelida talabalar hayotiy muammolarni aniqlash va ularga innovatsion va samarali yechimlarni ishlab chiqarish uchun ilmiy-tadqiqot usullarini hamkorlikda qo'llash jarayonida algoritmik fikrlash, kognitiv va metakognitiv, ijtimoiy-emotsional, amaliy va jismoniy ko'nikmalarni rivojlantiradi. O'qituvchilar esa o'quvchilarning qiziqishlari, ko'nikma va o'rganish ehtiyojlariga e'tibor qaratib, ta'limni rivojlantirish, amalga oshirish va baholash jarayonlarida tajriba orttirish orqali ularning shaxsiy, ilmiy-tadqiqot va kasbiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Hamkorlikda ishlash natijasida innovatsion texnologiyalar integratsiyalashib, professional muhitda fanlararo yondashuv dizayn va ilmiy sohalarda ulkan yutuqlarga erishishga poydevor bo'ladi. U kashfiyot jarayonining barcha jabhalarida har bir o'qituvchi va o'quvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shib, ular ishlab chiqqan va taqdim etayotgan ilmiy hulosalarini qo'llash orqali ta'limning barcha darajalarida ekotizimda hamkorlikda ishlash va tajriba almashish jarayoniga samarali hissa qo'shishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida. (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 - yil 6 – noyabrdagi "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim - tarbiya va ilm - fan sohalarini rivojlantirish chora tadbirlari to'g'risida " gi PF - 6108 - son farmoni.
3. E'gitimde kulanilan yapay zekâ araçlari. Öğretmen el kitabı. - t.c. millî eğitim bakanlığı yenilik ve eğitim teknolojileri genel müdürlüğü- 2024 – Ankara
4. Burxonov S.A., Sangirova Z., Qo'nishev J. Fizika. Boshlang'ich saboqlar. Toshkent. "Zamin nashr", 2020-yil. 336 bet
5. Burxonov S.A. «Tabiatshunoslik» fanini qanday samarali o'qitish mumkin? "Raqamli ta'lim muhitida boshlang'ich ta'limga innovatsion yondashuv" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani. I-qism. 04.10.2024 yil. 51-53 bet
6. Vlasova, V.K., Khamatvalieva, R.R., Zakirova, V.G., Zhumabayeva, A.E., Sadikova, A.V. The Development of Integrative Qualities of Primary School Teachers in the Context of Distance Learning // Education and Self Development, 2022, 17(3), страницы 187–201

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964457>

O'QUVCHILARNI MASOFADAN O'QITISHDA AVTOMATLASHGAN DIDAKTIK TA'MINOTNING UMUMIY TUZILISHI

Davkarova O'g'iloy

Maktabgacha ta'lim yonalishi talaba

Annotatsiya: Ushbu maqolada masofaviy ta'lim va masofaviy ta'limning didaktik ta'minotini yaratish texnologiyalari va ta'lim soxalarida tashkillashtirish tamoyillari asosiy vazifalari va amaliy ko'nikmalarini hosil qilish bo'yicha ishlar olib borilgan va didaktik ta'minot uslubiy ko'rsatkichlari va didaktik ta'minotning avtomatlashgan tizimlari va funksional tizimlari yetarlicha boyitilgan hamda tibbiyot xodimlari va talabalarni masofadan o'qitishning dolzarb mavzulari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: Masofadan o'qitish, masofaviy ta'lim, masofaviy ta'lim texnologiyasi, didaktik ta'minot, didaktik ta'minot texnologiyasi, avtomatlashgan tizim, didaktik ta'minotning avtomatlashgan tizimlari.

Abstract: In this article, work was carried out on the formation of the main tasks and practical skills of the technologies of distance education and didactic support of distance education and the principles of their organization in medicine and in the fields of education, and didactic support methodological indicators and automated systems and functional systems of didactic support are sufficiently enriched and current topics of distance education of medical workers and students are considered.

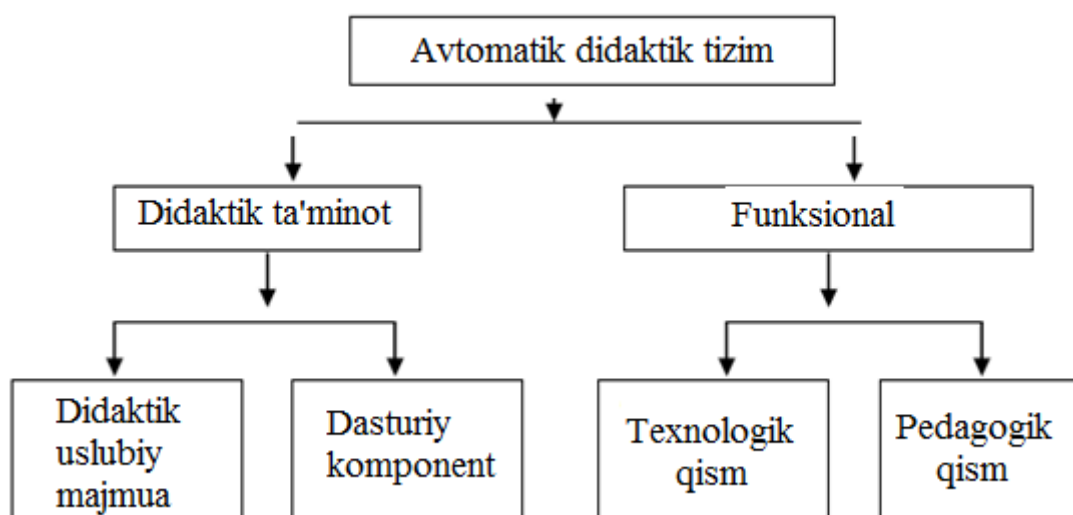
Key words: distance education, distance education, distance education technology, didactic support, didactic support technology, automated system, automated systems of didactic support.

KIRISH

O‘quvchilarini va ta’limda hamda maktablarda izlanuvchan yoshlar bilan bo‘sh vaqtlarini va umumiy amaliy ko‘nikmalarni masofadan turib yetarli shart–sharoit ostida uzog‘ini yaqin qilib birgalikda hamnafas fikr almashishlariga o‘rgatish o‘zlarining bilimlarini masofadan turib turli xil fan adabiyotlari bilan boyitish uchun imkoniyatlar yaratish ularni ma’nan fikriy qobiliyatini boyitish maqsadida masofaviy ta’lim didaktik ta’minotini avtomatlashgan tizimini ishlab chiqishdan va uni soxalarda keng qamrovda tatbiq etishdan iborat bo‘lgan masalalarni o‘rganishga chuqur singdirishimiz kerak. Masofaviy ta’lim o‘qitish modeli axborot va fan muhitidan iborat bo‘lib, o‘z ichiga turli ko‘rinishdagi o‘quv materiallarini, o‘quv maqsadining dasturiy ta’minotini hamda o‘quvchi faoliyatini boshqarish modelini oladi. Avtomatlashgan har bir tizim aloxida qo‘llaniladigan yo‘nalishlar uchun tizimli tashkil etilgan jarayonlardan bilimlarini masofaviy didaktik ta’minot va adabiyotlar bilan boyitib borilishi keng qamrovda tushuntirib o‘tiladi. {1-59 – 65} b

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Masofaviy ta’limda avtomatlashgan didaktik ta’minot talab etiladi.

1.1-rasm. Avtomatlashgan didaktik tizim tuzilishi

Didaktik ta’minot- aniq fan mazmuni bo‘yicha o‘quv-uslubiy majmualardan iborat bo‘ladi.

Funksional ta'minot - o'quv mazmunini o'rganishni modellashtirish imkonini beradi va **pedagogik hamda texnologik** qismlardan iborat bo'ladi.

Pedagogik –pedagogik maqsadga erishish uchun maqsadga va shaxsga yo'naltirilgan pedagogik uslublar va texnologiyalarni uslubiy ketma-ketligi.

Texnologik - pedagogik maqsadga erishish uchun foydalaniladigan axborot texnologiyalari ketma-ketligi. Texnologik qismni tuzishda o'qituvchining ishtiroki pedagogik va axborot texnologiyalarini birlashtirish imkonini beradi

NATIJALAR

Pedagogik imkoniyatlarning ortib borishi natijasida esa o'qitishda zamonaviy texnologiyalar, jumladan, elektron dasturiy mahsulotlar, multimedia ilovalaridan foydalanish yo'lga qo'yildi. Axborotning elektron tovush, tasvir, matn ko'rinishlaridan o'quv-tarbiya maqsadini ro'yobga chiqarishda samarali hisoblangan kompyuterli o'qitish metodikasi ta'limga kirib keldi. O'qitishning bunday metodikasining ahamiyati o'quvchining bilish jarayonidagi quyidagi psixologik holatlarida ko'rinadi:

- diqqatni jamlashda;
- ma'lumot to'g'risidagi tasavvurni kengaytirishda;
- o'quv predmeti, darsga qiziqishning ortishi va bilimlarni ixtiyoriy tarzda o'zlashtirishda;
- izlanuvchanlik, ijodkorlik va mustaqil faoliyatga faol kirishishda;
- o'zini boshqa o'quvchilarga nisbatan baholashda.

O'z navbatida, o'qituvchi faoliyatida kompyuterli o'qitish:

- ish vaqtini to'g'ri taqsimlashda;
- o'quv materiali mazmun-mohiyatining yorqin va ishonarli bo'lishini ta'minlashda;
- berilayotgan axborotning ko'lamini oshirishda;
- o'quv topshirig'ining turlarini kengaytirishda;
- sog'lom raqobat, ijodiy muhitni yuzaga keltirishda;
- kasbiy malakani muntazam oshirib borishda ahamiyatli sanaladi.{ 2-100-106b}

MUHOKAMA

Kompyuterli o'qitish metodikasining boshqa bir muhim xususiyati – o'qitish jarayonining barcha bosqichlari, jumladan, yangi o'quv materiallarini tushuntirish, takrorlash, umumlashtirish, talaba (tinglovchi)larning fan bo'yicha erishgan bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirishda namoyon bo'ladi. Bunday jarayonlarda kompyuter talaba (tinglovchi) uchun turli vazifalar, xususan, pedagogik, ta'lim vositasi, ta'lim ob'ekti, o'zaro muloqot hamkori kabi funksiyalarni bajaradi. Shu bilan birga bilimlarni baholash va ularning tegishli standart va talablarga mosligi monitoringini tashkil etishdagi afzalliklari uning o'qitish tizimiga keng joriy etilishiga sabab bo'ldi. {3-64 b}

XULOSA

Boshqaruv bloki uslubiy ta'minot bo'yicha turli xil nazorat sinovlari uchun mo'ljallanadi. Masofaviy ta'limning didaktik ta'minotini tashkillashtirish va uslubiy asoslarini o'rganishda tibbiy xodimlar va ularni malakasini oshirishga qaratilgan bo'lib kerakli adabiyotlar va ular bilan birgalikda ularning umumiy holatdagi bilimlarini o'zaro almashish va bilimlarini nazorat qilish va masofadan turib foydalanishga qulaylik yaratish maqsadida keltirilgan sharoitlar yaratilgan.

O'quv bloki fan bo'yicha quyidagilardan tashkil topadi:

- ✓ o'quv rejalar va dasturlar;
- ✓ darslik va uslubiy qo'llanmalar;
- ✓ an'anaviy bosma o'qitish vositalari;
- ✓ kodogrammalar;
- ✓ diapozitivlar;
- ✓ o'quv kinofil'mlari;
- ✓ jadvallar;
- ✓ o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish uchun didaktik materiallar;
- ✓ o'quv jihozlari;
- ✓ mul'timediali dars ishlanmalari;
- ✓ o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi

References:

1. Asqarov A.D., Masofaviy o‘qitish ta’lim shaklining rivojlanish bosqichlari va modellari // Zamonaviy ta’lim 2015, 10. 59 – 65 b.
2. Masofaviy ta’limning afzalliklari va kamchiliklari // Ta’lim: muvaffaqiyatga erishish yo‘li. - Ufa, 2010 yil. 100-106b
3. Zakirova F., Muxamedxanov U., SHaripov SH., Isyanov R., Esanboboev F., Dottoev S.. Elektron o‘quv-metodik majmualar va ta’lim resurslarini yaratish metodikasi. Metodik qo‘llanma.– T.: OO‘MTV, 2010. –64 b
4. www.fjsti.uz
5. <https://tktishf.edu.uz/>
6. <https://dist.edu.uz>

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964539>

RAQAMLI KONTENTLAR YARATISH ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM Olishda AXBOROT-TAHLIL KOMPETENLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Meyliyev Sobirjon Xolmuradovich

Toshkent davlat pedagogika universiteti

Boshlang'ich ta'limda matematika va uni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti

sobirjonmeyliyev@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli kontentlar vositasida talabalarni mustaqil ta'lim olish kompetentligini rivojlantirish metodikasi tahlil qilinadi. Mustaqil ta'limning an'anaviy ta'limdan farqli jihatlari, uning samaradorligi va zamonaviy ta'lim tizimida tutgan o'rnini ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: mustaqil ta'lim, raqamli kontent, axborot, tahlil texnologiyalari, pedagogik metodlar, kognitiv kompetensiya, interaktiv ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется методика развития самостоятельной учебной компетентности студентов средствами различного содержания. Рассмотрены отличия независимого образования от традиционного образования, его эффективность и роль в современной системе образования.

Ключевые слова: самостоятельное образование, цифровой контент, информационные технологии, педагогические методы, познавательная компетентность, интерактивное образование.

Abstract. This article analyzes the methodology of developing students' independent learning competence by means of various contents. Different aspects of independent education from traditional education, its effectiveness and its role in the modern education system are considered.

Keywords: independent education, digital content, information technologies, pedagogical methods, cognitive competence, interactive education.

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalarning o'zi tobora ortib bormoqda. Xususan, talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetentligini rivojlantirishda raqamli kontentlardan foydalanish va ularda axborot-tahlil kompetentligini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Raqamli ta'lim resurslar masofaviy ta'lim platformalari, multimedia materiallari hamda interaktiv dasturlar talabalar bilim olishini yanada samarali va qulay shaklda tashkil etishga xizmat qiladi.

Raqamli kontent — bu elektron vositalar orqali taqdim etiladigan ta'lim materiallari bo'lib, matn, audio, video, interaktiv darsliklar va onlayn kurs larni o'z ichiga oladi. Ushbu kontent turlari talabalarga istalgan vaqtda va istalgan joyda bilim olish imkonini beradi. Shuningdek, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini oshirish, muammolarni mustaqil hal qilish va o'z-o'zini rivojlantirish kompetentligini shakllantirishga ko'maklashadi.

Raqamli ta'lim platformalaridan foydalanish — Coursera, edX, Khan Academy kabi xalqaro platformalar va milliy ta'lim portallari orqali talabalar turli fanlardan mustaqil bilim olishi mumkin.

Mustaqil ta'lim olish — bu shaxsning o'z oldiga qo'ygan o'quv maqsadlariga erishish uchun mustaqil ravishda bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni egallash jarayoni bo'lib, bunda ta'lim oluvchi o'z vaqtini, manbalarini va o'qitish usullarini o'zi boshqaradi. Bu jarayon reflektiv tahlil, tanqidiy fikrlash, o'z-o'zini baholash va mas'uliyatni talab qiladi.

Mustaqil ta'lim olishda axborot-tahlil kompetentligini rivojlantirishning afzallik tamonlari quyidagilardan tashkil topgan [1]:

1. Moslashuvchanlik — Talaba o'zining shaxsiy jadvali va imkoniyatlariga mos ravishda o'qish jarayonini tashkil etadi.
2. Tanqidiy fikrlash rivoji — Mustaqil ta'lim oluvchi ma'lumotlarni mustaqil tahlil qiladi, baholaydi va xulosa chiqaradi.
3. Mas'uliyat va o'zini boshqarish — Talaba o'z bilim olish jarayoni uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga oladi va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmasini shakllantiradi.

4. Resurslarga keng kirish imkoniyati — Turli raqamli ta'lim platformalari, elektron kutubxonalar va boshqa manbalardan foydalangan holda o'z bilim doirasini kengaytiradi.

5. Ijodkorlik va innovatsion yondashuv Talaba yangicha o'rganish metodlarini sinab ko'rish, mustaqil loyiha va tadqiqotlar olib borish imkoniyatiga ega bo'ladi.

6. Shaxsiy va kasbiy rivojlanish — Mustaqil ta'lim olish orqali talaba o'zining shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini doirniy ravishda takomillashtiradi. Quyidagi jadvalda an'anaviy va mustaqil ta'lim jarayonlarining asosiy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilingan (1-jadval):

An'anaviy va mustaqil ta'limning qiyosiy tahlili (1-jadval)

Taqdimot	An'anaviy ta'lim	Mustaqil ta'lim
Ta'lim jarayoni	O'qituvchi tomonidan boshqariladi	Talabaning o'zi boshqaradi
O'quv materiallari	Belgilangan darslik va ma'ruzalar asosida	Raqamli resurslar, ochiq manbalar, kitoblar
Moslashuvchanlik	Rigid va qat'iy jadval asosida	Moslashuvchan jadval, istalgan vaqtda o'rganish imkoniyati
Nazorat turi	O'qituvchi tomonidan belgilangan test va imtihonlar orqah	O'z-o'zini baholash amaliy ishlanmalar va loyiha tahlili orqah
O'zlashtirish usuli	Dars davomida eshitish va yozib ohsh orqah	Mustaqil tahlil qusk tadqiqot va amaliy faoliyat orqah
Motivatsiya manbai	O'qituvchi va baholash tizimi	Ichki motivatsiya, shaxsiy qiziqishlar
O'zini boshqarish	Past darajada	Yuqori darajada
Tahliliy fikrlash	Ko'proq tayyor mavzularni o'zlashtirishga yo'naltirilgan	Mustaqil ızlanish va xulosa chiqarishga asoslangan
Texnologiyalardan foydalanish	Asosan auditoriya sharoidda kompyuter va proyektorlar	Raqamli ta'lim platformalari, onlayn kurslar, videodarslar

Interfaol ta'lim	Savol-javob va muhokamalar orqah cheklangan interfaollik	Bloglar, onlayn forumlar, guruh loyihalari orqali yuqori interfaollik
Amaliyotga yo'naltirilganlik	O'quv dasturiga bog'lik, cheklangan	o' ziga mos real loyihalar va tadqiqotlar orqah keng imkoniyat
Bilimlarning mustahkamligi	Qisqa muddatli yodlash va baholash uchun tayyorgarlik	Chuqur tushunish va amaliy qo'öash orqali mustahkam o'zlashtirish

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib to'ribdiki an'anaviy va mustaqil ta'lim usullari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, har biri o'quv jarayonida muhim rol o'ynaydi. Talabalarning mustaqil ta'lim olish kompetentligini rivojlantirishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq[2]:

Interaktiv o'quv platformalaridan foydalanish — Moodle, Coursera, Udemiy kabi platformalar yordamida mustaqil ta'limni tashkil etish.

Loyihaviy ta'lim metodini qo'llash talabalar tomonidan mustaqil ravishda ta'limiy loyihalar ishlab chiqish va ularni amalga oshirish.

Garnifikatsiya (o'yinlashtirish) yondashuvi - o'quv jarayonida o'yin elementlarini qo'llash orqali talabalar motivatsiyasini oshirish.

O'z - o'zini baholash tizimlarini joriy etish talabalar bilimini mustaqil baholash imkonini beruvchi test va topshiriqlar yaratish. Raqarnli resurslardan foydalangan holda tahliliy fikrlashni rivojlantirish masofaviy ma'lumotlar bazalaridan, ilmiy maqolalardan foydalanish orqali mustaqil izlanish ohb borish.

Axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish - talabalar uchun tanqidiy fikrlash va ishonchli axborotni ajratib ohsh bo'yicha treninglar tashkil qilish.

Axborot xavfsizligini oshirish - Raqarnli savodxonlik bo'yicha kurslar orqali talabalarga kibermuhitdagi tahdidlar va ularga qarshi kurash usullari haqida bilim berish. Madaniy xilma-xillikni o'rganish - turli davlatlarning ilmiy va madaniy kontentlarini tahlil qilish orqali talabalar xalqaro kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishi

mumkin. Talabalar mustaqil ta'lim olish jarayonida nafaqat yangi bilimlarga ega bo'ladilar, balki axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish va saralash ko'nikmalarini ham shakllantiradilar. Bu esa ularning tanqidiy va tizimli fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Axborotlarni tahlil qilish ko'nikmasi talabalarga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- mavjud bilimlarni chuqurroq anglash — olingan ma'lumotlarni turli manbalar bilan taqqoslash va xulosa chiqarish.
- axborotni saralash va baholash — ishonchli va noxolis ma'lumotlarni ajrata bilish.
- muammolarni mustaqil hal qilish — ilmiy-tadqiqot ishlari va amaliy faoliyatda muammolarni yechish uchun ma'lumotlardan samarali foydalanish.

Shu sababli, mustaqil ta'lim faqat bilim olish jarayoni bilan cheklanmay, balki talabalarni ilmiy izlanish olib borishga, yangi axborotlarni izlash va ulardan foydalana bilishga ham o'rgatadi hamda axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Axborot madaniyati: Darslik / M. M. Abdullayeva, G. A. Axmedova. - T.: "Fan va texnologiyalar", 2018.
2. Axborot madaniyati asoslari: O'quv qo'llanma / R. X. Xaydarov, N. A. Musayeva. - T.: "O'zbekiston", 2015.
3. Informationsnaya kultura hchnosti: Monografiya / N. I. Genina. - M.: "Libereya-Bibliotek", 2006.
4. Raqamli ta'lim resurslari: O'quv qo'llanma / A. A. Abduqodirov, A. M. Mansurov. - T.: "Innovatsion texnologiyalar", 2020.
5. Zamonaviy ta'lim texnologiyalari: O'quv qo'llanma / M. X. To'xtayev. - T.: "Fan va texnologiyalar", 2019.
6. Jumaev M. E. Bolalarda matematik tushunchalarni rivojlantirish nazariyasi vametodikasi. (KHK uchun) Toshkent. "Ilm Ziyo" 2013 yil.
7. I-IV sinflar uchun matematikadan qiziqarli masala va topshiriqlar to'plami o'quv uslubiy qullanma // S.Meyliyev, M.Xolmuradova, S. Xolmuradov. Toshkent. "O'qituvch" nashriyoti 2024y.-119b
8. S.Burhonov va boshq. Uchinchi sinf matematika darsligi. Toshkent. "Sharq" 2012 y

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	Терехова, О. Е. (2025). ДЕТСКОЕ ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЕ КАК СПОСОБ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 4–8. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928752
2	
	Karimova, R., & Hamrayev, M. A. (2025). BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA SIFAT SO'Z TURKUMINI O'RGATISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 9–11. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928821
3	
	Mamatraximova, O. M. (2025). INKLYUZIF TA'LIMNI AMALIYOTGA JORIY QILISH UCHUN ZARUR BO'LGAN TASHKILIY VA USLUBIY ISHLAR. GOLDEN BRAIN, 3(3), 12–17. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928832
4	
	Мусахожиева, Д. Б., & Ахмедова, М. С. (2025). ПРИМЕНЕНИЕ СЮЖЕТНЫХ ИНСЦЕНИРОВОК НА УРОКАХ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 18–21. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928837
5	
	Mardonova, N., & Sariyev, S. U. (2025). BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA IJODIY MASHQLARDAN FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 3(3), 22–30. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928895
6	
	Nabiyeva, D. O., & Hamrayev, M. A. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TALAFFUZI VA YOZILISHI FARQ QILADIGAN UNDOSHLARNI O'RGATISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 31–35. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928929
7	
	Mansurova, X. M. qizi ., & Hamrayev, M. A. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA GAP VA GAPDA TINISH BELGILARINING QO'LLANILISHINI O'RGATISH. GOLDEN BRAIN, 3(3), 36–40. https://doi.org/10.5281/zenodo.14928939

8

Reimbayeva, M. Q. qizi ., & Hamrayev, M. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA NUTQ TOVUSHLARNI O'QITISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH. GOLDEN BRAIN, 3(3), 41–45.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14928954>

9

Astonova, N. O. qizi . (2025). KOSMIK TEXNOLOGIYALAR VA INSONNING KOSMOSDAGI O'RNI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 46–51.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14928970>

10

Abdullayeva, D. S. qizi . (2025). PROSPECTS FOR FINE-FIBER COTTON CULTIVATION. GOLDEN BRAIN, 3(3), 52–56.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14928986>

11

Jurayeva, D. I. qizi . (2025). BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA INTEGRATIV O'QITISH ASOSIDA O'QUVCHILAR NUTQIY KO'NIKMA VA MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING MAVJUD HOLATI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 57–60.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14928996>

12

Jamolova, D. (2025). YE.KOROVAY IJODINING O'ZBEKISTON RANGTASVIRI RIVOJIDAGI O'RNI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 61–66.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14929002>

13

Sattorova, D. G., Ganiyev, O. R., & Ergashev, I. (2025). GLOBALIZATION PROCESSES AND THE IDEOLOGICAL LANDSCAPE OF TODAY'S WORLD. GOLDEN BRAIN, 3(3), 67–70.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14929017>

14

Turoyeva, N., & Hamrayev, M. A. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA KELISHIK QO'SHIMCHALARINI O'QITISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 71–74. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929033>

15

Abdulazizova, D., & Hamrayev, M. A. (2025). FONETIKA, UNING MAQSAD VA VAZIFALARI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 75–78.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14929045>

16

Madraximova, M. M. qizi ., & Hamrayev, M. A. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA SIFAT SO'Z TURKUMINI O'QITISH. GOLDEN BRAIN, 3(3), 79–82. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929059>

17

Jo'rayev, S. A. (2025). BADIY PUBLITSISTIKA VA SHOIR IJODI ERKIN VOHIDOV IJODI MISOLIDA. GOLDEN BRAIN, 3(3), 83–90. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929073>

18

Baybulatov, N. S. o'g'li ., & Qurbanova, M. A. qizi . (2025). ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI BA'ZI BIR MUAMMOLAR HAQIDA. GOLDEN BRAIN, 3(3), 91–96. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929083>

19

Хамиджанов, М. (2025). ИБН ХОЖИБНИНГ "КОФИЯ" АСАРИДА КЕЛГАН МАНСУБОТЛАРНИ ЁРИТИЛИШИ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 97–104. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964253>

20

Саттарова, Д. Г., Эргашева, И., Алаудинова, К., Тургунова, Г., & Хамидуллаева, Ф. (2025). РОЛЬ ОКАЗАНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ В РАЗВИТИИ И СТАНОВЛЕНИИ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА. GOLDEN BRAIN, 3(3), 105–108. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964303>

21

Djumayeva, M. (2025). O'QITUVCHINING PEDAGOGIK KASBIY KOMPETENSIYASI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 109–116. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964332>

22

Aminjanova, A. Q. qizi . (2025). MAKTABGACHA TA'LIMDA AQLIY TARBIYA. GOLDEN BRAIN, 3(3), 117–120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964352>

23

Эргашев, Ж. М. (2025). СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕАЛИЗАЦИИ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЯ ПРЕДМЕТА ТЕХНОЛОГИИ В ПРОЦЕССЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 121–128. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964367>

24

Джумаев, Ж. М. (2025). ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ «РОБОТОТЕХНИКА» И «ТЕХНОЛОГИЯ» В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ КОНСТРУИРОВАНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 129–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964382>

25

Усканова, Ш. (2025). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕШЕНИЕ СЛОЖНЫХ ЗАДАЧ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ. GOLDEN BRAIN, 3(3), 136–145. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964411>

26

Djumayev, M. (2025). TA'LIMDA YANGICHA KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV. GOLDEN BRAIN, 3(3), 146–153. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964423>

27

Burxonov, S. A., & Sadikova, A. V. (2025). TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XORAZMIY TA'LIM MODELIDAN FOYDALANISH. GOLDEN BRAIN, 3(3), 154–159. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964437>

28

Davkarova, O. (2025). O'QUVCHILARNI MASOFADAN O'QITISHDA AVTOMATLASHGAN DIDAKTIK TA'MINOTNING UMUMIY TUZILISHI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 160–164. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964457>

29

Meyliyev, S. X. (2025). RAQAMLI KONTENTLAR YARATISH ASOSIDA TALABALARNING MUSTAQIL TA'LIM OLISHDA AXBOROT-TAHLIL KOMPETENLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. GOLDEN BRAIN, 3(3), 165–169. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14964539>